

Наукова група Теософського товариства в Україні
Scientific Group of Theosophical Society in Ukraine
Національний ТУ "Дніпровська політехніка"
Кафедра філософії і педагогіки
Dnipro University of Technology
Department of Philosophy and Pedagogics
Музейний центр О.П. Блаватської та її родини
Дніпропетровського національного історичного музею
ім. Д.І. Яворницького
Helena Blavatsky and Her Family Museum Center
of Dnipropetrovsk National Historical
Museum Named After. D. I. Yavornytsky
Науково-культурологічне об'єднання
«Універсум Олени Блаватської»
Scientific-Cultural Association
"Universe of Helena Blavatsky"

ПИТАННЯ СВІДОМОСТІ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВИМІРІ

Матеріали щорічної наукової
міждисциплінарної конференції
«Духовні аспекти сучасного світорозуміння»,
присвяченій 129-й річниці пам'яті О. П. Блаватської
8 травня 2020 року, м. Дніпро

CONSCIOUSNESS ISSUES IN AN INTERDISCIPLINARY DIMENSION

Annual Scientific Materials
of Interdisciplinary Conference
"Spiritual Aspects of Contemporary
World Understanding"
devoted to the 129th anniversary of memory of H. P. Blavatsky,
May 8, 2020, Dnipro

2020

УДК 130.2

Питання свідомості в міждисциплінарному вимірі: матеріали щоріч. наук. міждисциплінар. конф. «Духовні аспекти сучасного світорозуміння», присвяченій 129-й річниці пам'яті О.П. Блаватської, 8 трав. 2020 р., м. Дніпро / наук. ред. Ю.О. Шабанова ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». – Дніпро: НТУ «ДП», 2020. – 116 с.

Надано тези доповідей учасників щорічної наукової конференції «Духовні аспекти сучасного світорозуміння», що проходила 8 травня 2020 року в м. Дніпро. Тематика конференції 2020 року: «Питання свідомості в міждисциплінарному вимірі». В доповідях науковців з України та США подано філософські та теософські погляди на сучасну проблему свідомості. Конференція присвячена дню пам'яті О.П. Блаватської (День Білого Лотосу), теософська спадщина якої є концептуальною основою доповідей, що увійшли до збірки.

Abstracts of the participants of the annual scientific conference "The Spiritual Aspects of Contemporary World Understanding", held on May 8, 2020 in Dnipro, Ukraine are presented. Theme of the conference in 2020: "Consciousness Issues in an Interdisciplinary Dimension". The philosophical and theosophical views on the contemporary issue of consciousness are provided in the reports of scientists from Ukraine and the USA. The conference is devoted to the day of memory of H. P. Blavatsky (White Lotus Day), whose theosophical heritage is the conceptual basis of the reports included in the collection.

UDC 130.2

© НТУ "Дніпровська політехніка", 2020

* * *

Сучасний світ вже усвідомив необхідність кардинальних змін свого існування, перспективою якого є духовні цінності, що збережені в надрах стародавньої мудрості. Спадщина та діяльність Олени Петрівни Блаватської, яка народилась у Катеринославі (нині Дніпро) та стала відома всьому світові, має велике значення як для вітчизняної культури, так і для людства в цілому. Її творчість відрізняє синкретична єдність стародавньої мудрості, здобутків світової науки, філософії, релігійних вчень та світоглядних передбачень майбутнього. Питання єдності та синтезу, що виступають провідними ідеями теософської діяльності та спадщини Блаватської, запитані сьогодні, що прагне консолідації суспільства на підставі універсальних цінностей.

З 1991 році в Дніпрі (раніше Катеринослав) проходять щорічні наукові конференції, присвячені осмисленню особистості, діяльності та теософській творчості нашої співвітчизниці. Філософи, теософи, культурологи, історики, науковці гуманітарного та технічного спрямування докладають зусиль щодо визначення продуктивних ідей вчення Блаватської для сучасного світорозуміння. Тематика конференції 2020 року присвячена актуальним питанням свідомості в контексті теософських, філософських, екологічних, естетичних, соціально-політичних та світоглядних аспектів їх вирішення. Багатогранна спадщина О.П. Блаватської стала предметом наукових рефлексій з філософської, теософської, естетичної, етичної, світоглядної проблематики, яка творчо представлена в поглядах учасників конференції, доповіді яких надано в збірці українською та англійською мовами.

Дякую всім учасникам конференції, які презентували свої думки в надто запитаних аспектах свідомості. Щира подяка Людмилі Ковтун за здійснення перекладу та відтворення можливостей міжнародної комунікації.

Юлія Шабанова

ПОВЕРНЕННЯ СВІДОМОСТІ

Елтон А. Холл
США

Професор філософії, теософ
Ітака, Нью-Йорк

Свідомість вимагає визнання своєї значущості. Не зважаючи на багатовікові спроби ігнорувати її існування і навіть оголошувати свідомість ілюзією, вона залишається актуальною та потребує свого визнання частиною всесвіту. За останні чотири століття наука на чолі з фізикою здійснила небачений прогрес, що призвело до формування фундаментальних теорій, підкріплених вагомими доказами, а також до появи нових революційних технологій. Достатньо згадати такі вражаючі досягнення науки як квантова теорія, відкриття ДНК і прогрес у сфері матеріалознавства. Однак, весь цей час наука не торкалась одного важливого аспекту – свідомості.

У своїй нещодавно опублікованій книзі¹ філософ Філіп Гофф стверджує, що Галілей (1534-1642) припустився принципової помилки і ненавмисне спрямував науку частково хибним шляхом, якого вона дотримується й дотепер. Галілей розрізняв первинні і вторинні якості матеріальних тіл. Первинні якості невід’ємні від тіл і не залежать від нашого сприйняття, до них належать форма, довжина або розмір, кількість і місцезнаходження. Вторинні якості сприймаються людиною за рахунок взаємодії між предметами і можливостями нашого сприйняття. Колір яблука є вторинною якістю, оскільки колір – це реакція нашої свідомості, яка перетворює довжини хвиль світла у наш суб’єктивний досвід. Рецептори, розміщені на очному дні, фіксують довжину хвиль і надсилають електрохімічний імпульс у мозок, створюючи сприйняття кольору. Яблуко не має власного кольору, воно лише поглинає одні довжини хвиль світла і відбиває інші.

¹Philip Goff, *Galileo’s Error: Foundations for a New Science of Consciousness* [Філіп Гофф, «Помилка Галілея: Основи нової науки свідомості»], Pantheon Books, New York, 2019.

Це розмежування привело Галілея до створення певного списку наукових правил. Наука вивчає тільки те, що піддається вимірюванню, і тільки первинні якості тіла можуть бути виміряні. Для Галілея це означало, що наука не може бути якісною, і має бути тільки кількісною, а її природною мовою є математика. Це обумовило розвиток науки і привело її до видатних і всесвітньо відомих відкриттів, при цьому повністю ігноруючи свідомість. Вважалося, що свідомість є витвором нашого розуму чи душі, і може бути відсунута в процесі осмислення фізичного світу. Філософи, які прийшли після Галілея, як правило, відносили свідомість до сфери розуму або душі, що робило її предметом вивчення філософії і теології, але не науки. Ісаак Ньютон (1642–1726), будучи глибоко релігійною людиною, цікавився не тільки наукою, а й теологією (більшість його теологічних робіт за обсягом переважають наукові). Відкриття закону всесвітнього тяжіння стало першим попереджувальним знаком. Ньютон пояснив принцип тяжіння і притягнення тіл, що мають масу, а також те, що сила тяжіння зменшується зі збільшенням відстані. Але, він визнавав, що не може пояснити причину роботи даних принципів, тобто не намагався пояснити, *що являє собою* тяжіння. Принцип «далекодії і близькодії» не давав йому спокою все життя. Питання було вирішене тільки з виникненням загальної теорії відносності Альберта Ейнштейна (1879–1955).

Великий філософ Іммануїл Кант (1724–1804) під впливом емпірика Девіда Юма (1711–1776) вважав, що ми не можемо пізнати зовнішній світ, оскільки він є лише тим, що уявляється людині. Кант говорив, що навіть час і простір – це категорії свідомості, наші способи сприйняття світу, і ми не можемо стверджувати, що вони існують незалежно від нашої свідомості. Ми не можемо пізнати речі в собі (нім. *Dingen an sich*). Це судження стало початком філософських роздумів про те, що ж людина здатна пізнати. Пізніше німецькі ідеалісти, які дотримувалися даного судження, обмірковували питання меж дискурсивного мислення і чуттєвого сприйняття щодо осмислення реальності.

Протягом кількох століть і аж до нашого часу успіх теоретичної і експериментальної науки тільки збільшувався. В юнацтві я був вражений тим, що довелось пережити моїй бабусі по материнській лінії, яка народилася у 80-ті роки XIX століття. В місце, де вона жила (Колорадо, США), провели електрику, тільки тоді вона була молодою дівчиною, приблизно у той же час брати Райт здійснили політ на

своєму першому аероплані. Бабуся останній раз приїздила до нас погостювати у 1960-х, прилетівши у Каліфорнію реактивним пасажирським літаком. Зараз, після того як спливли десятиліття, я теж пригадую унікальні події, що відбулися на моєму віку: поява кольорового телебачення, випробування ядерних бомб, перший персональний комп'ютер, Інтернет, мобільний телефон, людина на місяці, а зовсім недавно – космічний політ за межі Плутона. Ми багато чим зобов'язані науці, це радує і лякає одночасно. Тим не менше, те, що Гофф називає помилкою Галілея – виключення свідомості зі сфери науки – все ще актуально, почасти через науковий прогрес, і особливо, досягнення у фізиці.

У другій половині ХІХ століття тема свідомості поступово повертається у психологію і психіатрію. Філософ і психолог Вільям Джеймс (1842–1910) у своїй знаменитій роботі *The Varieties of Religious Experience* [«Різноманітність релігійного досвіду»], опублікованій у 1902 році, заявив про існування реальності невидимого. Він мав на увазі, що наш суб'єктивний досвід, включно з містичним досвідом, реальний лише з тої точки зору, що він дійсно мав місце і повинен бути об'єктом емпіричного дослідження, як і інші предмети у світі. Коли його ідеї у сфері філософії і психології почали мати вплив на студентів цих дисциплін, так звана точна наука вирішила, що подібні доводи ніяк не стосуються їхньої «реальної» роботи. Загальноприйняті наукові підходи просто не могли бути застосовані до суб'єктивного досвіду.

В першій чверті ХХ сторіччя Віденський гурток і подібні до нього спільноти переосмислили поняття емпіризму. Карл Поппер (1902–1994), який народився у Відні, знав про існування гуртка і був солідарним з деякими його ідеями, однак, він не був одним з його членів і надавав перевагу незалежній праці. Поппер сформулював критерій фальсифікованості, відомий також як критерій спростування. Говорячи простою мовою, будь-яка теорія чи ствердження не мають сенсу, якщо немає можливості їх спростувати. Класичне ствердження, що всі лебеді білі, можна фальсифікувати, тобто має сенс. Воно було фальсифіковано у 1700-х роках, коли було здійснено відкриття Австралійського чорного лебедя. На думку Поппера, вислів, який не можна спростувати, не має сенсу. Грубо кажучи, неспростовне твердження є абсурдним. Як наслідок, вислів «Бог існує» неспростовне (як можна довести зворотне?) і не має сенсу. Подібні твердження можуть відбивати наші погляди, переконання, емоції і оцінки, але вони

не мають сенсу щодо застосування в реальності. Проте, і сам принцип фальсифікації доволі швидко був визнаний неспростовним, оскільки є критерієм фальсифікованості і не може бути застосований сам до себе. Тим не менше, точка зору, яка привела вчених до його виникнення, вплинула на наукове мислення на багато років вперед.²

Протягом першої чверті ХХ сторіччя світ приголомшили дві видатних наукових події. Одна з них – теорія відносності Альберта Ейнштейна (1879–1955), яка розглядає великомасштабні об’єкти, а друга – квантова теорія, яка стосується мікрочасток, засновником якої був Нільс Бор (1885–1962). Поява цих двох теорій і їх розвиток в наступні декілька десятиліть назавжди перевернули світ. Час і простір перестали вважатися окремими властивостями реальності і перетворились у єдиний чотиривимірний просторово-часовий континуум. Запропонована Бором версія квантової теорії, яка носить назву Копенгагенської інтерпретації³, накладає обмеження на можливості наукового пізнання. Іншими словами, Бор вважав, що ми можемо пізнати лише те, що можемо виміряти. Оскільки квантове явище може бути вивчено тільки під час спостереження за ним, невідомо, що відбувається до того, як з’явиться спостерігач. Наші можливості спостереження обмежені. Згідно з принципом невизначеності, який сформулював Вернер Гейзенберг (1901–1976), спостереження за визначеними властивостями часток перешкоджає спостереженню за їх імпульсом, і навпаки. Чим точніше вимірювання спіна, тим менш точним буде вимірювання імпульсу. Бор визнавав, що такі властивості квантового світу накладають обмеження на епістемологію (те, що ми можемо знати) і виключає онтологію (те, що є реальністю). Наші знання обмежені, ми не знаємо реальність, яка існує поза нашими спостереженнями і вимірюваннями. Ейнштейн, який вважав, що наука покликана описувати реальність, тяжів до точки зору квантової теорії і неодноразово намагався довести, що вона є неповною. Однак, він не досягнув у цьому успіху. Підхід Бора, який на

² Жодна складна наукова теорія не може бути спростована за допомогою простих спостережень або експериментів. Можна завжди переформулювати вислів або частково змінити теорію і знову проводити експеримент. Якщо за допомогою даної теорії виявиться неможливим пояснити які-небудь спостереження або експерименти, вона може вважатися неповною. Однак, як правило, вона продовжує існувати до тих пір, доки не з’явиться інша відповідна теорія, яка пояснює всі спостереження та експерименти. В такому випадку, нова теорія буде визнана справедливою і такою, що має більшу пояснювальну силу.

³ Існує декілька версій Копенгагенської інтерпретації. В контексті написання даної роботи ці тонкощі опущені.

сьогоднішній день превалює, ніяк не коментує реальність. Іншими словами, фізика – фундамент, на якому тримаються всі науки, – може багато розповісти про те, як влаштований наш світ, але не знає, що таке реальність і чому наш світ влаштований саме так.

Зрозуміло, реальність нікуди не зникла. Ервін Шредингер (1887–1961) вивів статистичне рівняння, яке дозволило зрозуміти, де може знаходитися субатомна частка, така як фотон або електрон, до початку спостереження. Під час спостереження відбувається «колапс» хвильової функції у визначені координати, тоді як поза нашим спостереженням реальність є просто сукупністю статистичних можливостей. У спробі звільнитися від цього загадкового колапса часток під час спостереження розроблялись множинносвітові теорії, в яких всі можливості були реалізовані у всесвіті, який розщеплювався (за рахунок спостереження) на паралельні світи, які не здатні сполучатися один з одним. Подібні думки ґрунтувалися на фактах квантової фізики, однак, залучалися також філософські, і особливо метафізичні судження.

Сер Артур Еддінгтон (1882–1944) придумав назву відкриттю Ейнштейна, присвяченому тому, що світло інколи поводить себе як хвиля, а інколи як частка, фотон: він назвав це явище «wavicle» (в англ. дана назва поєднує у собі два слова: «хвиля» і «частка» - прим. пер.). Бор висунув принцип доповненості, згідно з яким не існує єдиного класичного поняття частки, яке б могло повністю її описати. Наприклад, визначення світла потребує наявності двох понять: хвилі і частки. Те ж саме стосується інших субатомних часток. Знову очевидна розбіжність між нашим знанням і реальністю.

Цей стислий і неповний огляд досягнень науки дає читачеві уявлення про те, що відбувалося у світі з точки зору вивчення свідомості. Позитивістський⁴ підхід в психології призвів до виникнення підходу, який дістав назву біхевіоризм – течія, за якою вважається, що свідомість не має нічого спільного з людиною: тільки поведінка людини, тобто її слова і дії можуть бути вивчені, і тільки вони пояснюють природу людини, оскільки суб'єктивні стани не можуть вивчатися відповідно до критеріїв позитивізму. Почасті, це була реакція на уявну неясність поняття підсвідомого Зигмунда Фрейда (1856–1939) і несвідомого Карла Юнга (1875–1961), однією з

⁴ Позитивізм – напрямок, в межах якого вважається, що тільки науково перевірені, а також логічно або математично доведені твердження можуть вважатися обґрунтованими. Таким чином, виключається роль метафізики і більшості аспектів філософії і теології.

форм якого є колективне несвідоме. Біхевіоризм як течія був визнаний неслухним (за словами Ноама Хомського⁵, непослідовним), а психоаналіз Фрейда і глибинна психологія Юнга у різних формах дотепер актуальні. І Фрейд, і Юнг відсторонювалися від філософії, хоча психологія Юнга буквально пройнята філософськими ідеями. Припускаючи, що свідомість ґрунтується на хімічних процесах, психіатрія пішла шляхом матеріалізму і стала розробляти методи лікування, які відбивають даний підхід.

Друга половина двадцятого століття ознаменувалась поверненням свідомості. Письменник і прибічник вічної філософії Олдос Хакслі (1894–1963) у 1954 році опублікував свою роботу *The Doors of Perception* [«Двері сприйняття»], передбачаючи зростання у США в 1960-х роках зацікавленості до змінених станів свідомості. У своїй книзі Хакслі описав експерименти з мескаліном. Окрім того, Тімоті Лірі (1920–1996) проводив позалабораторні дослідження із застосуванням ЛСД. Хоча американське законодавство в кінцевому результаті заборонило подібну діяльність, ці дослідження сповістили про пробудження зацікавленості до свідомості і її взаємодії з реальністю. Філософи і багато інших вчених виокремлювали три випадки такої взаємодії: дуалізм, при якому свідомість і матерія – це окремі субстанції; матеріалізм, при якому свідомість є наслідком організації матерії; і панпсихізм, при якому субстанція володіє як фізичними, так і психічними властивостями. Існує безліч варіацій цих трьох загальних підходів.

У 1990-х роках Девід Чалмерс (народився у 1966 р.) припустив, що існує форма дуалізму, яка пояснює свідомість. Ідея своїми коренями походить від твердження Рене Декарта (1596–1650), який вважав, що реальність складається з двох субстанцій: *extensa* (протягнена, матерія) і *res cogitans* (мисляча, розум). Ці дві субстанції суттєво відрізняються, і Декарт не міг вичерпно пояснити зв'язок між ними, наприклад, у людини. Він здійснював спроби врятувати душу або розум від матеріалізму, який все більше набирив обертів. Нездатність продемонструвати, як дві матерії пов'язані і як вони можуть одна на одну впливати, призвела до всезагального заперечення

⁵Noam Chomsky, “The Case Against B.F. Skinner”, [Ноам Хомський, «Справа проти Б.Ф.Скіннера»], *New York Review of Books*, 30 грудня 1971. Рецензія на роботу *Beyond Freedom and Dignity* [Скіннер, «По той бік свободи і гідності»].

даної теорії. Однак, Чалмерсу вдалося відродити її в удосконаленому вигляді.

Чалмерс указував на існування трьох основних проблем, пов'язаних зі свідомістю. «Легка» проблема – це кореляція стану мозку і стану психіки. Сама по собі, проблема є достатньо складною, однак, щодо неї за останні п'ятдесят років відбувся суттєвий прогрес. «Складна» проблем полягає у зв'язку розуму і матерії, саме це питання не давало спокою Декарту. Існує також так звана «проблема комбінації», яка виникає, якщо вважати свідомість властивістю матерії. Якщо атоми наділені інтелектуальними, психічними або свідомими властивостями, як скупчення атомів може викликати переживання нами об'єднаної свідомості? Тобто яким чином трильйони атомів, з яких складається тіло людини, у сукупності проявляють свідомість і самосвідомість? Вивчення цих питань сьогодні стоїть на передньому плані філософії свідомості.

Багато хто з матеріалістів стверджують, що свідомість – не більше ніж ілюзія. Стан свідомості – це всього лише стан мозку, електрохімічні реакції і мозкова активність, і більш нічого. Філософи Пол (народився в 1942 р.) і Патриція Черчленд (народилась у 1943 р.), які ґрунтовно займаються нейронаукою, дотримуються даної позиції. Оскільки мені складно зрозуміти, як істота, яка має самосвідомість, за допомогою власної свідомості може дійти висновку, що свідомості не існує, я не буду надалі розвивати цю точку зору. Свідомість настільки заглиблюється своїми коренями у природу всесвіту, що думка про те, що вона являє собою не більше ніж побічний продукт діяльності нашого мозку, зовсім неприваблива. Той погляд, що свідомість яким-небудь чином виникає внаслідок організації несвідомої матерії, як дим від вогню, складно обґрунтувати, оскільки поняття емерджентності, на сьогоднішній день популярне в біології і дослідженнях еволюції, не пояснюється у матеріалістських подробицях⁶. Проблема полягає у тому, як свідомість формується із субстанції, яка не володіє свідомістю. Іншими словами, як суб'єктивний досвід народжується з об'єктивних речей? У науки немає відповіді на це питання і немає

⁶ Емерджентність – поняття, що позначає процес, відповідно до якого під час самоорганізації матерії зароджується нова істота, подібно тому, як живі форми виникають внаслідок неживих хімічних взаємодій. З'являються нові закони і стани. На теперішній час дана точка зору є дещо розпливчастою, оскільки неможливо пояснити, як або чому відбувається емерджентність.

навіть припущень стосовно можливої відповіді. Не існує переконливої теорії, яку би можна було перевірити.

Зрозуміло, в дуалізмі спостерігається та ж проблема, про яку говорив Декарт, тільки в сучасному вигляді. Ми не можемо пояснити, як взаємодіють дві абсолютно різні фундаментальні субстанції. Визнання факту цієї взаємодії не вирішує наявну проблему. Життєспроможної теорії в цьому випадку також не існує.

Це приводить нас до панпсихістського підходу, до якого я відношу пантеїзм, враховуючи їхній тісний зв'язок. Згадуваний вже Філіп Гофф підтримує точку зору панпсихізму. Ця течія існує давно і сягає своїми коренями щонайменше поняття універсального розуму, висунутого Анаксагором (народився бл. 500 ст. до н.е.), на яке також натякав Платон (424–348 ст.ст. до н.е.) і яке фігурувало у роботах неоплатоністів, зокрема таких як, Плотіна (204–270), Ямвліха (245–325) та Прокла (412–485). Окрім того, панпсихістський підхід практикували німецькі ідеалісти, зокрема, Фрідріх Вільгельм фон Шеллінг (1775–1854). Попри те, що Лейбніц (1646–1716) вірив у Бога-творця, він вважав, що Бог створив монади, кожна з яких відображає весь всесвіт зі своєї перспективи, і кожна з яких має інтелектуальний або психічний компонент, починаючи від мінералу і закінчуючи людською істотою.⁷ А Барух Спіноза (1632–1677) вважав, що Бог або Природа – це одна реальність, два аспекти якої – розум і тіло – відомі людині.

Таким чином, панпсихізм – далеко не нова течія. До неї часто зверталися мислителі, які були одночасно філософами і вченими. Це справедливо і в наш час. Вищезгадані великі дослідники квантової теорії, а також інші видатні особистості, були відкриті для поглядів панпсихізму. Це відображено в їх роботах, які присвячені роздумам щодо значення її спільних відкриттів. Сучасні вчені, які всерйоз сприймають панпсихізм, не заперечують його існування у минулому, навпаки, вони продовжують традицію, яка, як і сама наука, бере свій початок за багато століть до того, не зважаючи на те, що вона пригнічувалась у кінці ХІХ століття і протягом майже всього ХХ століття. Фактично, межа між наукою і філософією завжди була розмитою, що у наш час стало ще більше очевидним.

⁷ На думку Лейбніца, Бог являє собою усі ці перспективи одночасно. Будь-який об'єкт, включаючи людську істоту – це велике скупчення монад, «контрольованих» монадою-правителем, такою як людський розум.

Серед сучасних мислителів вирізняється філософ Томас Нагель (народився у 1937 р.), який стверджує, що теорія еволюції Чарльза Дарвіна справедлива, але не може бути застосована до пояснення свідомості і стане повністю коректною тільки тоді, коли буде містити в собі панпсихізм у будь-якому прояві.⁸ Нещодавно Пол Леві зробив видатну спробу об'єднати науку і свідомість у своїй книзі *The Quantum Revelation* [«Квантове одкровення»]⁹. Він пропонує до уваги читача глибокий аналіз квантової теорії з урахуванням того факту, що спостерігач не може бути виключеним із ситуації проведення експерименту (спостереження). Леві вважає, що хвильове рівняння Шредингера виражає потенціал, а спостереження (тобто свідомість) робить його дійсним. Таким чином, свідомість є фундаментальним елементом реальності, який існує лише у вигляді потенціалу, до того часу, поки не підлягає спостереженню. Наша свідомість створює реальність, в якій ми живемо. Однак, це у деякому роді очевидно, оскільки ми існуємо окремо одне від одного. Ми можемо спостерігати веселку, але через наше просторове віддалення, хай воно буде навіть мінімальним, ми бачимо «різні» веселки, оскільки веселка – це просто взаємодія світла, відбитого від крапель води, з нашим оком і розумом.

Однак, Леві пішов далі банальної констатації факту, вказуючи на квантову заплутаність часток. Дві заплутані частки можуть бути розділені величезними відстанями, але спостерігаючи за однією з них можна миттєво визначити спін іншої. Якщо спін однієї вище, то спін іншої буде нижчим, і це стосується будь-яких різних можливих спостережень. Проте, оскільки ніщо не може подорожувати зі швидкістю, більшою ніж швидкість світла, частка, за якою спостерігають, не може вчасно повідомити іншу про спосіб спостереження, відповідно, інша частка не встигне адаптуватися відповідно цієї інформації. Говорячи простою мовою, дві заплутані частки діють як єдине «ціле», незалежно від відстані між ними. Але Леві відмічає, що весь всесвіт заплутаний, починаючи з ранньої стадії інфляції Великого Вибуху, і, хоча заплутаність може бути зруйнована, вона присутня скрізь. Частки – це поля, і як вири стрімкої ріки, вони

⁸Thomas Nagel, *Mind and Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature Is Almost Certainly Wrong* [Томас Нагель, «Розум і космос: чому матеріалістична неодарвіністська концепція природи практично напевне помилкова»], Oxford University Press, Oxford, 2012.

⁹Paul Levy, *The Quantum Revelation: A Radical Synthesis of Science and Spirituality* [Пол Леві, «Квантове одкровення: радикальний синтез науки і духовності»], SelectBooks, New York, 2018.

здаються стійкими, але насправді крізь них постійно рухається вода ріки. Вири складаються з іншої речовини, але їх структура здається нам такою ж. Це відбувається через нашу перспективу, яка у порівнянні з розмірами часток є дуже загальною. Так, ми навіть не можемо стверджувати, що два спостереження за електроном є спостереженнями за одним і тим же електроном. Леві застосовує цю точку зору до всіх об'єктів.

Якщо ми з приятелем стоїмо на березі озера і дивимося вдалечінь, ми не помітимо різниці у нашому сприйнятті, оскільки у макромасштабі ця різниця мінімальна. Подібним чином, ми не помічаємо квантових ефектів, тому що одночасно бачимо трильйони атомів. Окрім того, свідомість заплутано, тому наша свідомість і наше сприйняття належать не тільки нам. Коли у ХІХ столітті винайшли друкарську машинку, секретарі витрачали багато часу на те, щоб освоїти професію друкаря. Після того, як друкарської майстерності навчилися сотні і тисячі людей, несподівано це стало даватися з легкістю всім іншим. Немовби ті, хто першими опанували цю навичку, проклали шлях іншим. Цей феномен можна спостерігати на прикладі опанування інших навичок і здійснення відкриттів, навіть серед деяких тварин.¹⁰

Леві вважає, що свідомість – це фундаментальна властивість існування. Він говорить, що якщо брати за основу цю точку зору, то люди «нафантазували» всесвіт. Справа в тому, що до спостереження не існує нічого, що можна було би спостерігати: лише потенційні об'єкти, можливості для спостереження. Спостерігаючи, ми перетворюємо цей потенціал у дійсність. Таким чином, для Леві панпсихізм – не просто стан речей: у самій його основі лежить свідомість. Ця ідея теж далеко не нова. Її відлуння можна знайти в багатьох традиціях, включно з філософією індуїзму і буддизму, а також у західних філософіях. Леві стверджує, що радикальна різниця полягає у тому, що найпрогресивніша наукова течія, квантова фізика, вважає дану точку зору єдиною переконливою.

¹⁰ Біолог Руперт Шелдрейк розробив теорію морфогенетичного резонансу, яка дає пояснення даному феномену. У ній говориться, що структури, які виникли одного разу (включно і структури свідомості, розроблені першими типістами) впливають на наступні схожі структури (наприклад, свідомість в уявленнях більш пізніх типістів), долаючи час, простір і розуми. Його припущення було, зрозуміло, повсюдно відкинуто, однак, надихнуло інших мислителів.

Моє власне бачення світу дещо відрізняється. Починаючи з античних часів, світ типового досвіду часто вважався ілюзією, мрією. У Середні Віки філософи і теологи поставили цю ідею з ніг на голову, стверджуючи, що реальність має різні рівні, і матеріальний світ – найнижчий з цих рівнів. Душа перебуває на вищому рівні реальності, а сила думки і інтуїція можуть досягати ще більш високих рівнів, у напрямку вищої реальності, яку вони називали Богом. Чи то висхідні рівні реальності, чи то низхідні рівні ілюзії – сутність незмінна. Цей Бог, зрозуміло, не жива істота, а основа всього існування. В такому філософському дискурсі не вистачає концепції свідомості, де кожний рівень свідомості відповідає рівню реальності, і всі вони є ілюзорними у порівнянні з їх вищим джерелом, яке інколи називають Богом, інколи Абсолютом, Єдиним (Парменід, V ст. до н.е.) або ж просто «Тат» (вказівний займенник «той» у перекладі з санскриту).

Окрім трансцендентного досвіду, який відомий нам з медитацій, містичних станів і інших нумінозних станів, ми, як правило, нічого не знаємо про рівні свідомості. Раніше згадуваний Томас Нагель опублікував статтю, яка стала знаменитою, «What Is It Like to Be a Bat?» [«Що то – бути кажаном?»]¹¹. Він стверджує, що ми не можемо знати, як то бути кажаном. Якщо ж ми все таки спробуємо зрозуміти, то уявимо себе людиною у тілі кажана. Неможливо уявити, як то пересуватися у повітрі і жити комахами, яких ми знаходимо за допомогою ехолокації, видаючи високочастотні звукові сигнали і визначаючи місцезнаходження нашої здобичі, її швидкість і напрямок руху, коли відбиття цих звуків повертається у наші чутливі вуха кажана. Однак, кажани мають свідомість. Ми абсолютно не здатні відчути їх свідомість на собі, оскільки вона сильно відрізняється від нашої. Рухаючись далі від людей ланцюжком свідомих істот, ми також не можемо пізнати свідомість риби, рослини тощо. Саме тому я схильний використовувати слово «розум» замість слова «свідомість», оскільки воно у більшій мірі відкрите до інтерпретації, ніж наше розуміння слова «свідомість». Панпсихізм – це течія, яка вважає, що все наше існування, включно з мінералами, наповнене розумом, навіть атомний і субатомний рівні, і теорія, висунута Леві, говорить, що існує взаємозв'язок всього цього розуму або свідомості. Разом ми створюємо всесвіт.

¹¹Thomas Nagel, “What Is It Like to Be a Bat” [Томас Нагель, «Що то – бути кажаном?»], журнал *Philosophical Review*, 83 т., No.4, жовтень 1974, стор. 435-450.

Якщо ця ідея здається вам знайомою, хай і інакше сформульованою, це тому, що вона являє собою ніщо інше як основу вчення Олени Блаватської, засновниці сучасного теософського руху. Вона народилася на цій землі (дякую, Дніпре і Україно!). Блаватська стверджувала, що все існування, всі його видимі і невидимі прояви – це Єдине Життя, єдине існування, яке відрізняється лише рівнями свідомості. Один з її учителів говорив, що він не проти того, щоб його називали матеріалістом, але не в тому розумінні, що він визнає тільки існування матеріальних об'єктів. Усе що походить із Джерела матеріальне, включно з розумом і свідомістю, рівень за рівнем диференціації. І, зрозуміло, квантова теорія дематеріалізує матерію у кварки і поля, можливо, просто вібрації, згідно теорії струн. У квантовій науці не існує матерії в традиційному розумінні.

Звичайна людська свідомість, яка визнає власне існування, являє собою лише один рівень. Таким же чином, ми не можемо стверджувати, що ми здатні на власному досвіді пізнати більш низькі рівні свідомості. Багато людей відчують неприязнь до теософської течії, тому що вона визнає існування сутностей, рівень свідомості яких набагато вище людського рівня, сюди відносяться творчі сутності, які в деякому роді сприяють еволюції, а також у різній мірі освічені сутності, які мають людський образ.¹² Визнаючи свою нездатність пізнати, як то бути кажаном, ми визнаємо, що не можемо пізнати, як то бути іншим створінням. Зрозуміло, можна за аналогією спробувати відчувати свідомість кажана і навіть рослини, хоча чим далі ми від своєї власної звичної свідомості, тим складніше її відчувати. Те саме стосується «вищих» істот. Ми можемо навчитися у них чому-небудь, оскільки існує тільки Єдине Життя. Але ми не можемо припустити, який у них розум чи свідомість. Це приводить до виникнення традицій, в межах яких існують техніки, які допомагають відчувати, що являють собою різні рівні свідомості, і почати усвідомлено рухатися у їхньому напрямку. Найглибші роздуми щодо подібних матерій і медитація – одні з найпоширеніших практик у межах цих традицій. Однак, ці практики не можуть мати успіху, якщо не проживати їх з цілісністю і співчуттям, оскільки психічне і фізичне, думки і поведінка – єдине ціле у світі Єдиного Життя. Але все починається з того, щоб поставити свідомість, включно із власною свідомістю, на відповідне місце в

¹² Ступені зростаючої освіченості тісно пов'язані з універсальністю свідомості, тобто з тим фактом, що свідомість виходить за межі окремого еґо і поширюється до емпіричного усвідомлення існування Єдиного Життя, а також усвідомлення себе його частиною.

картині світу, яким є Єдине Життя. Це перший крок у трансформації *власної свідомості у щось більше*, ніж те, чим вона уявляється нам сьогодні. Дотримуючись цієї точки зору, відповідна підготовка свідомості дозволяє вищим рівням свідомості злитися з нижніми структурами свідомості, які ми, як правило, відчуваємо¹³.

Наука, щонайменше, в межах загальноприйнятого на Заході підходу, не вважає дані можливості здійсненими. Окрім того, в межах наукових течій, за виключенням нейронаук, які співвідносять мозкову активність з аспектами свідомості, ніколи навіть не намагалися здійснити спроби у вивченні даної сфери. Роки теоретичних розробок і мільярди доларів були витрачені на відкриття бозона Хіггса в результаті досліджень на Великому андронному колайдері. Чому би не докласти стільки ж зусиль і засобів на розробку теорії і дослідження свідомості? Хто знає, яким може бути результат? Подібна діяльність могла би здійснити революцію у сучасному уявленні щодо науки. Якої би думки ми не дотримувалися, розрив між так званим суб'єктивним досвідом і так званою об'єктивною реальністю звужується завдяки квантовій науці, в якій спостерігача неможливо відділити від спостережуваного. Попереду довга путь, але майбутнє сповнює надією.

ТЕОСОФІЯ ТА ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ

Моріс Бішефф
США

PhD, Професор,
Каліфорнійський державний університет, Нортрідж,

Теософські перспективи можуть служити переорієнтацією основи думки, яка може підняти та висвітлити приховані зв'язки в сучасній екологічній свідомості. Теософія вказує на здатність людини вдосконалювати себе і підніматися у станах свідомості, співіснуючи з усією живою Природою. Теософія говорить про живу силу людської

¹³ У межах такого підходу може бути вирішена вищезгадана проблема емерджентності. Замість того, щоб вважати, що свідомість «зароджується» внаслідок організації матерії, слід уявити собі, що свідомість швидше втілюється у відповідній організації. У неї (свідомості) є власні принципи, які завжди були, але у латентному стані, а не зародились чарівним чином з подібної організації. (Див. виноску 6).

думки для пробудження та розгортання у свідомості більш етичних та охоплюючих поглядів на єдність, загальну взаємозалежність та гармонію – все це є центральними поняттями сучасної екологічної свідомості.

Теософія як Божественна наука ставить єдність усього життя в Дусі. Саме від духу, говорить нам О. П. Блаватська, Людина і Природа походять від Космосу, і що еволюція Всесвіту та еволюція людини (і природи) утворюють єдине ціле. Вся матерія пронизана присутністю божественного. Вся Природа жива з духовним інтелектом і має різний ступінь прихованої, що розгортається свідомості. Єдиний дух у матерії пронизує Всесвіт.

Використовуючи модель аналогії та відповідності, ми можемо звернутися до біології як науки за прикладом. Єдність виражається через будову клітини. З чітких спостережень Андре Льоффа ми бачимо: «Коли живий світ розглядається на клітинному рівні, виявляється єдність. Єдність плану: кожна клітина має ядро, закладене в протоплазму. Єдність функції: метаболізм по суті однаковий у кожній клітині. Єдність складу: основні макромолекули всіх живих істот складаються з одних і тих же молекул ... Бо для того, щоб побудувати величезне різноманіття живих систем, природа використала суворо обмежену кількість будівельних блоків»¹⁴.

Виступаючи з точки зору екології, фізик Фрїтьоф Капра зазначає: «Великі дослідження взаємозв'язків науки та духовності протягом останніх трьох десятиліть дають зрозуміти, що *почуття єдності, яке є ключовою характеристикою духовного досвіду, повністю підтверджене розумінням реальності в сучасній науці ...* Усвідомлення зв'язку з усією природою особливо сильне в екології»¹⁵. Поет, Вільям Блейк, в цьому вірші дає прекрасне вираження цієї концепції:

Щоб побачити Світ у піщинці,
І Небо в дикій квітці,
Тримайте Нескінченність у долоні,
І Вічність в годині...¹⁶

¹⁴ Hermes, Nov. 1978, "The Cell", Concord Grove Press, Santa Barbara, CA, P. 300.

¹⁵ Capra, Fritjof, *Network Review*, 2017/1, "Mystics and Scientists in the 21st Century: Science and Spirituality Revisted," P. 17.

¹⁶ Blake, William, in *The Jewel in the Lotus*, CGP, Santa Barbara, CA, 1983, P. 273.

Капра підкреслює примат людської свідомості перед сучасним екологічним мисленням. «Стає все зрозумілішим, що якості свідомості – сприймаючого – і здатність пробуджувати і сприймати закономірності цілісності на різних рівнях сприйняття (коли знавець стає єдиним із відомим у платонічному сенсі) дозволяє нам належати Всесвіту як його етичний довірений». «Зв'язаність, взаємозв'язок та взаємозалежність – це фундаментальні поняття екології»¹⁷. Єдність – це об'єднуючий принцип, який служить вертикальною віссю фундаментального зв'язку та загальної причинності безмежного різноманіття природи.

Платонівське сходження у свідомості можна розглядати як потяг до досконалості або гармонію цілого. Студент-теософ міркує, що коли шукач досягає більш високого рівня усвідомлення, сприйняття розумом досконалості природи є визнанням вічної Краси, нагадуванням про божественність Природи та людства, Єдиного Життя. *Ерос* або духовне прагнення – це бажання повернутися до того божественного чи єдиного. Підйом вимагає очищення серця спостерігача, щоб звільнити любов і мудрість зору душі. Чистота та якість спостерігача впливають на його здатність сприймати та розуміти принципи Законів Природи, які ґрунтуються на гармонії.

Будучи більш ніж закликом до вдосконалення, досконалість людини являє нашу здатність вносити корективи у ставлення та зовнішні дії. У теософській думці ці корективи можна розглядати як ілюстрацію операцій закону Карми. «Карма – це непомітна і непостійна тенденція у Всесвіті по відновленню рівноваги, і вона діє постійно»¹⁸. Таким чином, порушення однієї частини Всесвіту створює наслідки в інших і встановлює дії, що спричиняють своєчасне повернення до гармонійних відносин. Розбрат і конфлікт виникають скрізь, де зникає гармонія. Досконалість стосується всіх думок та дій, що сприяють гармонії.

З розвитком самосвідомості та пов'язаного з цим почуття відповідальності виникає проблема для особистості. Платонічне становлення – це екзистенційна боротьба, але дієва. Як говорить Рагаван Аієр, це питання ідентичності для індивіда, який здійснив би підйом у свідомості, який би виразив власну спроможність втілити в життя ту інтуїтивну реальність, яку він відчуває, обрати для здійснення

¹⁷ Capra, Fritjof, *Network Review*, 2017/1, "Mystics and Scientists in the 21st Century", P. 17.

¹⁸ Judge, W.Q., *Theosophical Tenets*, CGP, Santa Barbara, CA, 1987, P. 100.

своєї функції реального призначення. Участь у вищому рівні реальності – це наблизитись до Єдиного, до однорідного та ноуменального. Розуміння на рівні *нусу* – це те, що дає більш інклюзивну перспективу, ширше бачення та більшу силу. Це забезпечує постійний стимул для росту. У цьому становленні індивід «здатний рости у напрямку, гармонійному з усією природою. Його моральний ріст відзначається зростанням інтенсивності та потенціалу його сили думки та ідеї»¹⁹.

Уривок з О. П. Блаватської уособлює неетичний світогляд щодо заземленої людської ситуації. Далі йдеться про давнє і приголомшливе послання – універсальне, проникливе до першопричин, що прагне до цілісності, співчутливе та таке, що забезпечує глибоке бачення взаємозалежності. О. П. Блаватська розповідає в 1879 р. про «найболючіший досвід» її подорожей по численних схилах Північної Індії, де вона побачила «безлісні, висохлі на сонці відходи – передчуття приреченості, якщо відразу не будуть вжиті необхідні заходи для того, щоб допомогти розкішній Природі відновити гірські вершини рослинністю...». Вона коментує далі:

«Зачистка пагорбів та дренажних схилів від їхньої рослинності [є] позитивним злочином проти нації, і знищить населення більш ефективно, ніж зброя будь-якого іноземного завойовника ... руйнування та остаточне вимирання національної сили настає за знищенням лісів так само точно, як і те, що після ночі настане день. Природа забезпечила засоби для розвитку людини; і її закони ніколи не можуть бути порушені без катастроф ... той, хто хотів би розкрити один великий секрет, чому продовольче зерно провалюється, зростає бідність, висихають водотоки, а голод і хвороби руйнують землю в багатьох частинах, має прочитати повідомлення "Лісничого" ...»²⁰.

Наша людська відповідальність полягає у відновленні та підтримці гармонії. Звертаючись до цього принципу, педагог та еколог Сатіш Кумар пише про необхідність усвідомлення того, що гармонія є основним принципом екології²¹.

У своєму системному аналізі Фрітьоф Капра описує, як екосистема є гнучкою, такою, що постійно коливається мережею. Її гнучкість є

¹⁹ Iyer, R. N., *Parapolitics, Toward the City of Man*, Oxford University Press, New York, 1979, Pgs. 38-43.

²⁰ Cranston, Sylvia, *The Extraordinary Life and Influence of Helena Blavatsky, Founder of the Modern Theosophical Movement*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1993, Pgs. 205-06.

²¹ Kumar, Satish, *Soil, Soul, Society*, Leaping Hare Press, Brighton, UK, 2013, P. 23.

наслідком безлічі циклів зворотного зв'язку, які підтримують систему в стані динамічного балансу. Жодна змінна не є максимальною; всі змінні коливаються навколо своїх оптимальних значень. Біологічно гомеостаз – це активне коригування для збереження збалансованого функціонування по відношенню до основної величини та динамічних циклів взаємозв'язку – народження, зрілість та розпад - з іншими сутностями²².

Сатиш Кумар нагадує нам, що «природа не просто десь там; ми теж природа». Коли ми вчимося «від природи», а не «про» природу, ми встановлюємо з нею тісні стосунки або споріднення. Величезна складність природи вимагає неявного смирення та шанобливості до таємниць природних процесів²³. Так само в містичному творі «Голос тиші», поданому з віршів давньої буддистської традиції О. П. Блаватською, нас закликають «Не нервуйте ні через карму, ні через незмінні закони природи». Допоможіть Природі та попрацюйте з нею, і Природа буде вважати вас одним із її творців і буде поклонятися²⁴.

Приєднання до відповідальності людства за відновлення та підтримку екологічної гармонії в нашу епоху вимагало б водночас зміни мислення, переходу до цілісної, а не редукціоністської чи інструментальної лінії наукового підходу до людини та природи. Духовний досвід – це переживання живості розуму і тіла, як єднання з усім життям. Цілісний підхід не відокремлює людину від природи чи самоті від світу. Він не є транзакційним, і він усвідомлює дію закону – перспективу, в якій люди є частиною природи, що ділиться істотною єдністю чи духом, відображаючи видимі та невидимі аспекти природи.

Підхід до процесу зміни нашої моральної та ментальної точки зору та критика використання розуму яскраво звучить у роздумах Арне Нееса про «глибоку екологію». Неес пише:

«Раціональна дія для нього – це дія, що включає абсолютну максимальну перспективу, тобто там, де речі розглядаються як фрагменти загальної Природи. Раціональність загальної точки зору, як і у Спінози, є, мабуть, єдиною формою раціональності, здатної зруйнувати псевдораціональне мислення консервативної технократії,

²² Capra, Fritjof, *The Hidden Connections*, First Anchor Books, Random House, New York, 2004, P. 231.

²³ Kumar, Satish, *Soil, Soul, Society*, Leaping Hare Press, Brighton, UK, 2013, Pgs. 22-23.

²⁴ Blavatsky, H. P., *The Voice of the Silence*, The Theosophy Co, Los Angeles, CA, 1928, P.15.

яка наразі перешкоджає намаганням мислити з точки зору загальної біосфери та її постійного розквіту...»²⁵.

Хоча так і є, що якщо втрачається відчуття єдиності всього життя, гармонія руйнується, все ж ми можемо виправити дисгармонію за допомогою раціонального погляду на всю ситуацію.

Давайте тоді поставимо ключове питання, що стосується справжнього екологічного життя – яким є найкраще використання сили людського розуму? Розглянемо спочатку наступне, як алегорію Людства про те, що воно відкрило про теперішній час: у сучасному житті ми перебуваємо в тому, що ми можемо бачити і вимірювати, що зазвичай знаходиться поза нами. Таким чином, ми стали спрямовані на інше, а не всередину, і, як наслідок, сила мотивації до екологічних дій має тенденцію бути спорадичною і напівдухою. Сама свідомість занадто зовнішня і розсіяна – ми розглядаємо всіх як окремі об'єкти. Це призводить до опори на інструментальну дію, використовуючи природу в корисливих цілях, а не повертаючи природу як родину до нас і у власне правильному відношенні до цілого.

Сузір'я мислителів виступило для того, щоб сформулювати значення та загальнозміцнюючі концептуальні напрямки екології – Найсса, Капра та Сатіша Кумара (і ми помічаємо, що відповідні принципи визначені у працях О. П. Блаватської).

Капра говорить про нашу здатність пробуджувати і сприймати закономірності цілісності, здатність, яка дозволяє нам ставитися до Всесвіту як до етичного довіреного. Наше завдання екологічної свідомості – здобути духовні та наукові знання для того, щоб створити баланс або гармонію між нашим духом, душею, розумом і тілом. Це був би розвиток свідомості як піклувальників наших найкращих натур, наших сусідів та добробуту земної кулі. Для Махатми Ганді піклування починається з повернення божественного в природі та інших людях, самоаналізу та впорядкуванні власних цінностей. Ми можемо почати віднімати все більшу кількість бажань від наших справжніх потреб. Як писав Толстой, «скільки землі потрібно людині? Шестифутовий ящик для його могили». Тоді ми можемо, як зазначив Ганді, «жити просто так, щоб інші могли просто жити»²⁶.

²⁵ Naess, Arne, *The Ecology of Wisdom, Writings by Arne Naess*, Eds. Drengson and Devall, Bill, Counterpoint, Berkeley, CA, 2008, P. 130-31.

²⁶ Gandhi, M. K., quoted in *Elegant Simplicity*, Kumar, Satish, New Society Publishers, Gabriola, Canada, 2019, P. xiii.

Сатиш Кумар виступає за простоту як своєрідність уважності. Він охарактеризував елегантну простоту як спосіб з'ясування справжніх потреб і створення, схожого на Торе, простору для споглядання, простору, що дозволяє людині постійно шанувати і обожнювати красу всієї природи.

Студент-теософ пише: «Інтелектуальна культура має своє місце. Але серце розгортається через свої руки і ноги. Звільнити серце – це жити сангвінічним, ласкавим, спонтанним і радісним життям. Це означає перетворити чуттєву природу і плавно об'єднати її з інтелектом». З чистим серцем ми можемо отримати іскри розуміння ноуменальної сутності природи.

О. П. Блаватська висвітлила ідею ноетичної психології як дії вищого розуму, що виробляє універсальне мислення поза простим порівнянням та контрастом або жорстким розділенням сприймаючого і предмета. Це передбачає відмову від пасивного та хибного почуття психічної ідентичності. Ноетичне мислення – це наша здатність бачити ціле, що більше, ніж сума його частин, але включаючи їх співвідношення та гармонії. Це наша етична сила сприйняття духовної істини за допомогою лазерного світла вищої інтуїції чи сприйняття, що набуває активної вищої радості. Як зазначає Ральф Вальдо Емерсон, «кожен великий і наказовий рух у літописах світу – це триумф ентузіазму»²⁷.

Зростання екологічної свідомості в даний час узгоджується із посиленням почуттям глобальної обізнаності та готовністю скинути з себе ілюзії, відмовитися від етики самозростання. В даний час ми усвідомлюємо більшу тенденцію до практики медитації, щоб вибрати внутрішнє сходження до співчутливої свідомості, що самопробуджується. У зв'язку з цим рухом можуть бути вжиті практичні дії, щоб переконатися, що всі харчуються та мають прихисток, що наші священні, життєдайні насіння та ґрунт є родючими, а також, щоб наші місцеві та регіональні (дикі) екології підтримувались у справедливому балансі та динамічній гармонії. Таке ставлення та змінене глобальне середовище життя із підвищеним усвідомленням єдності Я у всьому вказує на перспективу більшої реалізації Всезагального Братства для всього, що живе.

²⁷ Emerson, Ralph, W., quoted in *Inspirational Mind: The Fusion of Love and Knowledge for the Good of Mankind*, Theosophical Seminar, Dnepr, Ukraine, June, 2017, P. 10.

ПЛАНЕТАРНА СВІДОМІСТЬ ЯК СВІТОГЛЯДНИЙ ЗАПИТ ХХІ СТОЛІТТЯ

Юлія Олександрівна Шабанова
Україна

*Доктор філософських наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
завідувачка кафедри філософії і педагогіки
Національного ТУ «Дніпровська політехніка»,
Куратор наукової групи Теософського Товариства в Україні*

Феномен свідомості, будучи предметом дослідження багатьох сучасних наук, таких як біологія, соціологія, інформатика, когнітивістики, кібернетика, лінгвістика, психологія, квантова фізика, не зводиться до єдиного розуміння в міждисциплінарному діалозі. У філософії свідомість є однією з основних категорій, на яких ґрунтуються різні онтологічні, гносеологічні, аксіологічні, етичні і навіть соціальні позиції. Існує три методологічні установки: засновані або на первинності свідомості над матерією, або на вторинності свідомості стосовно матерії, або на дуалізмі свідомості та матерії.

Теософське розуміння свідомості стоїть осторонь, що обумовлено суттю теософії як «Божественної мудрості», на відміну від філософії, як прагнення її осягнути. Виходячи з цього європейська філософія класичного періоду пов'язує поняття свідомості з людиною, наділяючи свідомість інтегративної природою раціонально-ірраціональних структур. При цьому свідомість не зводиться до жодної з її структур і є змістовно більшим ніж їх сума. Філософія некласичного періоду, звертаючись до онтологічної категорії несвідомого (А. Шопенгауер), а потім і антропологічного поняття підсвідомого (Ф. Ніцше, К. Юнг), вказує на ірраціонально-інтуїтивний аспект, завдяки чому відкривається потенціал розширення свідомості людини. Так, філософія класичного і некласичного періодів врівноважує раціональний і ірраціональний модули свідомості. Постнекласична філософія свідомості представлена трансцендентальною феноменологією Е. Гуссерля, який досліджує іманентні акти чистої свідомості та діалектикою повсякденного і онтологічного буття М.

Гайдеггера. Слід зазначити, що відмінність між позиціями Гуссерля і Гайдеггера полягає у визнанні або запереченні метафізичного статусу свідомості позазнакового простору, що дозволило одним і не дозволило іншим вважати форму сутністю свідомості.

У сучасній філософії свідомості спостерігається спроба вийти за класичне визначення свідомості, яке ототожнюється безпосередньо з діяльністю людини і наділити свідомість самостійним метафізичним і онтологічним статусом. Перегляд наукової парадигми пов'язаної з постнекласичним періодом демонструє тенденцію до формування картини світу на основі єдиного поля свідомості.

Сучасні філософські та наукові погляди (квантова картина світу) на свідомість наближаються до теософських, в якості ствердження існування єдиного поля свідомості, яке в особі людини приймає саморефлексуючі форми та виконує функцію самоусвідомлення Духовності. Всесвіт, Вселенське буття володіє самоусвідомленням, в якому рефлексуюча здатність людини сприяє процесу саморефлексії Духовності, як стрижня життєвого простору. Еволюційна задача людини – розширити свідомість і вийти на нові форми її об'єктивації – тобто нові форми буття.

Пітер Рассел, сучасний британський науковець та мислитель, вважає, що наступний етап еволюційного розвитку свідомості, призведе не до видозміни фізичної форми, як це відбувалось в попередній еволюції, а до якісної зміни в цілому планетарної культури²⁸. На його думку, подібно до того, як об'єднання найпростіших на клітинному рівні призвело до створення більш складних еволюційних форм, об'єднання індивідуальностей в кластри (групи людей) стане основою формування єдиної планетарної свідомості.

Сучасний світ вже демонструє цю тенденцію до об'єднання:

1. **Об'єднання на соціальному рівні.** Глобалізація, єдина природа екологічних та економічних криз, світові пандемії тощо призводить до об'єднання всього людства на шляху вирішення проблем. В зв'язку з цим активізуються міжнародні, світові громадські організації по боротьбі з пандемією, тероризмом, руйнацією екології та іншими проблемами світового масштабу.

²⁸ Russell, P. The Global Brain: speculations on the evolutionary leap to planetary consciousness. Los Angeles: JP Tarcher, 1983.

2. **Об'єднання на управлінському рівні.** Сучасний менеджмент тяжіє до командної роботи, до політики співпраці, а не конкуренції. У професійному світі сьогодні важливий не кращий, а кожен. Формується концепція нового лідера, який є не адміністратор чи управлінець авторитарного зразку, а самодостатній авторитет, мудро супроводжуючий командну діяльність.

3. **Об'єднання на інформаційному рівні.** В епоху діджиталізації інтернет і соціальні мережі об'єднують людей не за національними, релігійними, расовими або віковим ознаками, а за інтересами, цінностям, знанням, смислами.

4. **Об'єднання на рівні свідомості.** Поєднання Душі з Душею, Людини з Людиною на рівні відносин, розуміння, усвідомлення єдності. В добу метамодерну все більше стають в ціні щирість, відкритість, чуттєвість.

Таким чином, в сучасному світі спостерігається тенденція до об'єднання на соціальному (фізично, організаційно), розумовому (інформаційно), духовному (на рівні свідомості) рівнях. Людство прагне функціонувати як єдиний організм, як єдине поле свідомості. Так реалізується тенденція до формування планетарної свідомості, еволюційне завдання якого – самодослідження Духовного.

Це і є та єдність до якої закликає теософія і намагається реалізувати теософське товариство – створити єдиний організм (Всесвітнє братерство), єдине поле свідомості, навколо якого і відбудеться еволюційний (квантовий) стрибок до об'єднання. При цьому, об'єднання не поглинає свої структурні складові, а існує завдяки неповторності кожної з них. На думку Пітера Рассела, для якісного переходу на новий планетарний рівень свідомості знадобляться 10 мільярдів людських свідомостей на планеті²⁹. Сьогодні населення планети наближається до 8 мільярдів. Кількісний показник вже практично досягнуто, з огляду на тенденцію до збільшення населення Землі.

Але ж, причиною негативного ходу історії може стати розквітаючий егоїзм споживчого суспільства. Якщо на початкових етапах самоусвідомлення людство мало пройти шлях індивідуалізації у вигляді особистісного відокремлення, то сьогодні вище Я – справжня сутність людини, носій свідомості, все більше закривається в оболонку самості, ускладнюючи процес еволюції.

²⁹ Там само.

Алан Вілсон Уотс англо-американський філософ, відомий перекладач та популяризатор східної філософії на Заході, вводить поняття «інкапсульованого в шкіру еґо» або «Еґо, що заключено в шкіру» (“skin-encapsulated ego”), як стан ідентифікації себе зі своїм тілом, з ментальними стереотипами, соціальними ролями, переконаннями, формами поведінки тощо. Так відбувається процес заміщення себе істинного (сутнісного, духовного) зовнішніми форми діяльності – кар'єра, фінансове благополуччя, соціальна чи ідеологічна залежність. Все, що знаходиться за межами «шкіри», автоматично визначається як «Не Я», відокремленого від будь-якого іншого «інкапсульованого в шкіру еґо», а також від усього, що ми сприймаємо як наше фізичне оточення. «Капсулювання» еґо було закономірним етапом самосвідомості людини попередніх періодів еволюції задля формування індивідуальності, без якої втрачалась унікальність, і навряд чи була б якась чітка текстура для життєвої реальності. Без широкого спектру індивідуалізації не було б джерела оновлення як форми підтримки вічного життя.

Накопичивши багатий досвід індивідуалізацій та фрагментарних конкретизацій, історія планетарного людства закінчує епоху еґоцентричного «капсулювання» й переходить на новий еволюційний етап – збирання даного досвіду на новому якісному рівні єдиної свідомості. Приходить час витончити, «розм'якшити мембрану еґо» для здійснення процесів інтеграції в єдине поле свідомості. Сьогодні прийшов час утримати здоровий баланс між турботою про свою індивідуальність й постійної відкритістю до єдиного життя. Розсіювання межі «шкіри» дозволяє свідомості зливатися в єдине поле.

Саме сьогодні фіксується фаза розвитку мільярдів свідомостей на планеті, завдяки чому еволюція зміщується у внутрішній світ людини. Техногенна цивілізація виконала своє завдання – створила комфортні умови для існування людини. Роботизація і діджиталізація сприяють тому, щоб людина звернулася до Себе внутрішньої. Вже зрозуміло, що примноження форм споживчої культури – безглуздо. Ми пройшли етапи зовнішніх змін, наука зробила все щоб, людина мала можливість направити свої зусилля всередину себе. Дана картина збігається з теософською схемою циклів еволюції космосу, відповідно до якої, витончена духо-матерія пройшовши стадію інволюції (опущення в матерію), починає рухатися по шляху еволюційного згортання матерії шляхом розширення свідомості до єдиного поля. Так пандемія COVID-19 створила умови для внутрішнього зосередження і концентрації,

розширення свідомості на індивідуальному рівні для відтворення єдиного поля планетарної свідомості. Лі Еделькорт, відома світова трендсеттер, засновниця кампанії по прогнозуванню актуальних віянь і умонастроїв Trend Union, називає пандемію «Карантинном споживання». Ми маємо навчитися жити в світі без зайвих речей, зовнішніх стереотипів та культу споживання. Але, сьогодні явно відчувається розшарування в суспільстві на тих, хто залишився в «шкурі» і продовжує розділяти світ і тих, хто усвідомлює цілісність свідомості і йде шляхом внутрішньої еволюції.

Звертаючись до історичної періодизації культури, в основі якої лежить рівень розвитку свідомості, відзначимо, що сьогодні ми вступили в фазу метамодерну, умовне начало якого визначається 2010 роком і пов'язано з виходом роботи «Нотатки про метамодерн» нідерландських культурфілософів Тімотеуса Вермюлена и Робіна ван дер Аккера³⁰. Автори визначають метамодерн як дискурс осциляції (коливання) між оптимізмом модерну і іронією постмодерну, як коливання між внутрішнім та зовнішнім в пошуках істинного смислу та набуття нової якості свідомості, глибино сутнісного розуміння світу в перші десятиліття ХХІ століття. Метамодерн шукає місце, де наше справжнє Я відчуває себе «вдома», тобто є собою, а не формою з якої зазвичай відбувається ототожнення. Цей пошук здійснюється завдяки коливальному суміщенню внутрішньої зосередженості і зовнішньої залученості. Здійснюється спроба утримати зовнішнє життя та його внутрішню глибину. Ця глибина не є чимось новим. Це вікова мудрість, яка пронизує і утримує всю культуру людства. Мудрість, яка вшита в усі духовні вчення, практики, філософські погляди. Мудрість, що є трансцендентним джерелом і підставою теософії.

Якщо в попередні часи індивідуалізації свідомості ця мудрість розкривалась через духовних вчителів та поглиналась масовою свідомістю часу, то зараз, враховуючи вказані вище соціальні тенденції, довічна мудрість розкривається через внутрішні трансформації кожного, що має призвести до високоорганізованого суспільства. Ця трансформація свідомості – тобто усвідомлення необхідності зняття «шкіри», має відбуватися на рівні індивідуального самоусвідомлення своєї відповідальності за долю планетарної еволюції.

³⁰ Vermeulen, T., Akker, R. Notes on metamodernism // *Journal of Aesthetics & Culture*. — 2010. V 2. — Pp. 56-77.

Відповідно до Пітера Рассела, основне завдання людства на даному етапі це «не тільки думати по новому, а й бути по новому». Тобто зробити цей шлях від «єго», що занурено в «шкіру» до «єго» з розмитими межами. Й якщо ми цього не зробимо, то ми тільки продовжуємо говорити про єдність.

Таким чином, виходячи з теоретичних здобутків філософії свідомості та теософського розуміння свідомості, як єдиного поля, а також процесів цивілізаційного розвитку та його кризових явищ, можна стверджувати сучасний період розвитку людства, як час кардинальних еволюційних змін на шляху досягнення сутнісної єдності. Але ж, єдине поле свідомості існує поза часом та простором, презентуючи вічність. Саме тому, кожна мить нашого життя є найцінніша точка свідомості. Й жити треба так, щоб кожна мить наділяти повнотою смислів, тобто максимально, наповнювати життєвий простір внутрішньою активністю індивідуалізованої свідомості, а не мріяти про майбутнє покращення чи імовірні зміни. Як сказав Алан Уоттс: «Ви не граєте сонату для того, щоб дійти до фінального акорду, і якби значення речей були просто в кінці, композитори не писали б нічого, крім фіналів»³¹.

Практична теософія є спосіб життя, відповідно до досягнення єдності на рівні свідомості. Виходячи з цього, ми маємо слідувати крокам що сприяють розширенню свідомості сучасного людства не на рівні абстрактних теорій, що не сприймаються масами, а на рівні окремої індивідуальності, яка згідно принципу «подібне, притягує подібне», змінюючись сама, сприяє еволюційним процесам – формуванню планетарної свідомості.

На цьому шляху запитамі сьогодення представляються наступні кроки:

1. Усвідомлене розуміння внутрішньої сутності людини. Зміна центру уваги зі своїх зовнішніх, умовних форм існування на внутрішні. Жити свідомо – це усвідомлювати та утримувати свою істинну сутність, своє глибинне чи вище Я в повсякденному бутті.

2. Інтегрування вищого Я в зовнішні форми життя. Методологією таких світоглядних змін виступає теософське розуміння нерозривного зв'язку свідомості та матерії. З цього приводу Анна Безант стверджує: «Свідомість і матерія впливають один на одне, тому що є двома складовими частинами єдиного цілого, обидві вони

³¹ Watts, V. A. The Wisdom of Insecurity. – New York: Vintage Books, 2011.

проявляються, коли відокремлюються одна від одної і обидві зникають при об'єднанні; і коли одна від одної відокремлюються, між ними завжди залишається зв'язок»³². На філософському рівні цей зв'язок обґрунтовується в діалектиці онтологічного та повсякденного буття М. Гайдеггера³³.

3. Розширення свідомості відбувається завдяки витонченню мембрани «єго», завдяки чому індивід вже не сприймає себе як частку, а долучається до єдиного поля свідомості. Східні містики називають цей трансцендентний стан саторі, самадхі; західні езотерики – екстаз, інсайт, осяяння; психоаналітики – «змінені стани свідомості», смерть єго, психоделічні епізоди. Незалежно від назви трансперсональні, пікові переживання сприяють позбавленню обумовленості власним єго. Саме тому в сучасному світі медитаційні, духовні практики традиційного Сходу отримали поширення в нетрадиційній культурі Заходу. Духовна практика має стати не захопленням обраних, а повсякденною справою сучасної людини.

4. Співчуття і співстраждання. Внутрішня концентрація та зосередження на необумовленому стані – це та точка, де починається співчуття і співстраждання, що тримаються не на емоційних короткоплинних станах, а на усвідомленні єдності буття, як єдиної реальності, єдиного поля свідомості. Емпатія – шлях до розмивання оболонки «шкіри», до розосередження Єго.

5. Етика прийняття кожного ґрунтується на розумінні єдності світу та права кожного індивіда та індивідуальності існувати та проявлятися відповідно до свого рівня свідомості. Сприймаючи світ в його багатогранності, ми розширюємо уявлення до цілісної картини Всесвіту, де все доцільно та закономірно. Це умова на світоглядному рівні – розширення свідомості до планетарної, на соціальному – формування толерантності та позбавлення конфліктів та агресії.

6. Хвильовий ефект (І. Ялом). Усвідомлення, що кожна людина поширює навколо себе концентричні кола впливу, як на оточуючих людей чи середовище, так і на єдине поле космічної свідомості, змінює світ на енерго-інформаційно рівні. Будь-яке існування, хоч і обмежено в часі, чи мало помітне в своїх досягненнях, має сенс для Всесвіту. Матеріальні чи соціально обумовлені речі не мають еволюційного значення, бо вони кінцеві. Резонанс у Всесвіті має те, що

³² Безант, А. Исследование сознания. – М.: REFL-book, 1997. С. 33.

³³ Хайдеггер, М. Бытие и время. – М.: Ad Marginem, 1997. 452 с.

розповсюджується на рівні свідомості: смисли, розуміння, переживання, цінності, з яких і складається мудрість. На практиці це отримує поширення через прояви турботи, допомоги, співрозуміння, розради, втішання.

7. Смерть як визначення усвідомленого життя. «Пам'ять про те, що ми помremo, робить нас людьми»³⁴. Така позиція формує усвідомлене відношення до життя. Аргумент симетрії Епікура нагадує нам що вічність, з якої ми прийшли й в яку ми відходимо, – єдина реальність. Ми вирвані з вічності в ілюзію часових вимірів та не відчуваємо себе у вічності. Причому вічність до народження нас мало турбує, а вічність після смерті лякає³⁵. Якщо смерть неминуча, ми маємо пам'ятати про неї протягом життя, тобто надати життю смисл відповідно до вічності. Утримання пам'яті про вічність з якої ми вирвані й сприяє розумінню хто Я, й що таке свідомість.

Сучасні явища світових, геополітичних конфліктів, світових криз та пандемій явний натяк Всесвіту на необхідність світоглядних змін на рівні свідомості. Пов'язане із COVID-19 примусове усамітнення, самоізоляція, відсторонення від метушні та умовностей соціуму, його хибних ролей і цілей, природного уповільнення темпу життя, відмова від непотрібної діяльності (епоха діджиталізації створила умови віртуальних івентів, конференцій, спілкувань в групах за інтересами), усвідомлена самоосвіта й самовдосконалення, сьогодні стали дійсністю кожної людини. Через ці форми людство має прийти до розуміння змін та конкретних дій на індивідуальному рівні. Планетарна свідомість формується «знизу», шляхом квантового стрибку від індивідуальних форм життя, як лінійного процесу до голографічного усвідомлення свого вищого Я як визначальної частки Світобудови. Так проявляється теософський постулат «Все у Всьому»³⁶. Згідно квантової фізики, свідомість Суб'єкта творить світи, проявляючи єдине поле свідомості в актуалізованій Дійсності, через яку й проявляється «Абсолютна Свідомість, незбагненна, тим не менш, єдина самосутнісна Реальність»³⁷.

³⁴ Ялом, И. Вглядываясь в солнце. Жизнь без страха смерти. – М.: «Э», 2015.

³⁵ Там само.

³⁶ Блаватская Е.П. Тайная Доктрина. – М.: Прогресс-Культура, 1992. – Т.1. 384 с.

³⁷ Там само. С. 36.

ДУХОВНІСТЬ ЯК ПОТЯГ ДО ДОСКОНАЛОСТІ

Світлана Йосипівна Гавриленко
Україна

*Президент Теософського товариства в Україні,
Голова правління „Комітету з етики та гуманітарної експертизи”,
голова Оргкомітету Форуму „Шляхи духовного розвитку людини і суспільства”.*

Було багато спроб визначення такого поняття як духовність. Важливість цього ми бачимо не в усталених означеннях, а у поглибленні розуміння цього поняття.

Деякі напрацювання вже є. Цей нарис є певною мірою запрошенням до роздумів, підведенням підсумку заради продовження розгляду цієї теми і не претендує на останню крапку над і.

Безперечно, справжня духовність проявляє себе в повсякденному житті людини, в її думках і діях, що відповідають вищим етичним ідеалам, основою яких є принципи загального Блага, Любові, Істини, Справедливості, Краси.

Духовність властива високорозвиненій людській свідомості, що сприймає явища Духу і проводить через себе.

У своєму вищому розумінні, духовність є переживання єдності з вищою першоосновою, емоційно переживається людиною у вигляді почуттів радості, повноти буття, умиротворення, душевної ясності, сердечного тепла. Ментально характеризується як можливість знаходити відповіді на запитання всередині себе, цей стан ще називають “перебування в Істині”.

Якими рисами ми наділяємо людину, яку хочемо назвати духовним авторитетом, духовним лідером? Це перш за все:

- Усвідомлення вищих принципів і цінностей як керівних;
- Неантагоністична життєва позиція, вміння мислити виходячи не з протистояння, а виходячи з єдності;
- Життєва мудрість, що не повчає, а спонукає до розуміння причин подій і явищ, що відбуваються навколо людини та всередині її свідомості;

- Чистота особистого життя, що дозволяє бути моральним прикладом для оточуючих, позитивним зразком для наслідування;
- Єдність проголошуваних принципів і індивідуального життя,
- Цілісна свідомість, вміння за множинністю бачити цілісність;
- Здатність до передачі знань і вражень, а також внутрішнього стану стабільності і гармонії;
- Готовність до самопожертви у боротьбі з нещастям/ невіглаством;
- Усвідомлення краси і втілення її в життя;
- Самовіддана дієва любов;
- Внутрішня власна свобода і повага до вільної волі інших;
- Добровільне прийняття відповідальності – за себе, за близьких і оточуючих, за народ, людство, планету.

Як духовність проявляється в повсякденному житті окремої людини:

- Любов'ю до ближнього і всього світу,
- Турботою про загальне благо, глибоким внутрішнім переконанням в тому, що благо для всіх є також благом і для себе, діяльністю саме з такою життєвою установкою;
- Прагненням до прекрасного, досконалого у своїх діях, праці,
- Люддяністю, співчуттям, терпимістю,
- Великодушністю, безкорисливістю, дружелюбністю,
- Самовідданістю, мужністю,
- Працьовитістю,
- Самовладанням, розсудливістю, відповідальністю, щирістю,
- Чистою мотивацією на початку будь-якої справи, узгодженою з власною совістю. Присвяченням будь-якої дії Богу, в якого ти віриш.

Як виявляє себе духовність у різних сферах людської діяльності:

- У сфері моралі – вищими моральними якостями, принципом „не нашкодь”,
- У мистецтві – красою,
- У соціальній сфері – безкорисливою діяльністю в інтересах загального блага,
- У релігії – здійсненням вищих духовних божественних принципів.
- У науці – щирим беззавітним прагненням до пізнання істини.

Прагнучи до найвищих внутрішніх якостей, ми вдосконалюємо себе. І це найскладніше завдання, з яким ми маємо справу. І кожному з нас треба принаймні усвідомити таку необхідність і захотіти це зробити. Зміни в суспільстві починаються з тих внутрішніх змін, на які

ми наважимося. І це буде запорукою бажаних змін життя нашої країни. Ці зміни вже відбуваються і у світі, і у нашій країні, ми можемо знайти своє місце в цій шляхетній справі, в цьому служінні.

Напрями духовного відродження України

- Розвиток системи комплементарної освіти усіх верств населення, яка наголошує питання світогляду, цілей життя, психології, здорового способу життя, це також розвиток творчого потенціалу особистості, творчі майстерні, дизайн-студії,

- Залучення волонтерської і меценатської допомоги для вдосконалення функціонування соціальної сфери, зокрема таких форм соціальної роботи як: психологічне консультування, юридична допомога, сестринська служба.

- Створення дієвого сектора громадянського самоврядування, підтримка громадянських ініціатив.

- Оздоровлення інформаційного середовища існування громадян на усій території країни.

- Створення мережі державних і громадських комітетів етичної експертизи, надання надзвичайних повноважень державному етичному комітету.

- Розвиток і державна підтримка фізичної культури і мережі масового спорту.

- Розробка і впровадження державної системи патріотичного виховання і підвищення культурного рівня громадян через мережу суспільного телебачення і радіомовлення.

- Розвиток системи громадського контролю над екологічними показниками в усіх регіонах.

Впевнена, що в наведеному для багатьох немає нічого суттєво нового. Чому ж хочеться ще раз висловити ці шляхетні слова? Чи це не тому, що ми про це добре знаємо, але не завжди **практично втілюємо** у своє життя?

Ось чому хочеться повторенням цих слів сприяти **відтворенню внутрішніх ідеалів**. Величне, прекрасне і високе не десь там. Воно завжди з нами. Але інколи ми самі забуваємо про це і відокремлюємо цю реальність від свого життя. Отже, давайте дозволимо нашим внутрішнім образам досконалості вести дорогою нашого життя. Відчувши цей духовний потяг, дозволивши йому проявитися в нашому житті, ми насправді **змінимо себе**, свої життєві орієнтири, цінності. І тоді зміниться світ навколо нас. Таким чином, **станьмо самі носіями**

тих змін, які ми хочемо бачити навколо себе, у світі, який нас оточує. Давайте підтримаємо один одного на цьому шляхетному шляху.

ПИТАННЯ СВІДОМОСТІ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ ТА ВЧЕННІ О.П. БЛАВАТСЬКОЇ

***Олександр Сергійович Пригунов**
Україна*

Доктор технічних наук, професор, член ТТ (Адьяр)

На рубежі третього тисячеліття вчені різних напрямків науки звертаються до глибокого вивчення феномену свідомості. Свідомість почитає розглядатися як необхідна складова фізичної реальності. У другій половині ХХ століття виявляється значний інтерес до гіпотези про квантову природу свідомості. Однак в 40 - 80 роки з'являються лише поодинокі наукові роботи на тему «свідомість і квантова реальність», незважаючи на те, що ідея пристосувати квантову механіку до пояснення тих чи інших особливостей свідомості виникла ще на зорі «квантової ери». У 90 - х роках минулого століття різко зріс інтерес до теми квантової природи свідомості. Началом широкого інтересу до цієї теми можна вважати роботу Р. Пенроуза «Новий розум Імператора». Однак, лише в останні роки дослідження в цій області отримали системний підхід. В зв'язку з цим, можна говорити про «квантовий» перехід до вивчення свідомості, як про цілком сформований новий науковий напрямок, що виник на стику фізики, психології та філософії. Тут потрібно відзначити насамперед роботи І.З. Цехмістро, Г.І. Швєбса (Україна), Г.І. Шипова, В.Н. Волченко, В.П. Казначєєва (Росія), зарубіжних вчених Д. Бома, Е. Ласло, С. Грофа, П. Рассела, Д. Чалмерса, Ф. Вольфа, М. Друнвало та інших. Вельми інтенсивно розробляється напрямок, пов'язаний з пошуком конкретної фізичної реалізації «квантового механізму свідомості» в мозку людини. В зв'язку з цим, можна говорити про становлення нового наукового напрямку – «квантової нейродинамики». На даний час вчені на підставі результатів виконаних досліджень прийшли до висновку, що свідомість є фундаментальною складовою Всесвіту. А підвищення рівня свідомості (або його розширення) є основним

завданням Людства, вирішення якого дозволить вийти з сучасної глобальної кризи і стати на шлях духовного відродження, зазначеного в стародавніх східних вченнях і теософських працях О.П. Блаватської.

Місія О.П. Блаватської полягала в тому, щоб вказати Людству шлях переходу від споживчої, сучасної егоїстичної культури до культури майбутнього, поступово змінюючи розсудливий шлях Людства на розширення свідомості до духовної домінанти життя. Сьогодні ми цінуємо величезний внесок О.П.Блаватської в світову культуру щодо вирішення проблеми свідомості. У своїх теософських працях О.П. Блаватська приділяла достатньо серйозну увагу проблемі свідомості і поєднувала поняття свідомості з поняттям життя.

У своїх роботах О.П. Блаватська стверджує, що все у Всесвіті на будь-якому рівні розвитку Матерії має Свідомість: «Все в цьому Всесвіті, у всіх її царствах, наділено свідомістю; тобто, обдаровано свідомістю, властивим йому виду і на його плані пізнання. Ми, люди, повинні пам'ятати, що якщо ми не вбачаємо ознак свідомості, які ми могли б визнати, скажімо в каменях, то, все ж, ми не маємо права говорити, що свідомість відсутня в них. Немає такої речі, як «мертва» або «сліпа» матерія, бо не існує «сліпого» або «несвідомого» Закону»³⁸.

Розглядаючи в «Темній доктрині» проблему первинної субстанції і Божественної думки О.П. Блаватська говорить про можливість прояву Свідомості тільки через матерію: «Прояв свідомості, Напівсвідомість або навіть «Несвідомої навмисності» неможливо інакше, як через матеріальний провідник: тобто, на нашому плані, де людська свідомість в своєму нормальному стані не може піднятися за межі того, що відомо як трансцендентальна метафізика»³⁹.

Сучасна наука розглядає три наукових сфери в дослідженні Всесвіту і свідомості, які прийняті, як основні, для подальшого розвитку при вирішенні проблеми свідомості.

У психології – це «Трансперсональна психологія» Станіслава Грофа – американського психолога і психіатра чеського походження, доктора медицини, засновника трансперсональної психології, одного з перших учених з вивчення змінених станів свідомості.

У фізиці – це «Теорія бутстрапа» Джеффри Чу – американського фізика-ядерника; «Теорія голографічного Всесвіту» Девіда Бома –

³⁸ Блаватская Е.П. Тайная доктрина. Синтез науки, религии и философии. В 4-х томах. Т.1 – Донецк: Изд. Сталкер, 1997. С. 363-364.

³⁹ Там само. С. 42.

дослідника квантової фізики, філософії та нейропсихології та «Теорія фізичного вакууму і торсіонних полів» Г.І. Шипова – російського фізика-теоретика.

У філософії – це «Теорія цілісності Всесвіту» Ервіна Ласло – філософа науки, дослідника систем і інтегрального теоретика.

Фундаментальні відкриття другої половини ХХ початку ХХІ століття в різних областях знань, є науковими передумовами для формування нової наукової парадигми ХХІ століття. Це дозволяє сформулювати основні положення розвитку науки в ХХІ столітті, які, на нашу думку, відповідають основним положенням проблеми свідомості, викладених О.П. Блаватською, і полягають в наступному:

1. Глобальна роль свідомості в світобудові.
2. Єдність світових законів для фізичних, біологічних та духовних систем.
3. Загальний характер зв'язку між елементами цих систем.
4. Наявність в Природі інформаційного виду взаємодії.
5. Універсальний характер трансформації різних видів і форм енергій, речовини, полів та інформації.

Зі сказаного вище випливає, що сучасні вчені все частіше звертаються до основ Стародавньої Мудрості, ідей східних релігій і основних положень теософії, викладених в працях О.П. Блаватської, поєднуючи їх з найбільш прогресивними досягненнями сучасної науки з вивчення Тонкого світу і свідомості.

ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ДУХОВНОСТІ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ КУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ

Анатолій Олександрович Осипов
Україна

*доктор філософських наук,
професор кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»*

Пройшовши історичну еволюцію, на сучасному етапі свого розвитку філософська антропологія потребує суттєвого уточнення як своєї власної доктрини, так і переосмислення свого місця серед інших філософських концепцій сьогодення. Глобалізація процесів життєдіяльності суспільства усе більше загострює протиріччя між загальнолюдськими та національно-культурними пріоритетами в умовах конкуренції в усіх сферах функціонування суспільства: економічній, політичній, культурній, ідеологічній тощо. У загальному контексті розвитку філософії роль філософсько-антропологічних ідей змінювалася і поступово посилювалася відповідно до етапів розвитку суспільства в залежності від того, як співвідносились між собою загальносуспільне і одинично-індивідуальне.

Відомо, що у західно-європейській культурній традиції вичленування людини-індивіда із загального контексту суспільного життя відбулося в епоху еллінізму, що відобразилось у соціально-етичній проблематиці представників епікуреїзму, скептицизму, стоїцизму. «...Поліс не знав усіх глибин індивідуалізму, суб'єктивізму і взагалі психологізму»⁴⁰. «Індивідуалізм – основна риса елліністичної культури»⁴¹. У даний період більшість філософських питань були пов'язані з тим, що людина повинна була знайти у собі потенціал для протистояння соціуму, у якому вже не міг підтримуватись суспільний порядок. Вперше людина почала розглядатися як єдина самодостатня одиниця буття, замкнена у своїй суб'єктивності. Людина є мірою усіх

⁴⁰ Лосев А.Ф. История античной эстетики. Ранний эллинизм. М., «Искусство», 1979. С. 5.

⁴¹ Там само. С. 8.

речей, що вони існують, чи не існують, як стверджували представники скептицизму.

Неоплатонізм на основі здобутків філософії Платона розробив досконало-рафіновану діалектичну методологію аналізу єдності протилежностей одиничного і загального, підготувавши підґрунтя для схоластичного «теоретизування» щодо співвідношення Бога, Сина і Святого Духу в епоху середньовіччя: «Будь-яка множина тим чи іншим чином причетна до єдиного»⁴². «Практичний» же аспект співвідношення людини і Бога в епоху середньовіччя був пов'язаний із формулюванням ідеї шаблів духовного сходження душі людини до Бога в релігійній антропології Августина Блаженного, який подальшого свого розвитку набув, зокрема, у творчості І. Лествичника. Середньовічною теологією був заданий вектор еволюції людини у напрямку досягнення духовності орієнтацією на божественний світ. Таким чином, завершився теолого-метафізичний етап розвитку філософсько-антропологічної парадигми філософування у західноєвропейській традиції.

Починаючи з епохи Відродження і до початку ХХ століття, у двадцятих роках якого виникає філософська антропологія як окрема течія філософії, змістом філософсько-антропологічної парадигми постає людина, сповнена впевненості у власні сили розуму, науки, технічні інструменти пізнання й оволодівання світом. Цілі практики матеріального життя усе більше починають визначати пріоритети людського існування в усіх його вимірах. Хоча І. Кант усе ще мислить категоріями теолого-метафізичної картини світу, однак, головною умовою вирішення усіх світоглядних питань (теоретичний, практичний розум, художньо-естетична діяльність, співвідношення науки і релігії) він визначає питання про природу людини. При цьому у І. Канта природа людини розглядається у двох вимірах: метафізико-релігійному («річ у собі», а *priori*; такі поняття Розуму, як Бог, душа, всесвіт) та логіко-аналітичному. Після Канта бурхливий розвиток капіталізму з його конкуренцією й науково-технічною революцією усе більшої уваги надає питанням нових потреб і бажань соціуму. Як відомо, у цьому контексті еволюціонувала творчість Л. Фейєрбаха, К. Маркса і Ф. Енгельса, а пізніше – позитивізму О. Конта і Г. Спенсера. Незважаючи на відмінності даних представників філософії ХІХ

⁴² Прокл. Первоосновы теологии. Гимны//Пер. с древнегреческого Лосева А.Ф. Сост. А.А. Тахо-Годи. – М., Издательская группа «Прогресс», 1993. С. 9.

століття, у питанні про природу людини їх об'єднує орієнтація на чуттєво-матеріальні чинники формування свідомості, вищою формою духовного потенціалу якої виступають розум та мислення.

Філософсько-антропологічна традиція духовності у західноєвропейській культурній традиції формується на теренах ідей О. П. Блаватської, антропософії Рудольфа Штейнера та засновника філософської антропології Макса Шелера. Творчість Блаватської – це грандіозний проект спроби синтезу науки, релігії і філософії мовою езотеричних традицій, здійснений на засадах езотеричних доктрин «усього світу з самого початку виникнення людства»⁴³, який орієнтувався, перш за все, на східну культурну духовну традицію. Для Р. Штейнера базовою парадигмою духовності виступила християнська езотерична традиція, яка, як відомо, не співпадала із релігійним православно-церковним тлумаченням сутності Христа. Розглядаючи природу людини, Р. Штейнер змальовує широку панораму взаємодії духовних езотеричних сил (ефірне тіло, астральний світ, деваханічний план, кармічні закономірності тощо) та мислення, почуттів, волі людини на теренах її земних життєвих екзистенцій болю, страждання, радості, пам'яті, сміху, плачу тощо. Засновник антропософії пов'язує земне життя людини із універсальними природними ритмами, які виступають масштабом розгортання земної історії і символічної біблійної історії⁴⁴.

У питанні про духовну природу людини Р. Штейнер виходить з езотеричної парадигми, в якій описується існування світу у надчуттєвій формі⁴⁵, а з появою людства здійснюється його духовна коеволюція зі Всесвітом через розвиток релігії і філософії. На відміну від цього М. Шелер рухається зворотним чином – від усвідомлення проблеми людини у контексті класичної західноєвропейської онтології і метафізики до розуміння всесвітньо-історичної духовної місії людства: «*Між* метафізикою граничних проблем математики, фізики, біології, психології, правознавства, історії тощо і метафізикою абсолютного знаходиться іще одна важлива дисципліна, яка наразі набуває усе більшого значення і притягає до себе усе більшу

⁴³ Блаватская Е. П. Тайная доктрина. Синтез науки, религии и философии. Т. I. Космогенезис, «Т-КО». – 1991. С. 4.

⁴⁴ Штейнер Р. Духовнонаучная антропология.: 19 лекций, прочитанных в Берлине между 19 октября 1908 г. и 17 июня 1909 г./Рудольф Штейнер – Санкт-Петербург: Деметра, 2016. 316 с.

⁴⁵ Штейнер Р. Очерк тайноведения//Пер. с нем. – Л.: Эго, 1991. С. 78-90.

зацікавленість: «філософська антропологія»⁴⁶. Посилаючись на І. Канта, Шелер далі наголошує, що «Усі форми буття залежать від буття людини... І лише *виходячи* із сутнісної побудови людини, яку досліджує «філософська антропологія», можна зробити *висновок* – виходячи із її духовних актів, які є висхідними і здійснюються з центру людини, – відносно істинних атрибутів *вищої основи* усіх речей»⁴⁷.

Таким чином, не лише раціональні аргументи на користь того чи іншого положення можуть бути евристичним потенціалом для здобуття істини, а, у першу чергу, «духовні акти», здійснені «із центру людини». Для Шелера діяти «із центру людини» означає «мати сферу абсолютного буття перед своєю мислячою свідомістю – це належить до сутності людини і формує разом із самосвідомістю, усвідомленням світу, мовою і совістю *одну* нерозривну структуру»⁴⁸.

Розвиток західноєвропейської філософії здійснювався таким чином, що на різних його етапах акцентувалися як визначальні й первинні чи то окремі структурні розділи філософського знання (метафізика, онтологія, гносеологія, аксіологія тощо), чи то окремі аспекти пізнавальної діяльності (розум, відчуття, воля, інтуїція, віра тощо). А природа самої людини трактувалася у відповідності до вказаних абсолютизацій. Розвиваючи ідею І. Канта про необхідність першочергової відповіді на питання про те, що таке людина, засновник філософської антропології М. Шелер приходить до констатації духовного ядра особистості, на теренах якого здійснюється містерія коеволюції Бога і Людини. «Оскільки людина – це мікрокосмос, тобто «світ у малому», тому що усі сутнісні генерації буття – фізичне, хімічне, живе духовне буття – зустрічаються і перетинаються у бутті людини – остільки на людині можна вивчати і вищу основу «великого світу», «макрокосмосу». І тому *буття людини як мікротеоса також є перший доступ до Бога*»⁴⁹.

Зустріч та взаємозбагачення езотеричної (теософія, антропософія) та філософської (філософська антропологія) спрямованостей вивчення сутності людини на теренах філософсько-антропологічної парадигми духовності у західноєвропейській культурній традиції значно розширює евристичний потенціал досліджень духовної природи

⁴⁶ Шелер М. Философское мировоззрение//Избранные произведения. Москва, Гнозис, 1994. С. 11.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само. С. 4.

⁴⁹ Там само. С. 12.

людини для відповіді на виклики сучасності. І одне з перших питань, яке виникає у вирішенні проблеми синтезу вказаних традицій – це питання відпрацювання категоріального апарату, спільного для них обох. Теза Гермеса Трисмегіста: «Те, що знаходиться внизу, відповідає тому, що перебуває наверху; і те, що перебуває наверху відповідає тому, що знаходиться внизу, щоб здійснити дива єдиної речі»⁵⁰ повинна наповнитись конкретним змістом систематизованих культурно-історичних знань, здобутих людством протягом його тисячолітньої історії.

ІНДИВІДУАЛЬНА СВІДОМІСТЬ В ПЕРІОДИ ПЕРЕХОДУ ДО НОВОГО ЦИКЛУ. За статтями О.П. Блаватської і теософській традиції

Тетяна Володимирівна Головченко
Україна

Президент Ложі О.П. Блаватської (Дніпро)
Теософського товариства в Україні

Все, що відбувається у Всесвіті, з початку Махаманвантари, трапляється згідно з певними законами самої Вселеної. Ці Закони – вираження Вищої Свідомості. Усе існуюче, від електрона до зірки, пронизано Свідомістю. Ця Первинна Реальність доки знаходиться поза нашим сприйняттям, але мудреці і святі завжди називали її суперечливими термінами. Багато хто називав «Богом», інші – Законом, Небесами, Великим Архітектором, Еволюцією, Авалокітешварою. Кожна людина, відповідно до її характеру і досвіду, може визначитися у відношенні до цієї Свідомості, яка направляє все в проявленому Всесвіті. Згідно теософської традиції і космогонії, існує лише єдиний Закон у Всесвіті, «закон гармонії, досконалої рівноваги»⁵¹, який діє, як єдина енергія через Логос. І під час Манвантар Логос має властиву йому свідомість і свою індивідуальність, що, у свою чергу, спочатку проявляється як Світло, або універсальна свідомість і потім як індивідуальна свідомість.

⁵⁰ Гермес Трисмегист и герметическая традиция Востока и Запада. Киев «ИРИС», 1997. С. 314.

⁵¹ «Листи Махатм»; Збірка; РИПОЛ класик; Москва; 2006. Л. 58. С. 245.

Триєдиний Логос діє через Творчі Ієрархії духовних планів, це плани Вищої Свідомості на яких Логос розгортає Всесвіт, «підтримуючи його під час існування і вбираючи його в Себе після його завершення»⁵².

На стадії проявленого Всесвіту можна говорити про космічну свідомість, оскільки слова Всесвіт і Космос в цьому випадку є синонімами. О.П. Блаватська говорить про те, що космічна свідомість знаходиться на наступних семи планах: «Атмічний; Буддхічний; Манасичний; Кама-манасичний; Кама-пранічний; Астральний; Пракритічний»⁵³. Ви також можете звернутися до відповідної діаграми в «Таємній Доктрині»⁵⁴. Розділення на Плани треба розуміти правильно, оскільки в нескінченному Просторі усі плани взаємопронизують один інший, представляючи з себе різні рівні духо-матерії.

Ці сім планів відповідають семи станам свідомості людини. Два перші Плани є Вищими Планами Свідомості, доступними розумінню тільки Присвячених, оскільки вони ще недоступні людському інтелекту в його справжньому розвитку. На наступних двох планах – буддхічному та атмічному – проходить особлива еволюція Присвячених. Еволюція ж звичайної людини проходить на трьох нижчих планах: фізичному, емоційному (астральному) і ментальному. Кожен з них розгортається послідовно один за іншим, розвиваючись усередині попереднього. Кожному плану відповідає своя субстанція або матерія простору, а тому і своя певна якість свідомості.

Усвідомлюючи усю метафізичність багатьох із згаданих планів буття, можна поставити питання: чи «Дають що-небудь представлені діаграми і схеми шукаючій людині?», відповідь ми знаходимо в одній з цілей написання «Таємної Доктрини»: «довести, що Природа не є "випадковим поєднанням атомів" і вказати людині її законне місце в схемі Всесвіту»⁵⁵.

Таким чином, для нашого досить обмеженого людського розуму і обмеженої можливості п'яти почуттів для пізнання не фізичних планів, схеми і діаграми можуть допомогти лише в створенні внутрішньої схеми системи Всесвіту. Але для дійсного усвідомлення навіть планів

⁵² А.Безант «Дослідження свідомості»; РЕФЛ-бук, Ваклер; Київ; 1997. С. 17.

⁵³ Е.П. Блаватская. «Інструкції для учнів внутрішньої групи»; Сфера; Москва; 2000. С. 67.

⁵⁴ Е.П. Блаватская «Таємна Доктрина»; Т.1; Теософське видання, Адьяр, Мадрас, Індія; 1991.

⁵⁵ Там само.

буття, що складають тільки нашу Сонячну систему, знання основ древніх знань, а найголовніше – для усвідомлення і трансформації в особливий період переходу в наступний цикл – Епоху Водолія, звичайній людині Заходу необхідно **змінити спосіб свого мислення**, що і є розширенням свідомості.

Швидко зробити це досить важко, «бо людина може мислити лише уздовж своєї звичної колії, і якщо тільки вона не має сміливості зарити її, і прокласти для себе нову»⁵⁶. Розвиненіші Душі завжди допомагали і підтримували людство в його розвитку, а особливо в періоди випробувань. У них і у нас є загальне завдання побудови міцної основи **нового світу думки** (нового мислення).

У Листах Махатм ми знаходимо:

«Незліченні покоління будували велетенську Вежу Безмежної Думки, де мешкав Титан і буде, якщо це треба, мешкати один, виходячи з неї лише у кінці кожного циклу запрошувати обраних з людства співпрацювати з ним і допомогати йому прояснити забобонну людину. І ми продовжуватимемо цю періодичну роботу; ми не дозволимо збентежити нас в наших філантропічних спробах до тих пір, поки основа нового світу думки не буде побудована так міцно, що ніяка кількість протидії і неосвіченого лукавства ... не зможе пересилити»⁵⁷.

Усі великі зміни сьогоденного світу відбуваються згідно з божественним планом Вищої Свідомості. Перехід до швидших високих вібрацій і відповідність їм індивідуальної свідомості людей – це тільки один з процесів трансформації в цей період переходу в наступний цикл, наступну епоху. Піднесені, позитивні думки якраз відповідають таким швидким високим вібраціям. А думка, просвітлена любов'ю, безмежна і всемогутня. Людина повинна мінятися, оскільки тільки перетворення окремих людей може привести до загального перетворення людства.

Останні декілька років і в ці дні приходять душі, індивідуальні свідомості, які отримали розвиненіші форми-тіла для проходження еволюції на Землі. Ми можемо знайти натхнення в тому, щоб міняючись самим, допомагати їм і усьому людству перейти в Золоте століття істини і чистоти.

⁵⁶ «Листи Махатм»; Збірка; РИПОЛ класик; Москва; 2006. Л. 5.

⁵⁷ «Листи Махатм»; Збірка; РИПОЛ класик; Москва; 2006. Л.15.

«ТРАНСЕСТЕТИКА» ЯК ЕСТЕТИКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ВТРАЧЕНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Наталія Юріївна Тарасова
Україна

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»*

Вже в першій половині ХХ століття для Т. Адорно було очевидно, що пізньомодерне мистецтво, включене в систему масової виробничої комерціалізації, піддане глибоким антропологічним зсувам, змінює свої суспільні функції, змінюючись внутрішньо. Воно піддається всезагальному оречевленню та заплутується в суперечностях, відбиваючи об'єктивні антиномії. І в намаганні подолати в собі ці суперечності, доводить їх до крайнощів, одночасно позбавляючись сутнісних властивостей – дарувати ілюзії, перетворювати реальність в ідеальну. Неминуче сталося зіштовхування в естетиці протилежних тенденцій – «реставрації свідомого відходу від рацію» та протилежного прагнення тотальної раціоналізації. Але, як зауважував Адорно, це ж лише музика, де навіть питання контрапункту засвідчили непримиренність конфліктів⁵⁸.

Наступ інформаційної доби призвів до ще більш радикальних змін естетичної свідомості в контексті загального відчуття перебування в стані «після оргії», як це метафорично визначив Ж. Бодрійяр. Технології зайняли міцні позиції в творчій діяльності. Естетична операційність дорівнялася операційності кібернетичних програм. На думку філософа, естетика стала трансестетикою, яка втілюючи стан визволення мистецтва від попереднього оречевлення, виробництва символів, вибуху знаків, культу естетичних насолод, рухається в пустоту. Мистецтво сітьової цивілізації, не створюючи нового, прагне розіграти, інсценувати увесь минулий естетичний сценарій, адже воно захворіло на «епідемію прикидування»⁵⁹. Інформаційні засоби численно повторюють, розмножують художні форми, ідеали, фантазії, образи, мрії різних часів, тим самим прививають естетиці «логіку

⁵⁸ Адорно Т.В. Философия новой музыки. С. 6-7. [http // royallib. com](http://royallib.com)

⁵⁹ Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. М.: Добросвет, Издательство «КДУ», 2012. С. 9.

вірусу розсіювання мереж». Твори клонуються за лінійною прогресією. Естетична цінність потрапляє у безперервність спіралі побутових-ринкових-структурних-фрактальних цінностей, сутність яких нагадує зростання метастазів, вірулентність, ланцюгову реакцію. Естетика вивільнення, підтримана сітьовою свідомістю, пропонує безкінечні заміщення, збільшує можливість змінюваності. Позбавлена генетичного коду цінностей, ідей, концепцій, естетика позбавляється своєї сутності. В інформаційному просторі функціонування твору абсолютно індиферентне змісту. Функція творчого розмноження витісняє сенс існування. Розпад цілісності художньої творчості занурює в хаос. Коли все естетично, то естетичне – таке ж технічне, політичне, сексуальне, рекламне, інформативне. Мистецтво зникає, вважає Бодрійяр, воно не може в цій атмосфері здійснитися як ідеальна, досконала форма, «друга реальність», ілюзія, що заперечує реальність, як талановита авантюра. Художній твір розчинений у повсякденній реальності, в «трансестетичній банальності»⁶⁰. Закінчено усі революційні, авангардні рухи в ім'я нових форм, образів, мови, навіть «критичні події» дадаїзму й антимистецтва Дюшампа відступають перед банальними образами. Мистецтво звільняється від властивих йому правил вищої естетичної гри. Ланцюговою реакцією в естетичне постачається поверховість, метушня, що виганяє з творчості тишу для роботи фантазії, думки, емоції, задуму, осмислення, стимулює «безперервну фікцію, що позбавляє нас від пустоти нашого розумового екрану»⁶¹.

Близька до цього в міркуванні про естетичну свідомість інформаційної культури й філософська позиція О. Забужко. На її думку, в мистецькому світобаченні інформаційна революція позначилася наступом посттрагічності, втратою суб'єктивності, очищувальної катарсичності. Життя трагічного постає в формах гротеску, рیمейках, кримінальних хроніках. Іронічність автора заступила його щирість. Людина з персональним комп'ютером, свідома заміненості одного твору – множиною подібних, не розуміє цінності унікального творіння, неповторного, моментального – «втраченої скрипки» (рукопису, полотна, храму, бібліотеки, першої й останньої любові)⁶². І в цьому інформаційне суспільство, на її думку,

⁶⁰ Там само. С. 17-20.

⁶¹ Там само. С. 21-22.

⁶² Забужко О. Про мистецтво в посттрагічному світі // Хроніки від Фортінбраса. К.: Факт, 2009. С.30.

збігається з тоталітарним. Трагічна героїзація спотворена зміною місць жертви й ката, ідея вини й спокути, суду, втрачають сенс «добро і зло, краса і неподобство, істина і лжа зливаються в суцільному вихорі біснуватого танцю». «Нещастя більше «не конвертується», публіка «не читає», «не відвідує», «не цікавиться», «митці в глобальному неврозі культури» не служать казковими птахами - «дроздами», що годують, «смішать і страшать». Лише «гротескне зубоскальство» замість душевного й морального очищення виправдовуються єдиною затребуваною естетичною формою⁶³.

Все це підтверджує дійсний в сьогоденному мистецтві та естетичній теорії пошук у втечі від справжнього життя, особистих думок, високого мистецтва, глибоких почуттів алгоритмів художньої творчості. Тільки «оцифрування», моделювання часових та архітектонічних процесів, різних типів і стилів репрезентацій, комп'ютерна імітація художніх технік стимулюються кардинально зміненою за сутністю естетичною потребою митця – отримати практичну користь від твору мистецтва. В естетиці поширюються кібернетичні ідеї, застосовується мікроестетична концепція моделювання художнього цілого через вибір конкретних елементів за інформаційним принципом «так-ні», замість критерію впорядкованості діють критерії надмірності, ентропії, синергетики, фракталу, рядів Фібоначчі, тощо⁶⁴.

Замість висновку: інформаційна культура спровокувала в сучасній естетичній свідомості добу «трансестетики» (Ж. Бодрійяр), яка виявляється добою втраченої художньої ідентичності через невичерпні суперечності тотожності й множинності, відсутність руху й позбавлення внутрішньо іншого, статичності й поверховості. Однак чи є кібернетичний естетичний розум альтернативою творчої «тиші» як джерела мистецького натхнення й творчості, феноменів художньої цінності, смислу, події, трагізму, суб'єктивності, унікальності? Якщо так, можна лише припустити, які нові антропологічні зсуви в світорозумінні, соціальній діяльності, пізнанні, персональному життєвому світі інформаційних поколінь дадуть фрактальні критерії алгоритмічної естетики у виразі художньої істини мистецтвом недалекого майбутнього.

⁶³ Там само. С. 31.

⁶⁴ Мигунов А.С., Ерохин С.В. Алгоритмическая эстетика. С.-П.:Алетейя, 2010. С. 6-7.

ЩАСТЯ ЯК СТАН СВІДОМОСТІ

Олександр Володимирович Тимофєєв
Україна

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»*

Значимість того, що люди розуміють під словом «щастя» важко поставити під сумнів. Прагнення до щастя закладено в кожній людині і становить невід'ємну частину людської природи. Щастя – одна з основних людських цінностей. Однак сам феномен щастя вислизає від чітких визначень та категоризацій. В нашому повідомленні ми спробуємо розглянути проблему щастя в контексті стану свідомості.

Вже в античній філософії виникли основні підходи в розумінні щастя, що отримали розвиток в наступні епохи, – гедонізм, стоїцизм і евдемонізм.

Гедоністична позиція, сформульована Арістіппом (шлях до щастя – отримання задоволення і уникнення болю), стала об'єктом критики всіх наступних теорій щастя, які наголошували на тому, що задоволення – це пастка: вставши на шлях задоволення, людина перетворюється на раба задовольень. Цікавим доповненням гедоністичної позиції є вислів Епікура: «Для отримання більшої насолоди необхідно себе обмежувати». Це твердження можна вважати в якості переходу до стоїцизму.

Стоїки (Епіктет, Сенека, Марк Аврелій) розглядали в якості основного чинника щастя внутрішній стан людини. Вони провели різку грань між внутрішнім світом людини і зовнішніми обставинами його життя: ніщо зовнішнє не може вплинути на душевне благополуччя людини. Щастя людини в тому, щоб жити згідно з Логосом, космічним законом.

Евдемонізм (Сократ, Платон, Арістотель) пов'язував щастя з володінням чеснотою. Арістотель визначав щастя як досконалу діяльність, що володіє самостійною цінністю і доставляє людині задоволення. Такою досконалою діяльністю є добродісна поведінка, оскільки вона приносить людині задоволення собою. Етимологічно давньогрецьке слово «*Eudaimonia*» (= справжнє щастя) складалося з

двох частин – *eu* (добро) і *daimon* (божество), тобто дослівно означало, що добродісна людина знаходиться під заступництвом богів.

В сучасній філософській літературі існують два напрямки, кожен з яких відповідає окремому змісту цього поняття. В одних текстах слово «щастя» вживається як оціночне поняття, приблизно синонімічне благополуччю («well-being») або процвітання. В інших роботах це слово вживається як суто описове психологічне поняття, подібно термінам «депресія» або «спокій»⁶⁵.

В грубому наближенні ці два сенси можуть бути поєднані у розумінні щастя як стану свідомості. В результаті такого підходу щастя можна ототожнити з грецькою *eudaimonia* – позитивною установкою індивіда щодо власного життя. Так ми уникаємо пастки гедонізму – ми прагнемо не окремих задоволень, а задоволення від життя в цілому. На цьому шляху важливим є поєднання стоїчної мудрості щодо прийняття зовнішніх обставин з Аристотелевським розумінням щастя як звички до добродісності. Якщо ми намагаємося культивувати в собі добродісні якості, то врешті-решт їх застосування в нашому житті – у спілкуванні з іншими та зовнішнім світом – переростає у звичку, яку можна визначити як форму життя. Саме в усвідомленні такої усталеної власної форми життя я можу вважати себе щасливим (щастя як психічний, емоційний стан).

Таким чином, розуміючи щастя як стан свідомості, слід погодитися з визначенням Аристотеля: «щастя – діяльність душі в повноті чесноти»⁶⁶. Дійсно, щастя – всередині нас. Але його спрямування – благополуччя інших. Й усвідомленню цього може сприяти звичка до добродісності. В цьому контексті наші висновки збігаються зі словами О.П. Блаватської: «Якщо вчинки людини приносять іншим живим істотам достаток і щастя, вони відгукнуться таким же достатком і щастям і в ній самій»⁶⁷.

⁶⁵ Дэн Хэйброн. Счастье. URL: <http://www.philosophy.ru/ru/happiness/>

⁶⁶ Аристотель. Нікомахова етика / Переклав з давньогрецької Віктор Ставнюк. - К.: «Аквілон-Плюс», 2002. С. 49.

⁶⁷ Е.П. Блаватская. Карма, или Закон причин и последствий // Е.П. Блаватская, Н.К. Рерих. Шамбала. Прошлое или будущее мира? - М.: Алгоритм, 2018. – 239 с. URL: <https://mybook.ru/author/elena-blavatskaya/shambala-proshloe-ili-budushee-mira/read/>

ОЛЕНА БЛАВАТСЬКА ТА СУЧАСНЕ СВІТОРОЗУМІННЯ – ЕВОЛЮЦІЙНІ РАКУРСИ ПИТАННЯ СВІДОМОСТІ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВИМІРІ

*Родіна Юлія Дмитрівна
Україна*

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»*

Категорія свідомості у сучасному природознавстві є однією з найскладніших. Визначення науковцями свідомості у одному напрямку і вимірі⁶⁸ не могло висвітлити та пояснити феномен свідомості. Різні методологічні стратегії дозволяли досліджувати суб'єктивну природу свідомості у розумінні її категоріальності, що не давало у повній мірі розглянути свідомість у її надскладній багаторівневій природі.

Класична психологія, що вважає свідомість тільки високоорганізованою матерією мозку, не дає відповіді як на філософські проблеми буття людини, так і не відповідає сучасним дослідженням про людину і Світ⁶⁹.

Виклики часу повертають дослідників на підґрунтя синтезу розглядання усіх основних понять та потребують комплексного міждисциплінарного підходу.

Актуальними у розгляданні людини знову постають суб'єктивність (в усіх дисциплінах, що вивчають людину повертаються до принципу індивідуалізації, яка була втрачена при обов'язковій статистичній науковій дослідницькій базі, і не дозволяла вивчати найбільш відхилені, але цікаві випадки), антропологічність, що дозволяє розглядати свідомість безвідривно від людини та її можливостей, допускаючи, у свою чергу вихід людини на більш високий рівень існування, стосовно до того, який наука їй відводила

⁶⁸ Ключко В.Е. Проблема сознания в психологии: постнеклассический ракурс // *Вестник Московского университета*. Серия 14 "Психология". 2013 № 4. С. 20–35.

⁶⁹ Гусельцева М.С. Культурно-аналитический подход к изучению эволюции психологического знания: дисс. ... докт. психол. наук / М. С. Гусельцева. М., 2015. 459 с. Умрихин В.В., Ромашук А.Н. На переломе методологических платформ: от классической психологии к психологии XX века современная психология: методология, парадигмы, теории. *Ананьевские чтения 2009*. Т. 1 2009. С. 109–114.

раніше, та динамічність, як необхідну умову урахування плинної, лабільної, процесно неперервної природи свідомості, що виявлялось новими галузями досліджень, такими як нейропсихологія⁷⁰.

Новим закликком є обов'язкова трансдисциплінарність у підході до вивчення людини взагалі, і феномену свідомості частково⁷¹, що дозволяє поєднати природничі та соціогуманітарні підходи до розглядання свідомості, дає розширення кола застосування дослідницьких стратегій.

Все це вертає до висхідних витоків еволюційного підходу розглядання свідомості людини на підґрунті зв'язку всепочаткової енергії, що лежить у основі Світового творіння⁷².

Такий еволюційний підхід запровадила у своїх працях у 19 столітті Олена Петрівна Блаватська, яка заснувавши теософське товариство, поєднала у своїх працях не тільки пошукові дослідницькі задачі різних наукових царин, а й дала світові та науці базовий підхід поєднання наукового здобутку Сходу і Заходу у парадигмі єдності природи людини і природи Світу.

Вона писала у своїх працях⁷³, що кожна проявлена форма життя рухається висхідною духовною енергією, а значить має різні рівні існування свідомості, але тільки у людині ця енергія свідомості виявляє себе у найбільш високій властивості. Олена Блаватська писала у своїх працях, що започаткована наука про людину і її душу не відтворює усіх рівнів її існування, а значить не може пояснити високо організовану природу свідомості тільки виходячи з матеріалістичних концепцій західною науки, а повинна свій предмет – душу людини (психе з грецької – душа) розглянути у рамках східної парадигми, де кінцевою крапкою розвитку свідомості є поєднання із божественною свідомістю, виходячи з положення, що людина, мікрокосм, є відображення макрокосму як існування живого Всесвіту.

⁷⁰ Фурман А.В. Свідомість як рамкова умова пізнання і методологування // *Психологія і суспільство: укр. теорет.-метод. соціогуманіт. часоп.* 2017. № 4 (70). С. 16–38.

⁷¹ Гусельцева М.С. Культурно-аналитический подход к изучению эволюции психологического знания: дисс. ... докт. психол. наук / М. С. Гусельцева. М., 2015. 459 с.

⁷² Гиндилис, Л.М. Сознание и его роль в мироздании: научно-философские и метанаучные аспекты. *Материалы X-ой междисциплинарной научной конференции «Этика и Наука Будущего» – Сознание как творящая сила Космоса.* М.: Дельфис, 2011. С. 5-13. Родина Ю.Д. Уровень сознания как детерминанта человеческой жизни. *Материалы X-ой междисциплинарной научной конференции «Этика и Наука Будущего» Сознание как творящая сила Космоса.* М.: Дельфис, 2011. С. 24-27.

⁷³ Блаватська О.П. Феномен людини. М: Сфера. 2006. 480 с.

Теософський підхід до феномену свідомості, саме і дає місток до вивчення природи людини і її природи через божественну мудрість, що є буквально визначенням теософії.

В Упанішадах перераховуються п'ять рівнів існування свідомості людини⁷⁴, де на першому рівні – ана-майя, свідомість людини грубо-чутлива, детермінована тваринним пошуком насичення себе їжею і у чуттєвій насолоді бачить єдиний сенс свого існування; прана-майя – свідомість рахує за щастя можливість продовження життя та підтримання власного здоров'я та довгого життя; гьяна-майя, свідомість відкриває і цінує для себе пізнання світу на інтелектуальному рівні, але не бачить зв'язків живої природи, усі надбання у процесі добування знань, спрямовує на власне задоволення (класичний рівень наукового підходу, що існував дотепер не одне століття); вігьяна-майя – бачення спорідненості усього живого, можливість встановлення зв'язків на божественно-духовному рівні – це той теософський підхід, місток до вивчення природознавчого контенту, який побудувала своїми працями Олена Петрівна Блаватська; та ананда-майя – рівень, на якому людина перестає почувати хоча б яке задоволення не працюючи на божественний план (рівень, на якому сама людина, не втрачаючи своєї природи та ідентичності, відносячи всю свою діяльність на ниву служіння, виходить цією діяльністю за рамки власної індивідуальності).

Такий підхід повертає цінність кожної конкретної людини, яка несе через можливості виходу на свій рівень свідомості еволюційні можливості розвитку всьому людству і всій передовій науці, що ми бачимо на прикладі життя і діяльності Олени Блаватської, яка у фундаментальній праці «Таємна Доктрина» дає науці істинний ключ до вивчення природи людини і Всесвіту на належному рівні великої Істини існування⁷⁵ є сучасною і актуальною на момент написання, та лишається такою у сьогоденні. Так як дає істинний ракурс єдино можливого міждисциплінарно-поєднуючого підходу до усієї природи.

Сама ж Олена Петрівна Блаватська дає приклад існування і служіння людству і Всесвіту на найвищому з можливих щаблю свідомості, і вивчаючи її труди та життєдіяльність, ми теж маємо можливість доторкнутись до опанування розуміння природи і

⁷⁴ Родина Ю.Д. Уровень сознания как детерминанта человеческой жизни. *Материалы X-ой междисциплинарной научной конференции «Этика и Наука Будущего» Сознание как творящая сила Космоса.* М.: Дельфис, 2011. С. 24-27.

⁷⁵ Блаватська О.П. «Таємна Доктрина». М.: Ексмо. 2018. Т.1. 880 с.

свідомості у всій її одночасно мінливій і сталій, у своїй божественності, природі – що поєднує всі рівні наукового дослідження на істинно еволюційній, трансдисциплінарній методології.

АНАЛІЗ ІРРАЦІОНАЛЬНОГО ФАКТОРУ В ФОРМУВАННІ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ ПРЕДСТАВНИКАМИ ФРАНКФУРТСЬКОЇ ШКОЛИ

Олексій Феліксович Захарчук
Україна

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії і педагогіки,
НТУ «Дніпровська політехніка»*

Масова культура, як прояв масової свідомості – це дійсно нове, унікальне явище сучасної цивілізації, яка не має аналогів в минулому. В ретроспективі можна говорити тільки про традиційний тип культури. Масова культура – це цілком продукт науково-технічного прогресу і індустріального суспільства.

З логіки міркувань самих філософів Франкфуртської школи слід зробити висновок про першорядне значення структури виробництва і господарських відносин для характеру суспільства. Дійсно, логічно припустити, що наявність масового виробництва має на увазі і наявність масового споживання. Питання що первинно, а що другорядне в конкретно-історичних реаліях вже не важливе, так як існує куди більш нагальна проблема – підтримка даної системи у функціональному стані. В іншому випадку цивілізацію очікує колапс і загибель. І саме масова культура як культура споживання робить можливим подальший розвиток існуючої господарсько-економічної моделі.

Г. Маркузе вважає, що сфера виробництва не обмежується одними лише товарами та послугами. Їм супроводжують різні звички і реакції, які нав'язуються людині ззовні, щоб міцніше зв'язати її з виробничою сферою. «Товари поглинають людей і маніпулюють ними; вони

виробляють помилкову свідомість, яка несприйнятлива до власної брехні»⁷⁶.

В сучасних умовах, вважають філософи Франкфуртської школи, масова споживча культура абсолютно домінує над усіма іншими культурними проявами, це стосується і традиційної культури і класичного духовної спадщини. Теодор Адорно, відомий теоретик мистецтва, який сам був композитором і музикантом, зазначає, що сутністю сучасної культури є прагнення до масового виробництва стандартизованого і уніфікованого продукту за аналогією з промисловим виробництвом. В процесі масового матеріального і духовного виробництва, констатує Т. Адорно, відбувається придушення творчих потенцій людини засобами імітації, обману споживача, коли глибоко вторинному зробленому продукту створюється імідж нового і оригінального. «... Сучасні популярні пісні випускаються все більше і більше схожими один на одне. Вони характеризуються за допомогою базової структури, частини якої взаємозамінні. Однак дана структура вміло захована надмірностями, новинками та стилістичними змінами, які додаються до пісень як щось, що додає їм унікальність»⁷⁷.

З вищевикладеної інтерпретації масової культури можна зробити висновок, що скоріше вона, а не політичні інститути формують масову свідомість. І демократія і лібералізм і інші політичні ідеології змушені пристосовуватися до умов що були сформовані у суспільстві, а самі ці умови більше залежать від науково-технічних досягнень і рівня матеріального виробництва. Тут слід зробити застереження, що не варто абсолютизувати матеріальні чинники в житті суспільства, як це відбувалося в марксизмі, однак і заперечувати їх вплив на життя суспільства теж не слід.

Тому сподіватися в рішенні соціальних проблем виключно на науку і техніку природно не доводиться. Можна цілком погодитися з критикою представників антисциєнтичних течій про проблемний вплив науково-технічного прогресу на розвиток цивілізації. І суть даного проблемного впливу ті ж представники Франкфуртської школи бачать в зіткненні раціонального і ірраціонального начал.

⁷⁶ Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе // Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества: Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 134-135.

⁷⁷ Strinati D. An Introduction to Theories of Popular Culture. Second edition / D. Strinati. – London; New York: Routledge, 2004. P. 59.

Наука і техніка як похідні від раціонального начала в людині створюють нові умови і перспективи для розвитку суспільства, проте ірраціональні начала людської природи, як більш потужні, найчастіше перетворюють науково-технічний прогрес в проблему, а то і загрозу для суспільства.

«Призначення розуму, – розкриває цю думку Г. Маркузе, – забезпечити реалізацію людських можливостей шляхом все більш ефективного перетворення і експлуатування природи. Однак, схоже, що з плином часу мета міняється місцями із засобами: час, що віддається відчуженої праці, прихоплює і час для індивідуальних потреб – і починає визначати самі потреби. Логос розкривається як логіка панування. А потім, коли логіка редукує цілісні масиви думки до знаків і символів, закони мислення перетворюються в кінці кінців в техніку розрахунку і маніпулювання⁷⁸.

По суті справи, це твердження констатує той факт, що науково-технічний прогрес і зростання грамотності населення не можуть усунути суспільних проблем, а навпаки, як вважає зокрема Г. Маркузе, їх підсилюють. Для ірраціоналізму сучасне індустріально розвинене суспільство виявилось сприятливим середовищем. Раціональність прогресу підвищила ірраціональність його організації та спрямованість. «Сьогодні, – пише далі Г. Маркузе, – містифікуючи елементи освоєні і поставлені на службу виробничої реклами, пропаганді і політиці. Магія, чаклунство і екстатичний служіння щодня практикуються вдома, в магазині, на службі, а ірраціональність цілого ховається за допомогою раціональних досягнень»⁷⁹.

Отже, розум і все, що він породжує, не може вирішити соціальних проблем, так як ірраціональність людської натури неминуче спотворює його досягнення. Справжня свобода і всебічний розвиток індивідуальності в умовах сучасного індустріального і постіндустріального суспільства неможлива, як до цього не була можлива свобода в традиційному суспільстві.

⁷⁸ Маркузе Г. Эрос и цивилизация / Г. Маркузе // Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества: Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 100.

⁷⁹ Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе // Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества: Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 453.

ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ НАУКОВОГО ЦЕНТРУ О.П. БЛАВАТСЬКОЇ НА БАЗІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ Д.І.ЯВОРНИЦЬКОГО

Олена Валентинівна Аліванцева
Україна

*автор і науковий куратор
проекту «Музейний центр О.П. Блаватської та її родини»,
заслужений працівник культури України,
завідувач відділом Дніпропетровського національного
історичного музею ім. Д.І. Яворницького*

У 1990 р. на базі Дніпропетровського історичного музею імені Д.І. Яворницького була створена громадська ініціативна група з вивчення спадщини видатної уродженки Придніпров'я О.П. Блаватської і створення в місті (тепер Дніпрі) на території історичної садиби, в якій вона народилася (м. Дніпро, вул. Князя Ярослава Мудрого, 11), присвячених їй Музею і Наукового центру.

Проект отримав назву «Музейний центр О.П. Блаватської та її родини» і почав розвиватися об'єднаними зусиллями міжнародної громадськості. Ядром ініціативної групи стало Науково-культурологічне об'єднання «Універсум Олени Блаватської», до якого увійшли вчені, музеєзнавці, культурологи, теософи, краєзнавці.

З 1991 р. і понині силами ініціативної групи за підтримки міжнародної громадськості в Дніпрі щорічно проводяться наукові конференції під загальною назвою «О.П. Блаватська і сучасність», з відповідною тематикою для кожного року. Конференції проходять 8 травня і приурочені до дня пам'яті О.П. Блаватської, відомому в світі як День Білого Лотоса. 12 серпня, в день народження О.П. Блаватської, в Дніпрі проводяться присвячені їй наукові читання; в кінці березня – «Студії О.П. Блаватської», протягом року – літні і зимові цикли науково-освітніх лекцій та клубних зустрічей.

У 2002 р. з метою створення Музейного центру на базі Історичного музею ім. Д.І. Яворницького сформований науково-дослідний і експозиційний відділ.

У 2004 р. на баланс Історичного музею передані 4/5 площі будинку-пам'ятника, що зберігся на території історичної садиби державного і громадського діяча А.М. Фадєєва (1789 - 1867). Тут 31

липня (12 серпня) 1831 р. народилася його старша онука - О.П. Блаватська (1831 – 1891).

Будинок міської садиби ХІХ століття, де народилась О. П. Блаватська і жила династія Фадєєвих, на початку 2000-х перебував в аварійному стані. Силами меценатів і волонтерів протягом кількох наступних років його було приведено в робочий стан (не вдалося відновити тільки систему опалення).

У 2005 р. в будівлі був запущений пілотний проект «Музей з нульового циклу»: в чотирьох залах створені експериментальні експозиції, аудиторія для науково-освітньої і клубної роботи.

У 2018 р. власник 1/5 будівлі передав належні йому площі в дар музею (юридична процедура передачі не завершена).

У 25 січня 2018 р. будівля, в якій створюється Музейний центр О.П. Блаватської та її родини отримала статус пам'ятки національного значення Охоронний номер 040025.

Підсумки тридцятирічної роботи зі створення Музейного центру О.П. Блаватської та її родини це:

- системна цілеспрямована робота по поверненню спадщини О.П. Блаватської в контекст вітчизняної науки і культури, яка зробила ім'я нашої видатної співвітчизниці широко відомим на Батьківщині, її світосприйняття привернуло увагу широкої громадськості і фахівців в Україні;

- створення стартового майданчика для реалізації проекту «Музейний центр О.П. Блаватської та її родини», розвитку всіх напрямків його діяльності;

- наукове осмислення, створення концепції Музейного центру О.П. Блаватської та її родини, яка отримала підтримку у фахівців, а також на українських і міжнародних наукових форумах;

- формування міжнародного співтовариства дослідників спадщини О.П. Блаватської, об'єднаними зусиллями якого в Дніпрі щорічно проводиться низка міжнародних наукових та культурологічних форумів, публікуються наукові збірки;

- створення наукової бібліотеки з зібранням дослідницької та першоджерельної літератури, присвяченої О.П. Блаватській, з творами її послідовників, працями представників споріднених філософських вчень та суспільних напрямків (7 тис. томів)

- створення ряду громадських українських та міжнародних об'єднань на підтримку Музейного центру О.П. Блаватської та її родини.

Таким чином, на підставі тридцятирічної діяльності, в якості створення ґрунтовної науково-музейно-культурологічну бази та формування співтовариства вітчизняних та зарубіжних дослідників, вважаємо за доцільне посилити і продовжити здійснену громадську діяльність в форматі введеного в штат Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького як структурної одиниці НАУКОВОГО ЦЕНТРУ О.П. БЛАВАТСЬКОЇ.

Головною метою діяльності Наукового Центру є системне дослідження спадщини Олени Петрівни Блаватської та її осмислення в контексті світоглядних запитів 21 століття з метою формування ціннісних основ та парадигмальних настанов відповідно сучасним викликам світового та вітчизняного культурного простору.

Завдання центру:

- комплексне осмислення та наукове вивчення місця та значення спадщини О.П. Блаватської у вітчизняному та світовому контексті;
- вивчення значущості особистості О.П. Блаватської та членів її родини в культурному просторі України та Придніпров'я;
- дослідження ідей О.П. Блаватської (а також її сподвижників, учнів і послідовників) і їх впливу на наукові та соціокультурні сфери. Вивчення історії теософського руху у світі;
- порівняльне вивчення давніх та сучасних релігійних і філософських доктрин світу на підставі синтетичного погляду О.П. Блаватської з метою формування етики толерантності, нової системи світорозуміння;
- вивчення малодосліджених, науково перспективних поглядів на природу Людини і Всесвіту;
- консолідація міжнародних дослідницьких зусиль та створення міжнародного наукового об'єднання дослідників спадщини О.П. Блаватської та її послідовників;
- інтеграція ідей О.П. Блаватської в сучасне поле наукових досліджень;
- обґрунтування новітньої методології пізнання та сучасного мислення в контексті постнекласичної парадигми науки.

Напрямки діяльності:

- створення дослідницьких груп, секцій, лабораторій для виконання завдань Центру;
- залучення до співпраці зарубіжних дослідників. Встановлення співпраці з вітчизняними та зарубіжними науковими інститутами та організаціями;

- підготовка та проведення конференцій, наукових читань, семінарів (8 травня, в день пам'яті О.П. Блаватської), 12 серпня, в день народження О.П. Блаватської.

- розвиток наукової бібліотеки Музейного центру О.П. Блаватської та її родини; створення наукових каталогів, біобібліографічних покажчиків; проведення читацьких конференцій і семінарів;

- розробка науково-методичних і науково-освітніх програм;

- проведення наукових досліджень за темою діяльності в архівах, музеях, бібліотеках, приватних збірках;

- видавнича діяльність;

- виставкова діяльність;

- науково-методична, науково-освітня та популяризаторська робота. Розробка і реалізація тематичних програм.

ГАНДІ ПРО ТЕОСОФІЮ ТА ГЛОБАЛЬНУ ЦИВІЛІЗАЦІЮ ЗАВТРАШНЬОГО ДНЯ

Джеймс Терфер (James Terfer)

США

Член-кореспондент, Об'єднана ложа теософів

Invocation

"Common be your prayer;
Common be your goal;
Common be your purpose;
Common be your deliberation.

Common be your wishes,
Your hearts in concord,
Your intentions in concord,
Perfect be the union amongst you."

*Rig Veda*⁸⁰

⁸⁰ Як процитовано в: *Коштовність в лотосі*, Concord Grove Press, 1983, титульна сторінка.

Посвята

Дозвольте розпочати цей вечір із вшанування давньої та шляхетної практики вітання тих, хто зробив цю розмову можливою. Я черпав натхнення для пошуку зв'язку Ганді з Теософією, головним чином, із власних творів Ганді та з блискучої та проникливої біографії Луї Фішера «Життя Махатми Ганді». Також я отримав величезну користь від дослідження блискучої та глибокої праці Рагхавана Ійера під назвою "Морально-політична думка Махатми Ганді". Нарешті, із різних сучасних джерел я отримав доволі змістовні посилання на глобальну цивілізацію майбутнього. Однак великі перспективи та можливості світанку ери Водоля підживлюються багатьма статтями, написаними О.П. Блаватською, а також самою проникливою з усіх книг про перспективи "загальної цивілізації", "Параполітика: Назустріч місту людини", Рагхаван Ійера.

Перш ніж перейти до суті розмови, я хотів би додати, що особливо приємно виступати на священній землі Аріаварта, на тому самому місці, яке було освячене динамічною присутністю великого і співчутливого адепта, О.П. Блаватською. Саме О.П. Блаватська, як ми знаємо, освятила Ад'яр присвятивши його глобальній праці духовно мудрого і великодушного Братства Бодхисаттвас. Теософське товариство, Ад'яр благородно витримали усі випробування і скорботи свого минулого і, можливо, ще можуть виконати пророчу посвяту з Письма Великого Учителя про те, що Теософське Товариство має бути наріжним каменем релігій майбутнього. Враховуючи ці факти, яке місце може бути більш сприятливим для обговорення Ганді, теософії та глобальної цивілізації, ніж тут, в Ад'ярі, на цьому зібранні студентів Теософії з усього світу?

Про Ганді

М.К. Ганді був найвидатнішим соціальним революціонером ХХ століття і, можливо, одним з багатьох прикладів чоловіка чи жінки ери Водоля найближчих століть. Без сумніву, Альберт Ейнштейн говорив за народи по всьому світу, коли сказав:

"Покоління, які прийдуть, не повірять, що такий, як він, коли-небудь у плоті та крові крокував по цій землі".⁸¹

⁸¹ Ейнштейн про мир, Альберт Ейнштейн та Отто Натан, "Випадковий дім", 1981 р. (Зачитав видатний американський мовник Едвард Р. Мерроу з нагоди похорону Ганді в Нью-Делі).

Благотворний вплив Ганді був глобальним та охоплював географію і покоління. Він був провісником і натхненником Нельсона Мандели в Південній Африці, Мартіна Лютера та Коретти Скотта Кінга в Америці, Вацлава Гавела з Чехословаччини та, звичайно, нестримної Малали з Пакистану. Кожен з цих зразкових людей у свою чергу став натхненним прототипом у наш час і, безсумнівно, надалі впливатиме на наступні покоління.

Як мислитель та відданий соціальний реформатор, Ганді вважав, що правда, ненасильство та творчі страждання однаково важливі для загального людського піднесення. Істина, для Ганді, лежить в основі нашого буття і всього існування. Істина включає всю людину і охоплює думку, слово і вчинок. Істина, правду кажучи, також стосується кожної сфери людського життя, як публічної, так і приватної. Нарешті, і найважливіше для людини, Істина втілена у світі як Закон взаємозалежності. Це наукова основа моралі, сакрального та світського.

Ненасильство – це дія, вільна від спонукань чи поривів завдати шкоду, діяти зі злобою. Воно вкорінюється в голові та серці актора. Це свідоме заперечення самоствердження, наполегливості, зарозумілості та бажання використовувати інших. Ненасильство в кінцевому рахунку звільняє певне прагнення безумовної любові до своїх друзів і ворогів. Воно передбачає усвідомлену здатність звести своє его до нуля. Це, як висловився один із сучасних мислителів, наука про "самозрозуміння розуму". З теософської точки зору можна сказати, що ненасильство – це свідоме заперечення асуричної волі, атавістичної атлантської гордості та умисного зловживання вищими творчими силами. Якщо це так, то ненасильницька, безкорислива дія - це моральна поведінка, яка вшановує сприйняті істини, заперечуючи персоналізуючу волю і випускаючи приховані гангські води чистої любові.

Властивістю теорії та практики ненасильства Ганді є "творче страждання". Добровільні страждання є необхідним компонентом усіх ненасильницьких дій, особливо, коли мова йде про боротьбу з начебто нерозв'язними соціальними та інституційними несправедливостями. Самостраждання – це справді алхімічний знак, який поєднує істину та ненасильство. Страждання запалює моральну хімію, яка вивільняє світло всередині правди та енергію в умовах безумовної любові. Все це є невід'ємним для життя непорушного і доброзичливого соціального реформатора.

Ганді, як відомо, був незвичайною особистістю з багатьма захоплюючими якостями. Як щирий мислитель, він був принциповим, чітким і проникливим. Як карма йога, його дії були цілеспрямованими та дискримінаційними. Як бхакти-йога, він був пошанувачем Бога і людини і, особливо, пошанувачем Бога-людини. Він також сприймав помилки, був сповнений любові як до друзів, так і до незнайомих людей, і мав добрий гумор. Щодо останньої якості, одного разу британський журналіст запитав Ганді, чи не відчував він себе полуроздягнутим, коли зустрічав короля Георга в Букінгемському палаці. Зрештою, писав журналіст, Ганді надів лише дхоті та шаль. Ганді посміхнувся і відповів, що він зовсім не почуває себе ніяково, оскільки його величність мав достатньо одягу для обох. Ганді також міг пожартувати і про себе. Луї Фішер, його кращий біограф, відвідав Ганді в 1942 році і в 1946 р. Під час свого другого візиту Ганді з гумором зауважив, що Фішер має сприймати його настільки ж негарним, як і чотири роки тому. Фішер із вогником в очах одразу сказав, що ніколи не наважиться не погодитися з великою людиною. Ганді гучно засміявся і рушив разом із Фішером до свого скромного помешкання в ашрамі.

Окрім усіх його захоплюючих рис, у Ганді була більш глибинна якість, на яку часто не звертають увагу – його бажання лікувати. Гарячим бажанням Ганді в юнацькому віці було не стати адвокатом, соціальним реформатором чи національним лідером. Його бажанням було стати лікарем – цілителем. Однак йому не дозволили вивчати медицину через практику вівісекції. Тим не менш, його співчутливий, цілющий порив все ще знаходив моменти спонтанного вираження протягом усього життя. Це мотивувало його принаймні двічі відвідати місця спалаху чуми, щоб зустрітися із зневіреними та вмираючими. Він також добровільно приймав вдома прокажених та людей із різними хворобами. Він сформував корпус швидкої допомоги під час двох воєн у Південній Африці і разом зі своєю бригадою швидкої допомоги ризикував життям, щоб полегшити страждання поранених солдатів з обох боків. Загалом, спритний розум Ганді підпорядковувався його співчутливому, безмежному серцю. Саме серце, власне, було джерелом його морального генія.

Ганді та теософія

Золота течія теософського впливу, яка постійно підтримувала духовне життя Ганді увійшла в його життя в листопаді 1889 року у віці двадцяти років у Лондоні і продовжувала впливати аж до самого дня його вбивства в 1948 році. Той самий "Теософський момент", що

стався в Лондоні, відбувся коли Ганді зустрівся з двома теософами, які познайомили його з Бхагавад-Гітою і, що найголовніше, відвели його на зустріч Ложі Блаватської. Там він познайомився з О.П. Блаватською та Анні Безант. (Він, до речі, прочитав книгу Анні Безант про те, чому вона стала теософом, і він був дуже вражений наведеними причинами). В результаті особистої зустрічі Ганді з О.П.Б. а також заохочення друзів-теософів, Ганді вивчив Ключ до теософії. Крім усього іншого, вивчення Ключа дало йому глибоке розуміння філософського багатства та духовної потенції індуїзму. Це допомогло йому зрозуміти, не зважаючи на численні критики християнських місіонерів, і врешті-решт змусило його заявити, що філософський індуїзм – це релігія, яка відповідала його глибинним прагненням.

Більше про молодого Ганді та його першу зустріч із теософією в Лондоні ми дізнаємося від П. Найяра, особистого секретаря Ганді. Найяр говорить у своїй біографії про Ганді, що:

"Він (Ганді) прочитав "Таємну доктрину" пані Блаватської, і 26 березня 1891 року був зарахований як асоційований член ложі Блаватської".⁸²

Кумулятивний ефект випадкової зустрічі Ганді з О.П. Блаватською та його подальше вивчення теософських вчень допоміг йому в самостійних духовних практиках; запаливав і живив те, що стало всепоглинаючим вогнем духовного прагнення, палким пошуком свідомості Бога.

Пізніше, в Південній Африці, Ганді продовжив своє вивчення Гіти та вибраних теософських творів. У його приватній бібліотеці в Дурбані можна було знайти твори О.П. Блаватської, Лева Толстого та інших видатних письменників про духовні ідеї. Ганді також глибоко зацікавився езотеричним християнством, а також Раджа-йогою. Крім того, він сприяв діяльності Теософського товариства Південної Африки – Йоганнесбурзької ложі. Хоча він, очевидно, так ніколи і не став офіційним членом Йоганнесбурзької ложі, проте він кілька разів виступав там про основні релігії Індії.

Особистий зв'язок Ганді з теософами тривав в Індії з 1915 року до смерті в 1948 році. Він часто спілкувався з теософами в пошуках незалежності Індії і часто співпрацював зі Шрі Б.П. Вадія, видатним теософом, співавтором Анні Безант, та засновником першого трудового союзу в Індії. Крім того, Ганді визнав історичний факт, що одним із співзасновників Індійського національного конгресу був

⁸² Махатма Ганді: Ранній період, П'ярелал Найяр, Навдживанський трест, 1956. С. 259.

теософ. Пізніше він повторив про вплив теорії Теософії на Індійський рух за незалежність, коли сказав:

"На початку провідними лідерами Індійського національного конгресу були теософи".⁸³

У більш широкому розумінні ми можемо сказати, що Ганді неявно сприйняв "Три об'єкти" Теософського руху (але з конкретними застереженнями щодо Третього Об'єкта). Як ми знаємо, Першим Об'єктом Теософського руху є формування ядра універсального Братства Людства, без поділу на раси, віри, статі, касти чи кольори шкіри. Все доросле життя Ганді можна розглядати як спробу втілити живий дух цієї мети. Це стало натхненням його духовного життя та численних "експериментів з правдою". Братство також було універсальною константою при вирішенні складної задачі щодо релігійно-громадських питань, від яких страждали в Індії і які британський уряд так спритно використовував. Коли в кінці 40-х років на обрії з'явилась незалежність Індії, і розбіжності між мусульманськими та індуїстськими конгресменами посилювалися, Ганді побачив політично єдину Індію. В інтерв'ю у червні 1946 року з Луї Фішером Ганді скаржився на самовільну відстороненість багатьох індуїстів від мусульманських членів Індійського національного конгресу. Він скаржився на вплив мусульманської віри на Братство людей і перетворення його лише на братство мусульман. У світлі цієї сумної, подвійної реалізації Ганді зробив наступну заяву:

"Теософія - це вчення мадам Блаватської ... Теософія - це братство людей".⁸⁴

Фактично Ганді дав зрозуміти, що О.П. Блаватська була справжнім учителем з теософії, і що прихильникам індуїзму та мусульманства дуже бракувало того Братства на практиці. Зрештою, відсутність братерства в Індійському національному конгресі призвела до руйнівного поділу єдиної Аріаварти на окремі національні держави Пакистан та Індію.

Другим об'єктом теософського руху є заохочення порівняльного вивчення античних релігій, філософій та наук. Ганді був індуїстом - за народженням, але в решті і за вибором. Він також вивчав основні світові релігії. Оскільки він визнав, що кожна релігійна традиція втілює глибоку сукупність духовних істин, він заявив, що "Істина сама

⁸³ Життя Махатми Ганді, Луї Фішер, Харпер і Роу, видання в м'якій обкладинці, 1983. С. 437.

⁸⁴ Там само.

по собі є Богом". Це твердження паралельно теософському девізу, взятому у Махараджа Бенареса: "Не існує релігії вище Істини". Тож не дивно, що оскільки Істина сама по собі є Богом, Ганді принципово вірив у наступне:

"... (я вірю в) релігію, яка виходить за рамки індуїзму, яка змінює саму природу, яка пов'язує нерозривно з істиною всередині і яка постійно очищає. Це постійний елемент людської природи, який нічого не коштує при пошуку і який залишає душу неспокійною, поки вона не знайде себе ...".⁸⁵

Поняття вродженої "трансцендентної релігії" - що вкоренилося в природі та людині – було діалектично сумісним і підтримувало різноманітність релігійних вчень. Як і повний місяць, який одночасно віддзеркалюється в багатьох озерах, кожне справжнє релігійне вчення відображає деяку частину Абсолютної Істини. При цьому вимагається щось більше, ніж просто толерантність. Потребується постійне шанування множинних релігійних навчань у світі та готовності шукати основні істини під обмежуючими догмами та ритуалами. Тож не дивно, що Ганді захоплювався універсальним і універсалізуючим духом теософії. Цю оцінку влучно і просто висловив у своїй "Передмові" до книги "Братство релігій", яку писав теософ Софія Вадія. У "Передмові" Ганді до цієї книги він говорить:

"Розуміння та повага до великих світових вірувань є (насправді) фундаментом справжньої теософії".⁸⁶

У цьому відношенні Ганді також зазначив, що справжня релігія не тільки виходить за рамки всіх формальних релігій - включаючи індуїзм, – але й об'єднує їх, не руйнуючи їх фундаментальної, дискретної цілісності. Цей діалектичний світогляд сумісний із справжньою теософією, чи не так?

Третій об'єкт сучасного теософського руху – дослідити приховані закони Природи та творчі сили, приховані в людині. Ганді визнав ці найтонші виміри Природи та людства. Цитую його автобіографію:

"... (Ми) – діти одного і того ж Творця, і такі божественні сили всередині нас нескінченні".⁸⁷

Ганді також глибоко вірив у карму та перевтілення. Крім того, він визнав, що моральний закон є безособовим, тонким та багат шаровим. У людському царстві це означало, що карма працює в основному за

⁸⁵ «Молода Індія», 5 грудня 1920 р. С. 2

⁸⁶ Братство релігій, Софія Вадія, 1944 р., «Передмова». С. 3.

⁸⁷ Історія моїх експериментів з істиною, М.К. Ганді, Beacon Press, 1957, (6-те видання). С. 276.

допомогою розуму. Для Ганді найвищий творчий порив людини був чистою думкою, і цей порив регулювався безособовим, тонким і багатошаровим законом карми. Його віра в генеруючу силу карми іноді створювала для нього своєрідні проблеми. Візьмемо, наприклад, його реакцію на Біхарський землетрус 1934 року; після землетрусу Ганді публічно заявив, що, на його думку, землетрус був викликаний гріхом недоторканості, який практикує більшість індуїстських каст. Як і можна було очікувати, багато раціоналістів, вчених та друзів були уражені ніби громом і налякані такою заявою. Серед них був і близький друг Ганді, Рабіндранат Тагор. Насправді Тагор публічно присоромив Ганді і заявив:

"... фізичні катастрофи мають своє неминуче та виняткове походження з певних поєднань фізичних фактів".⁸⁸

Відповідь Ганді Тагору і його критикам:

"Для мене землетрус не був ні капризом Бога, ні результатом зустрічі простих сліпих сил. Ми не знаємо всіх законів Бога (карми), ані їхньої дії".⁸⁹

У той час як Ганді визнавав реальність окультних сил, він вважав, що для містиків, індуїстів і теософів нездоровим було зосередження на прихованих і поки що нерозвинених психічних силах. Як і святий Павло, Ганді вважав, що безмежне милосердя є набагато більшим, ніж розвиток психічних сил. Як ми знаємо, стурбованість Ганді можна знайти у Письмі Великого Учителя, в якому гаряче підтримується мета загального братства, і захоплення окультними державами гостро критикується. Як однозначно стверджує Великий Майстер:

"... загине скоріше Теософське Товариство з обома його нещасними Засновниками, ніж ми дозволимо йому стати не більше, ніж академією магії та залом окультизму!"⁹⁰

У останньому випуску журналу Харіджан, який іронічно вийшов у день вбивства (30 січня 1948 року), Ганді написав наступне:

"У теософській літературі є багато захоплюючих праць, з якими варто ознайомитися; але мені здається, що надто великий наголос було зроблено на ... інтелектуальному дослідженні, на розвитку окультних

⁸⁸ Махатма і поет: Листи і дебати між Ганді і Тагором, 1915–1941, National Book Trust, Sabyasachi Bhattacharya (editor), перше видання, 1997; див. огляд Вену Говінду на веб-сайті "India Together", травень 2003 року.

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Людська солідарність, «Братство людства», Маха Чохан, Concord Grove Press, 1987. С. 9.

сил, а те, що центральна ідея теософії - братство людини і що важливим є моральний ріст людини – було втрачено з поля зору".⁹¹

У підсумковому аналізі Ганді вважав, що тотожність усього життя з Богом та похідний принцип братства були запорукою максимально повного можливого життя для всіх. Це, безумовно, сумісне з керуючим і рухомим духом Теософії, Божественної Мудрості.

Останнє слово перед тим, як звернемося до глобальної цивілізації завтрашнього дня. Що з "внутрішнім голосом" Ганді? Як і грецький філософ і революціонер Сократ, Ганді, схоже, мав «внутрішній голос», який керував ним у певні критичні моменти його життя. На відміну від Сократа, чий внутрішній голос попереджав його не робити певні речі, внутрішній голос Ганді наказав йому зробити певну справу. Ганді стверджував, що завжди дотримувався позитивних вказівок, які він отримав. Візьмемо для прикладу зустріч Ганді з обраною групою видатних викладачів в Оксфорді в 1931 році. Дружнє зібрання незабаром стало інтелектуальним допитом поглядів Ганді на незалежність. Професор Джонсон, який був присутній на зібранні, описує "битву розуму" наступним чином:

"Протягом трьох годин він (Ганді) був просіяний крізь сито і перехресно допитаний ... Це було досить важким випробуванням, але він ні разу не grimнув та не втратив спокою. Я переконався, що з часів Сократа, світ не бачив такого абсолютного самоконтролю і самовираження; і раз чи два, ставлячи себе на місце людей, яким довелося протистояти цьому незламному спокою і нездоланності, мені здалося, що я зрозумів, чому афіняни змусили "мученицького софіста" випити отруту. Як і у Сократа, у нього є "демон". І коли "демон" промовляє, він настільки ж аргументований, як і небезпечний".⁹²

Як ставитися до "демона" чи внутрішнього голосу Ганді? Якими є рамки розуміння? Я думаю, що цілком розумно розглядати внутрішній голос Ганді як вищий вплив Бодхісаттвіка, що занурює його у величезну, живильну течію Теософського руху Армії Голосу.

Ганді та глобальна цивілізація завтрашнього дня

"Схід і Захід - це не що інше, ніж просто назви. Людські істоти скрізь однакові. Той, хто хоче вести себе з порядністю ... Якщо ми подивимось у майбутнє, чи не є воно тою спадщиною, яку ми повинні

⁹¹ Харіджан, 30 січня 1948 р., як процитовано на веб-сайті "Gandhi Serve Foundation".

⁹² Життя Махатми Ганді, Луї Фішера, Харпер і Роу, паперове видання, 1983. С. 284.

залишити для нащадків, щоб усі різноманітні раси змішалися і створили цивілізацію, якої, можливо, світ ще не бачив".⁹³

М.К. Ганді

[Вищенаведена цитата Ганді могла не тільки виявитись Істиною Індії – яку я шаную – але і Істиною моєї улюбленої Америки. Вважаю, що Америка з часом відкриє очі та простягне руку, долаючи розрив та поєднуючись із Матір'ю Індією. Завдяки цьому, будуть об'єднані наука та духовність, що дасть початок духовному, інтелектуальному та соціальному відродженню, який світ ще не бачив. Проте я відволікся.]

Повернемося тепер до незвіданого майбутнього, до можливої глобальної цивілізації завтрашнього дня. Беззастережним є наступне спостереження Райнера Рілке::

"Майбутнє поринає в нас, щоб перетворитися в нас задовго до того, як воно настане".⁹⁴

В цьому розумінні "глобальна цивілізація завтрашнього дня" вже існує тут і зараз - у ембріональній формі.

Нашу еру часто характеризують як одну з авідій; духовне невігластво, інтуїтивну тупість, моральну плутанину та перевагу матеріальних цінностей над духовними ідеалами. Багатьом відомо про небезпеку жадібності, всебічного страху страждань і смерті, виснажливої епідемії самотності та нездорового відчуження багатьох від своїх культур та спільнот. Коротше кажучи, духовне знизилося і кристалізувалося в матеріалістичному менталітеті. Але це все історія нашої "ери переходу", що вже закінчується? Хіба не може існувати під поверхнею щось ненароджене або, можливо, навіть те, що вже частково прокинулося?

На щастя, є ознаки свідомості, що прокидається в еру Водоля, в якій проявляється доблесний, творчий, непорушений і стійкий дух людини. Найважливіший показник людських можливостей полягає в незворотному визнанні того, що людський та глобальний взаємозв'язок є встановленим фактом; в культурному, економічному, екологічному, інтелектуальному відношенні і в тисячу інших способів ми пов'язані спільною долею. Жоден чоловік, жодна жінка, жодна країна, жодна релігія не є "островом". Ми болісно просуваємося до нового виду всеохоплюючого менталітету, до нового типу міжкультурного співчуття. Наприклад, зараз існує безліч неурядових організацій по всьому світу, які надають різні форми своєчасної

⁹³ Як процитовано у: Коштовність в лотосі, Concord Grove Press, 1983. С. 533.

⁹⁴ Листи до молодого поета, «Лист 7», Франц Каппус, 1929 рік.

допомоги нужденним особам. Практично на кожному континенті відбуваються стихійні ініціативи щодо зменшення бідності та незнання. Більше того, екологічна обізнаність про тендітну мережу взаємозалежності, яка поєднує людину та природу, зробила нас більш сумлінними користувачами природних ресурсів. Навіть емпірична наука зі своїми вбудованими матеріалістичними припущеннями та вузькими методологіями виявляє ознаки спроможності стати більш філософсько відкритою, якщо не зовсім соціально орієнтованою. Наприклад, більшість фізиків-теоретиків зараз визнають, що вони не можуть емпірично довести ні "теорію струн", ні "гіпотезу мультивсесвіту", поки сучасні філософи не допоможуть їм осмислити нові, не емпіричні критерії валідності. Крім того, непересічні дослідження мозку виявили силу медитації для створення нових нейронних зв'язків, для пробудження емпатії та навіть співчуття. Крім цього, еретичні дослідники з Медичної школи Університету Вірджинії зібрали понад 2500 випадків, що стосуються дітей по всьому світу, які достовірно згадували минулі життя. Ці безстрашні дослідники дійшли висновку, що єдине раціональне пояснення, яке відповідає усім фактам, – це те, що свідомість у певному сенсі переживає смерть і відроджується. Нарешті, молоді та молоді серцем відчувають, що духовне є відкритим і що кожен повинен займатися актами самопізнання, самовизначення та самотрансформації.

Якщо все це являє собою "вектор" до більш сподіваного, гуманного та відродженого людства, то давайте поставимо наступне питання: "Чи може виникнути протягом наступних десятиліть і століть *Novus Ordo Seclorum*, "Новий порядок епохи" для всієї сім'ї людей?" Так, можливо, якщо ми будемо достатньо сміливі, щоб мислити масштабно, мислити всебічно, мріяти і наважуватися.

Отже, якщо "Новий порядок епохи" (або "Місто людини") справді можливий, буде доречно звернутися до Ганді для показників на більш сподіване майбутнє. Насправді Ганді є життєво важливим для сьогодення та зигзагоподібного розгортання наступних епох. Якщо це правда, то яку роль можуть відігравати керівні принципи Істини Ганді та ненасильства, інноваційних соціальних та економічних реформ та експериментів з ашрамом для сприяння створенню, якщо не глобальної цивілізації, то принаймні безлічі "центрів цивілізації"; центрів, в яких ініціатива стоїть на стороні всебічності, універсальності, щедрості, співпраці та піклування, а не на стороні задушливого племінства, ненаситної жадібності, саморуйнівної конкуренції та боягузького примусу?

Відповідаючи на це питання, давайте спочатку визнаємо, що Ганді вже залишив свій незгладимий відбиток на долях майбутніх поколінь. Подивіться, що відбувалося на світовій арені протягом років і десятиліть одразу після його смерті. По-перше, головна подія, що сталася в самій Індії, 18 квітня 1951 року – майже 100 років від дня народження великого теософа Вільгельма Куана Даджа. Того дня в 1951 році Віноба Бхаве (один з найвірніших учнів Ганді) розпочав революційний Бхуданський рух за земельні реформи. На мій погляд, цей реформаційний рух врятував Індію від десятиліть насильства та ідеологічних конфліктів. Цей рух за зміну нації зародився наступним чином. Деякий час Бхаве роздумував над проблемою, що робити з мільйонами безземельних селян Індії. Стародавня і несправедлива фемідальна система Заміндарі задушила безземельних. Крім того, і що найголовніше, комуністи розпалювали жорстоку революцію серед відчайдушних селян. У всіх великих провінціях Телангана (потім держава Хайдерабад) почався хаос. Що ще гірше, новий, національний уряд Індії боровся з безліччю проблем і не знайшов рішення проблеми системи Заміндарі або для придушення комуністичних повстанців. На щастя, Бхаве вступив в епіцентр цієї небезпечної ситуації і закликав заможних землевласників добровільно перерозподілити невеликий відсоток своєї землі голодуючим бідним. Спочатку заклик Бхаве не був почутий. Але в селі Почампаллі поміщик несподівано відгукнувся і запропонував 100 соток своєї землі виділити сорока сім'ям у своєму селі. Бхав був у захваті та інтуїтивно сприйняв цей щедрий вчинок як провідницький. Цей заможний Заміндарі спонтанно відтворив у своєму конкретному вчинку гандіанські принципи опіки та непримусової соціальної трансформації. Рух подарунків земельних ділянок під назвою Бхудан розпочався і з часом повільно поширився по всій Індії.

Через кілька місяців після початку Бхуданського руху, прем'єр-міністр Неру виступив перед індійським парламентом і наступним чином висловився щодо Віноба Бхаве та його зусиль щодо земельної реформи:

"Цей миршавий чоловік тільки що завдяки ненасильству здійснив те, чого не міг би зробити за допомогою усієї військової сили (індійського) уряду".⁹⁵

Врешті-решт Бхаве зібрав та перерозподілив понад чотири з половиною мільйони десятин орної землі безземельним. І, що

⁹⁵ Ганді до Віноба: нове паломництво: Ланза Дель Васто, вершник та компанія. С. 91.

найважливіше, Бхаве - і дари заможних - зупинили загрозливу комуністичну революцію.

Звертаючись до Америки, ми маємо пророчі спостереження, зроблені Ганді під час зустрічі з американською делегацією негрів у 1936 році:

"... Можливо, через (американських) негрів правдиві повідомлення про ненасилля поширяться світом".⁹⁶

Яскравим прикладом може слугувати Мартін Лютер Кінг-молодший, християнин, прихильник ненасильницької соціальної та расової реформи. У критичний та переломний час свого життя Кінг отримав натхнення від чудових творів Ганді. Лише тоді він, зізнавшись, зрозумів, що можна взяти християнський принцип безумовної любові і застосувати його до соціальних, економічних та расових проблем Америки. До середини 1950-х Кінг виступив лідером американського руху за громадянські права і відповідав за ініціативу економічних бойкотів та громадянської кампанії непокори через расистські прояви на Півдні. Його діяльність стала фундаментальним викликом Америки. У ці творчі та бурхливі часи Кінг задумав бажання здійснити подорож Індією. Це бажання, нарешті, здійснилося в 1959 році, коли він здійснив те, що він назвав "паломництвом", відвідавши країну свого наставника Махатми Ганді.

П'яти тижневе паломництво Кінга до Індії справило мало глибокий вплив на його розуміння ненасильницького опору та його прихильність до боротьби Америки за громадянські права. Під час свого перебування в Індії Кінг зустрівся з прем'єр-міністром Неру, з комуністичним та соціалістичним лідером Дж. П. Нараяном, з Віноба Бхаве і, що найголовніше, із сотнями місцевих гандійців, соціальних працівників та недоторканих по всьому субконтиненту.

Під час свого останнього вечора в Індії Кінг зробив зворушливе радіозвернення до індійського народу. У цьому красномовному зверненні він сказав:

"З часу перебування в Індії я ще більше переконався у тому, що метод ненасильницького опору є найпотужнішою зброєю, доступною пригніченим людям у їх боротьбі за справедливість і людську гідність. Махатма Ганді втілює у своєму житті певні універсальні принципи, які

⁹⁶ Хариджан, М.К. Ганді, 14 березня 1936 року.

притаманні моральній структурі Всесвіту, і ці принципи такі ж неминучі, як закон гравітації".⁹⁷

Кінг повернувся до Америки з більш глибоким розумінням динаміки ненасильницького опору і величезною вдячністю індійському народу та його античній культурі. Через чотири роки, 2 липня 1964 року, Конгрес Сполучених Штатів прийняв Закон про громадянські права, який юридично припинив расову дискримінацію по всій Америці. Цей вчинок та колективна жертвовність, продовжують підтримувати узгоджені зусилля щодо американської расової справедливості та рівності.

Повертаючись до впливу Ганді на Європу, ми маємо ненасильницьку революцію, яка відбулася в колишній Чехословаччині в 1989 році. Ця революція чеських мас була названа «оксамитовою революцією». Події розпочалися спонтанно 17 листопада 1989 року, рівно через сто чотирнадцять років від дня заснування Теософського товариства в Нью-Йорку. А закінчилося все всього через шість тижнів. Безстрашні ненасильницькі демонстрації та акти громадянської непокорності з боку пригноблених чехословацьких народів призвели до мирної відмови від правлячої Комуністичної партії та створення Парламентської Чехії. Через чотири роки, у січні 1993 р., Чехословаччина розділилася на дві незалежні країни: Чеську та Словацьку республіки. Це був безкровний, ненасильницький акт політичного поділу, який називався "оксамитовим розлученням". Це було не менш дивовижно, ніж ненасильницьке повалення комуністичного правління чотирма роками раніше.

Зараз у всьому світі існує визнання, що ненасильницька неспівпраця є конструктивною формою соціального, політичного та економічного протесту для виправлення несправедливості. Насправді слово "ненасильство" увійшло до нашої загальної соціальної та політичної лексики. Це – подарунок Ганді онукам наших онуків.

Але світ ще має багато чого навчитися у Ганді, якщо він прагнутиме до «загальнолюдської цивілізації». Світові мислителі та віддані революціонери ще не зрозуміли важливості філософського розрізнення Ганді між Абсолютною та відносною істиною. Також, багато мислителів Нового часу та прихильників по всьому світу так і не зрозуміли багате уявлення Ганді про священне. Також соціальні

⁹⁷ "Мартін Лютер Кінг молодший, науково-дослідний інститут", веб-сайт Університету Стенфорда за адресою <https://kinginstitute.stanford.edu/> (стенограма аудіозапису під назвою "Прощання для всього радіо Індії", 9 березня, 1959, Нью-Делі, Індія).

історики ніколи не брали до уваги значення експериментів Ганді з Ашрамом. Тим не менше, все разом має вирішальне значення для людської сім'ї, якщо вона має пройти через її поточну "темну ніч", її ніч пралая – дуже болісний, неминучий процес свідомого "вмирання задля нового життя".

Як було зазначено в «Морально-політичній думці Махатми Ганді» Рагавана Йєра, Ганді зробив вирішальне розмежування між Абсолютною та відносною істиною, відмінністю якої є серцебиття першого фундаментального принципу теософської філософії. Ганді зазначив, що Абсолютна істина завжди перебуває поза нами, тоді як відносна істина функціонує як наш безпосередній путівник по лабіринту щоденного життя. На жаль, Ганді визнав, що невдача щирих релігійоністів, ідеологів, реформаторів та повстанців чітко розмежовувати Абсолютну та відносну істини у власному розумі та серцях спричинила багато світових трагедій. Невірно сприймаючи істину ми, невірно сприймаємо вірування та практики інших. Тому багато активістів, спостерігаючи за Ганді, помиляються, "абсолютизуючи родича", сприймаючи ідею, розуміння чи істину к остаточну, як кінцеву, як єдино можливу інтерпретацію, як єдине життєздатне практичне застосування. Це викривлення породжує світові політичні та релігійні "ізми" та збільшує насильство та розбіжність.

Незважаючи на зіткнення політичних ідеологій та релігійних сект в сьогоденні, чоловікам і жінкам найближчі десятиліття потрібно буде визнати відносні істини, закладені в перспективах, віруваннях і практиці. Їм потрібно буде поступово перетворювати свої "абсолютизуючі тенденції" і наближатися до сили буддійської інтуїції. Цілком може бути, що з-під колективного болю, розчарування та страждань чоловіки та жінки завтрашнього дня поступово навчаться шанувати Абсолют, стаючи смирнішими у царині самоствердження. І через це найкращі розуми будуть рости в розумінні того, що універсалізація означає не гомогенізацію, а швидше визнання "єдності всередині різноманіття". Цьому ставленню, без сумніву, сприятиме поступова дегламуризація всіх форм політичної та релігійної влади.

Говорячи про Істину, важливо зазначити, що Ганді бачив Істину як основу всіх форм краси, особливо моральної краси. Моральна краса передбачає гармонійний зв'язок між теорією та практикою, вірою та поведінкою, знаннями та застосуванням. Чим більше можна творчо та сміливо інтегрувати істину та ненасильство, тим більше ваші дії випромінюватимуть піднесений вплив. З цього погляду дисгармонія

або "моральне неподобство" – це не погана практика або слабкість волі, а лицемірство або недоброзичливість – відсутність внутрішньої цілісності, що призводить до душевної сліпоты і спотворення особистості.

Говорячи з теософської точки зору, духовна краса передбачає раціональну інтеграцію макро- і мікро-, глобального та локального, парapolітичного та політичного. Невловимий, але основний напрямок роботи найкращих академій майбутнього. Але для студентів-теософів в даний час важливо усвідомити, що краса двояка. Це може нас збентежити, спокусити, сп'яніти та відвернути, а також викликати хвилювання та надихнути нас на наполегливу подорож до вершин безособової істини. Бездумне захоплення красою, само по собі, може легко ввести в оману і осліпити нас настільки, що ми забудемо страждання навколишнього світу. Сп'яніла духовна краса, яку переживає студент-теософ, може несвідомо перетворити прихильність Бодхісаттві – врятувати людство від його незнання та страждань - у прагнення до екстатичного досвіду, до духовного самопоглинання, до нірвани. Цьому треба протистояти. Прагнення до світового братерства з його випробуваннями і негараздами повинно перемогти все, навіть прагнення до краси.

Звернімося тепер до концепції Ганді щодо священного. Це, мабуть, один із знаків майбутнього. Хоча раціональне знання, а не релігійна віра, здається, є визначальною різницею між ерами Риб та Водоля відповідно, шанування є життєво важливим для пробудження духовного прозріння. Раціональне може бути наповнене шануванням, а шанування може бути раціональним; істина священна. Для Ганді, що оживляє священне, створює всепроникне почуття "благоговіння" до божественного у всіх його дивовижних проявах: шанування духовних вчителів, знань, жертвоприношення, моральної мужності і, звичайно, посилення шанування та поваги до Природи. Ганді бачив, що не тільки Бог священний, але і природа, і людство є священними. Ми, як люди, не є ні безнадійними грішниками, ні випадковими космічними подіями, ні пучками інстинктів, ні витонченими машинами. Ні, ми, по суті, схожі на бога і гідні захоплення, коли діємо відповідно до свого морального, інтелектуального та духовного потенціалу. Таким чином, у не дуже віддаленому майбутньому поняття священного перестане обмежуватися лише звичайними релігіями, а також не обмежиться певними святими діями у закритих просторах, так званих храмах, пагодах, церквах, синагогах чи мечетях. Також священне не буде розглядатися як щось похмуре, але як щось радісне і піднесене. В

цілому виникне відчуття святості життя, чоловіки та жінки навчаться шанувати приховану потенцію божественного у повсякденному житті. Найзріліші особи протягом наступного століття внутрішньо вітатимуть присутність божественного, будуть свідками справжніх самовідданості, моральної та духовної мужності, спонтанної щедрості та добровільної відмови.

На тлі складних політичних викликів в Південній Африці, а пізніше в Індії Ганді зрозумів, що необхідно започаткувати новий вид ашраму, а саме мікроспільноту відданих людей, які свідомо об'єднували духовне та соціальне шляхом перетворення сили обітниць. Духовні обітници були урочисто дані для вшанування певних вічних, керівних принципів: істини, ненасильства, ненав'язливості, некрадення тощо. Але Ганді вважав, що духовні обітници та релігійні вчення неможливі, якщо вони творчо не пов'язані з конкретними соціальними потребами. Тому, крім підготовки до різних форм суспільно-політичного протесту в Британській Індії, Ганді та його співлідери в Ашрамі домовилися докорінно переробити індійське суспільство з огляду на власні мікро-спільноти. Протягом багатьох років вони органічно розвивали громадську структуру, яка ліквідувала невідповідні кастові відмінності, відновлювала шляхетність жіночості, шанувала вроджену гідність та займалася навчанням дітей та молоді.

Концепція Ганді та приклад лідерства в його ашрамах були настільки ж сучасними, як і традиційними. Його ашрами були структурованими, але не статичними, егалітарними, але не анархічними. У той час як Ганді проявляв ініціативу та брав на себе основну відповідальність за діяльність ашраму, він був справді «лідером» в силу свого морального прикладу. Як лідер Ганді був раціональним, відповідальним, прозорим і повністю відданим важливості публічного самовиправлення, коли обставини вимагали цього. І коли постали важливі громадські виклики, Ганді дотримувався постулатів піфагорійської громади класичної Греції; а саме він консультувався з іншими перед тим, як діяти. У цьому сенсі рада старійшин Ганді стала живим втіленням "круглого столу" легендарного короля Артура, в якому король Артур був просто "першим серед рівних".

Врешті-решт, експерименти Ганді з ашрамом уособлювали новий вид мислення, оригінальний спосіб об'єднання, здавалося б, окремих релігійних світів та соціальних реформ шляхом трансформації обох. Його громадські центри стали трансформаційними важелями, які допомогли переосмислити Бога всередині людини, священного в

соціальному, громадянина в політичній спільноті. Члени ашрамів Ганді в Південній Африці та Індії прагнули не мокші чи нірвани, а дхарми, вміння служити широкому загалу та людству в цілому. Не дивно, що ці піонерські експерименти з ашрамом породжували декілька внутрішніх викликів та проблем, всі вони були вивчені та продумані на тлі правди, ненасильства, не володіння та служіння.

Сьогодні не часто доводиться до відома громадськості, що на даний момент тисячі екоселищ та громад існують на кожному континенті. Ці інноваційні громадські експерименти стали тихими центрами соціального, політичного, релігійного та навіть інтелектуального піонерства. Вони прозорливі і ненаситні. Їх можна знайти у містах, передмістях, в селі. Їх історичне коріння багате, але вони певним чином піонери на тлі сміливих експериментів минулого століття Ганді з ашрамами.

Все, що ми обговорювали до цього часу, вказує на той факт, що глобальна цивілізація завтрашнього дня буде продовжувати закликати до сейсмічного зрушення свідомості - внутрішньої трансформації, викликаної та підтримуваної інноваційними соціальними та політичними домовленостями на мікрорівні. Як ми бачили, це вже певним чином відбувається. Але потрібно робити більше, особливо на психологічному рівні. Найбільше, що нам потрібно в наш час, - це не стільки прагнення до втраченого Золотого віку, ні рішучість відновити якийсь загублений рай, проте нам потрібно повернути втрачену впевненість у собі, індивідуально та колективно. Нам потрібно віднайти впевненість у потенціалі людини піднятися з пекла самовільності на небо спільного спілкування.

Яким же чином нам крок за кроком отримати таку непохитну впевненість в собі, в інших і в невизначеному майбутньому? Рішення Ганді є простим, здавалося б, парадоксальним і дуже складним. Він каже, що основними ліками від відсутності впевненості в собі є моральна та духовна мужність. Він вважає, що більшість із нас не такі морально слабкі, інтелектуально розгублені чи невпевнені, як ми вважаємо. Десь глибоко ми розуміємо, що нам треба робити. Але нам бракує сміливості чи віри, щоб це зробити. У хвилини тихої самотності, коли ми споглядаємо на своє життя зі сторони, ми можемо чітко бачити, скільки наших помилок і трагедій можна було б уникнути якби мати трохи сміливості, трохи турботи, трохи самовідданості, трохи відсторонення від нас самих. Якщо це правда, то, що нам потрібно зробити, це збудити нашу моральну та духовну мужність, прийнявши прометеївську рішучість звести нашу

особистість до нуля в конкретних моральних ситуаціях. Ця безумовна рішучість пробудить в нас героїчну стихію і нашу альтруїстичну волю діяти правильно і чесно, не турбуючись про наслідки чи за власний імідж. Альберт Ейнштейн висловив це більш метафізично, але так само переконливо, коли прокоментував, що відповідальність справжньої релігії полягає в тому, щоб допомогти чоловікам і жінкам звільнитися від "оптичної мари роздільної свідомості".⁹⁸

Однак, хоча своєчасне самозречення в повсякденному житті є ідеалом, Ганді не був ні романтичним ідеалістом, ні дурним оптимістом. Натомість він був об'єктивним ідеалістом. Він розумів, що людина і суспільство обов'язково сповнені недосконалостей. Це частина людського стану, помилка, гріх і несправедливість затьмарюють всю людську діяльність. Отже, коли наші дії щодо інших не відповідають ідеалам істини та любові, ми повинні мати сміливість не брехати, не тягнути час та не виправдовувати свої помилки ні перед собою, ні перед іншими. Ми повинні виправити себе, перш ніж життя зробить це за нас. Через непохитну рішучість Ганді став майстром самокорекції у всіх аспектах свого життя – від особистого до політичного.

Одного разу в Південній Африці Ганді та його дружина Кастурба вступили в бурхливу суперечку з приводу виконання брудної роботи в ашрамі. Врешті-решт Ганді зрозумів, що намагався змусити Кастурбу зробити щось, що було для неї неприродно. Ганді почувався погано і, подолавши свою праведність, сказав ті чарівні слова: "Я помилився". "Прошу вибачення". Ці акти самозміни відновили гармонію між ним та дружиною, посилили їх взаєморозуміння та повагу один до одного.

Ганді переніс принцип самокорекції у найскладнішу з усіх галузей суспільних відносин - політичну. У 1919 році Ганді ініціював масову кампанію Сатьяграха по всій Індії у відповідь на гнітючий закон британського уряду "Роулатта". Британська армія відреагувала на ненасильницьку кампанію Сатьяграха жорстокою репресією протестуючих. Врешті-решт, деякі протестувальники не змогли дотриматись високих стандартів ненасильницьких дій і звернулися до насильства та хаосу. Ганді незабаром зрозумів свою помилку і публічно заявив, що зробив «гімалайський прорахунок», думаючи, що Індія готова до ненасильства в масових масштабах. Він взяв на себе

⁹⁸ Див. <http://www.lettersofnote.com/> про стенограму листа, який Ейнштейн написав скорботному батькові про втрату сина (1950).

особисту відповідальність за свою помилку і припинив кампанію, незважаючи на гарячу незгоду майже всіх своїх соратників.

В обох випадках навмисного самовиправлення ми можемо побачити, що Ганді мав сміливість придушити своє его. Він був змушений моральною логікою власних обітниць проковтнути свою гордість, свої почуття, свій праведний гнів, свої великі сподівання, глибоке розчарування і, можливо, навіть образ себе. Він свідомо вирішив слідувати морально і психологічно тривалим шляхом істини та ненасильства. Тим самим він очистив свою свідомість і, як це не парадоксально, збільшив впевненість у власних можливостях вчитися та морально і духовно зростати. Очевидно, що Гандіанський шаблон самовідданих дій та своєчасної самокорекції є життєво важливим, якщо ми хочемо просуватися до кращого, гармонійнішого світу.

В обох випадках навмисного самовиправлення ми можемо побачити, що Ганді мав сміливість придушити своє его. Він був змушений моральною логікою власних обітниць проковтнути свою гордість, свої почуття, свій праведний гнів, свої великі сподівання, глибоке розчарування і, можливо, навіть образ себе. Він свідомо вирішив слідувати морально і психологічно тривалим шляхом істини та ненасильства. Тим самим він очистив свою свідомість і, як це не парадоксально, збільшив впевненість у власних можливостях вчитися та морально і духовно зростати. Очевидно, що Гандіанський шаблон самовідданих дій та своєчасної самокорекції є життєво важливим, якщо ми хочемо просуватися до кращого, гармонійнішого світу.

Тепер важливо зазначити, що самозреченню допомагають два фактори. Згідно теософії, східної філософії та сучасної передової науки, цими чинниками є щоденна медитація та свідоме виховання загальної відповідальності. Ці внутрішні дії є запорукою позитивного перетворення свідомості. Медитація є алхімічною і, зрештою, стосується Самозрілості. Йдеться про те, щоб відсторонитись від тиранії Ід, та поступово підніматися сходами свідомості до супер-его. Наполегливість у медитації, самонавчанні та служінні допомагає нам прогресивно «уніфікувати себе». З часом для нас стає природним породжувати все більше інклюзивних кіл відповідальності за інших - від сім'ї до спільноти і, зрештою, до сім'ї людства. Зважаючи на цю внутрішню динаміку, ми можемо зрозуміти, чому Ганді, як багато хто говорив, "дихав співчуттям". Зрештою, він щоденно займався медитацією. Ця золота нитка періодичної медитації була серцебиттям його багатих і плідних прагнень до реалізації Бога, здобутих шляхом надання своєчасної допомоги іншим.

Загалом кажучи, як просторе відчуття власного «Я» сходить у людській свідомості у наступні десятиліття, головний етап творчої уяви стане опорою безособовому розуму. Цей щасливий союз зробить особистість людини більш пластичною, більш здатною до самоформування. Якщо це правда, відбудеться зміна валентності розуму. Він стане більш нотичним, більш натхненим світлими уявленнями. Одним словом, розум стане більш багатовимірним і здатним відтворювати та сприймати різноманітні точки зору. Крім того, емпатичне I.Q. людини зросте, він буде легше сприймати чужі переживання. Цей новий, гостинний менталітет – це те, що насправді лежить в основі "набуття більш глобального характеру". У цьому сенсі можна жити в селі, в процвітаючому мегаполісі і бути місцевим. Все залежить від якості стану свідомості індивіда чи психічної чистоти.

Підсумовуючи це, ми можемо сказати, що в межах мікроспільнот майбутнього цілком може відбутися творча інтеграція духовного, інтелектуального та соціального. Якщо так, це може породити те, що ми можемо назвати "великодушним розумом" - динамічним злиттям альфа-інтелекту та альфа-серця. Величний розум вказує на піднесений етичний інтелект. Його розгортання повторно б інтегрувало наше психічне, моральне та духовне життя. Воно було б правдивим і співчутливим, морально-правильним і толерантним, раціонально вимогливим, але гнучким та інтуїтивним. У кращому випадку великодушний розум завтрашнього дня був би пронизаний почуттям священного, яке виражає себе в безмежній щедрості та неперевершеній благодаті. Такий духовний менталітет засвідчив би дивовижну буддійську рухливість. Відбудеться зміщення акценту з теоретичного на практичний, з морального на психологічний, від прози до поезії, з локального на глобальне і назад.

Через появу великодушного розуму чоловікові та жінці майбутнього буде просто одразу бути шукачем Істини, містиком, любителем науки, робити внесок у моральний підйом суспільства та бути сумлінним володарем природних ресурсів. По суті, чоловік і жінка майбутніх поколінь, як і Ганді, навчаться бути духовно незалежними, інтелектуально відкритими та соціально відповідальними. Вони скасують надмірну вірність церкві та державі, сектам та партіям, і, твердо дотримуючись загальнолюдських принципів, відроджуватимуть громади у багатошаровій глобальній цивілізації.

Нарешті, великодушний розум, підготувавшись у численних мікроспільнотах майбутніх століть, цілком міг би породити справжні

«острови братства», які б прикрасили земну кулю. Такі райдужні центри культури прикличуть до нас земний джаніс із небесних сфер. Ці маги-вчителі знову народжуватимуться і вільно ходитимуть серед чоловіків і жінок, не боячись, що на них "полюватимуть як на чортів або поклонятимуться як богам". Такі мудрі чарівники відкривали б широкі вікна сприйняття, щоб сприйнятливі та всі інші могли б однаковою мірою побачити Божественне. Вони переорієнтують людську свідомість на яскравий ідеалізм і дадуть свіжу надію ритуалістам, матеріалістам і духовно пригніченим. Якби такі піднесені мудреці, якби такі великодушні вчителі, могли б втілити і відновити якусь форму Рами Раджі на землі, тоді ми могли б всі приєднатися до приспіву Міранди в Бурі Шекспіра, коли вона радісно заявляє:

O' wonder!

How many goodly creatures are there here!

How beauteous mankind is.

O' brave new world, that has such people in't.⁹⁹

ДЕНЬ БІЛОГО ЛОТОСУ **Дніпро, 8 травня 2020 року**

Елтон А. Холл
США

Згідно теософії, Єдине Життя єднає всіх нас і все існуюче. Карма та перевтілення нас тісно пов'язують. Безумовно, карма об'єднує нас сьогодні і сигналізує про важливість спільної роботи для майбутнього людства та всього, що існує. Як зверху так і знизу. Так само як трильйон клітин складаються в одне людське тіло, і трильйон трильйонів субатомних частинок складають ці клітини, так ми всі разом втілюємо Єдине Життя. Свідомість пронизує людське тіло, і все ж наше усвідомлення себе робить наш розум і тіла відповідальними учасниками космічної та людської еволюції. Наше спільне існування – це щось більше, ніж наше особисте буття.

Ця потужна і чудова перспектива обумовлена однією людиною: Оленою Петрівною Блаватською. Незважаючи на те, що Махатми розповсюджували це розуміння через всю історію, О.П. Блаватська

⁹⁹ Буря, Вільям Шекспір, акт 5, сцена 1.

привела це до сучасного фокусу та ясності. Ми завдячуємо їй всім, що ми розуміємо і до чого ми повністю прагнемо. Вона була інструментом для Майстрів, щоб навчити людство всього, чого його можна навчити в цей час еволюції людини. Ми в величезному боргу перед нею за її наполегливість перед лицем недоброзичливості і протидії, за її самопожертву з моменту, коли вона зустріла свого Учителя.

Цей борг можна сплатити лише власними прагненнями, власними зусиллями. Ми сплачуємо заборгованість шляхом власного засвоєння трьох основних положень у своїх думках, словах та вчинках - кожен відповідно до своїх можливостей. Стан світу згідно праць О.П. Блаватської свідчить про необхідність наших зусиль. Століття після її відходу від земної сцени, побачило огидність війни та нелюдське ставлення одних людей до інших людей. Атомна бомба стала попередженням. У цьому столітті наше усвідомлення занепаду навколишнього середовища та зміни клімату лише підтверджує це попередження. Людство або постане перед фундаментальним викликом, який ставить перед собою, або воно знищить себе. Питання полягає в тому, чи ми будемо частиною вирішення цього виклику, чи просто засинаючи зануримося у ще більшу темряву.

Перехрестя, на якому стоїть людство, вибір лівого шляху, який веде у все більший занепад або правого шляху - до божественного світла, також торкається кожного із нас. Ми маємо священну з привілей – доторкнутися до теософії, і ця привілея накладає велику відповідальність. Ця відповідальність викладена в «Голосі безмовства». Цей текст – чудове представлення найдавнішої Мудрості, серця і душі теософії О.П. Блаватської. Він запитує: ми живемо для себе, свого еґо, яке загине, або для всього людства та існування? Ми у своїй найвищій природі є вічною частиною Єдиного Життя. Мовою О.П. Блаватської, дізнавшись від неї про теософію, вічну доктрину, означає, що наша дхарма, наш обов'язок і закон, з яким ми стикнулися, відкривають що ми повинні робити.

Вчення О.П. Блаватської проникло в світ багатьма частковими способами, часто спотвореними, незаконно присвоєними особистими еґо, іноді перетворені в поняття порятунку і легкого оптимізму. Але навіть це не зовсім погано. Це поширило ідеї, такі як карма та переродження, і навіть Єдине життя по всьому світу. Але все це не матиме сенсу, якщо це не відкриє шлях до справжньої теософії. І людство вийде на світло справжньої Теософії лише в тому випадку, якщо ми зробимо свій скромний, але важливий, внесок у своїх думках, словах та діях.

Ми допомагаємо собі лише допомагаючи іншим. І ми разом у цьому великому проекті. Незалежно від того, де ми живемо чи наскільки ми віддалені один від одного в так званому фізичному просторі, ми об'єднуємось як душі, які беруть участь у Великій справі. Це істина, яку ми можемо зрозуміти певною мірою завдяки потужним зусиллям О.П. Блаватської. Доречно, що ми зустрічаємося в День Білого Лотосу, щоб вшанувати її та згадати її з вдячністю. Найглибша честь і найбільша подяка їй полягає в тому, як ми живемо і працюємо для Теософії.

Дякую вам за можливість поділитися з вами святкуванням життя О.П. Блаватської та бути разом сьогодні. Нехай це стане початком ще багатьох зв'язків у майбутньому.

* * *

The modern world has already realized the need for radical changes in its existence, the prospect of which is the spiritual values that are preserved in the depths of ancient wisdom. The legacy and activities of Helena Petrovna Blavatsky, who was born in Yekaterinoslav (now Dnipro) and became known to the whole world, is of great importance both for the domestic culture and for humanity as a whole. Her work is distinguished by the syncretic unity of ancient wisdom, the achievements of world science, philosophy, religious teachings and worldview predictions of the future. The question of unity and synthesis, are the leading ideas of the theosophical activity and Blavatsky heritage, requested by the present, which seeks to consolidate society on the basis of universal values.

Since 1991, in Dnipro (former Yekaterynoslav) annual scientific conferences dedicated to understanding the personality, activity and theosophical creativity of our fellow countryman are held. Philosophers, theosophists, culturologists, historians, scientists of the humanitarian and technical sciences are making efforts to define the productive ideas of the Blavatsky teaching for the modern world outlook. The theme of the 2020 conference is dedicated to the current issues of consciousness in the context of the theosophical, philosophical, ecological, aesthetic, socio-political and philosophical aspects of their solution. H.P. Blavatsky heritage having many aspects became the subject of scientific reflection from the aesthetic, ethical and philosophical perspective, which is creatively presented in the views of the conference participants, whose reports are provided both in Ukrainian and English.

Thank you to all the participants of the conference who presented their thoughts in the highly requested aspects of Consciousness. Sincere thanks to Liudmyla Kovtun for translating and creating the possibilities for an international communication.

Yuliia Shabanova

THE RETURN OF CONSCIOUSNESS

Elton A. Hall

USA

*Professor of Philosophy, Theosophist
Ithaca, New York*

Consciousness persists in being recognized. Despite a century of efforts to ignore it and even declare it an illusion, it is back, demanding to be understood as part of the universe. Science, led by physics, has had a spectacular career in the last four centuries, resulting in profound theories supported by massive evidence and displayed in technology that has revolutionized our world. Quantum theory, the discovery of DNA, and advances in materials science are all stunning. But science has been missing something: consciousness.

In a book recently published,¹⁰⁰ philosopher Philip Goff argues that Galileo (1534-1642) made a fundamental error in unintentionally setting science on its present course. Galileo distinguished between primary and secondary qualities of objects in the world. Primary qualities are those which exist independently of our observations, such as shape, extension or size, number and location. Secondary qualities are those that involve an interaction of things in the world and our capacities for perception. The color of an apple is a secondary quality because color is the response of consciousness to the wavelengths of light bouncing off the apple and into our eyes. Receptors in the back of the eye register these wavelengths and send electrochemical messages to the brain, thus giving rise to perceptions of color. The apple has no color of its own; it only absorbs some wavelengths of light and reflects others.

This distinction led Galileo to set the rules of science. Science explores only what it can measure, and it can measure only primary qualities. For Galileo, this meant that science cannot be qualitative but must be quantitative, and its natural language is mathematics. This separation allowed science to develop in all the remarkable ways we know but it

¹⁰⁰ Philip Goff, *Galileo's Error: Foundations for a New Science of Consciousness*, Pantheon Books, New York, 2019.

ignored consciousness entirely. It suggested that consciousness, typically conceived of as the mind or soul, could be set aside in understanding the physical world. Philosophers after Galileo tended to put consciousness into this mind or soul, a subject for philosophy and theology but not for science. Isaac Newton (1642-1726), a deeply religious man with great interest in theology (his theological writings are longer than his scientific works), gave a warning sign when he discovered the law of gravity. He explained how gravity works, how bodies with mass attract one another and how that force of attraction falls off with distance. But he acknowledged that he did not explain why it works the way it does. That is, he did not attempt to explain what gravity *is*. And this “action at a distance” troubled him throughout his life. It was resolved only with Albert Einstein’s (1879-1955) general theory of relativity.

The great philosopher Immanuel Kant (1724-1804), influenced by the empiricist David Hume (1711-1776), held that we could not know the external world as it is but only as it appears to us. Even space and time, Kant said, are categories of consciousness, ways we perceive the world, and we cannot say that they exist independent of consciousness. We cannot know things-in-themselves (*Dingen an sich*). This assertion sparked a great deal of philosophical thought regarding just what we can know, and the German Idealists following him discussed the limits of discursive reasoning and sense-perception in understanding reality.

But the ever-increasing success of theoretical and experimental science plunged ahead, right into the present. When a young man, I was amazed at what my maternal grandmother had experienced. Born in the 1880’s, she was a young woman when electricity came to her area in Colorado (United States) and when the Wright Brothers flew their first airplane. She last visited us in the 1960’s, flying to California in a jet plane. Now that I’m much older, I can recall the appearance of color television, atomic bomb tests, the first computer for private use, the Internet, the cell phone, the first moon landing, and recently the space flight past Pluto. We owe much to science that is both positive and foreboding. Yet what Goff calls Galileo’s Error—leaving consciousness out of science—persists in part because of these successes in science, and especially in physics.

In the latter half of the nineteenth century, consciousness slowly reappeared in psychology and psychiatry. Philosopher and psychologist William James (1842-1910), in his famous *The Varieties of Religious Experience*, published in 1902, declared the reality of the unseen. He meant that subjective experience, including mystical experiences, were real in that they happened and should be subject to empirical study as much as objects

in the world are. While his philosophy and psychology affected students of those fields, so-called hard science simply thought it irrelevant to their “real” work. Their scientific methods simply could not deal with subjective experience.

In the first quarter of the twentieth century, the Vienna Circle and others reconceived empiricism. Karl Popper (1902-1994), born in Vienna, was aware of the Circle and sympathetic to some of its concerns but was not a member and worked independently. He developed the principle of falsifiability. In simple terms, any theory or claim is meaningless unless one can specify how it can be falsified. The classic assertion that all swans are white is falsifiable and therefore meaningful. It was falsified in the 1700’s with the discovery of the Australian black swan. In Popper’s view, a claim that cannot be falsified has no meaning. Put in extreme form, an unfalsifiable assertion is nonsense. Hence the claim “There is a God” which is not falsifiable (What would prove it false?) is meaningless. Such assertions may reveal our attitudes, dispositions, emotions and evaluations, but they have no meaning in any way relating to reality. Though it did not take long to discern that the falsifiability principle is not itself falsifiable, because it is the criterion of falsifiability and so cannot apply to itself. Yet the perspective it embodied influenced scientific thinking for years.¹⁰¹

During the first quarter of the twentieth century, two remarkable events in science shook the world. One was Albert Einstein’s (1879-1955) relativity theory, dealing with the very large, and quantum theory championed by Niels Bohr (1885-1962), dealing with the very small. Nothing in science would be the same after these two theories emerged and were refined in the following decades. Space and time were no longer seen as separate features of reality but as one four-dimensional spacetime continuum. Bohr’s version of quantum theory, called the Copenhagen interpretation¹⁰², put limits on what science can know. Simply stated, Bohr held that we can know only what we can measure. Since a quantum entity is known only when observed, what it was before observation is unknown. Our observation possibilities are limited. As expressed in Werner Heisenberg’s (1901-1976) Uncertainty Principle, observing some feature of

¹⁰¹ No complex scientific theory is falsified merely by observation or experiment. One can always change an assumption or alter some part of the theory, and experiment again. If the theory fails to explain many observations and experiments, it may be judged incomplete, but it will typically be maintained until another theory is developed that is consistent with, and accounts for, all the observations and experiments. Then the new theory is accepted and said to have more explanatory power.

¹⁰² There are several versions of the Copenhagen interpretation. These subtleties are ignored here.

a particle prevents observation of another. For example, observing the spin of a particle prevents observing its momentum and vice-versa. As measurement of spin is made more precise, measurement of momentum is increasingly diminished. As Bohr recognized, such features of the quantum world place limitations on epistemology (what we can know) and rules out ontology (what reality is). Our knowledge is limited and we have no knowledge of reality outside observation and measurement. Einstein, who felt that science should be describing reality, was deeply disturbed by this view of quantum theory and made numerous attempts to show that the theory was incomplete. He failed. Bohr's approach, the predominant one today, is silent on reality. In other words, physics, on which all the sciences are built, can say a lot about *how* the world works but cannot say *why* it works that way or what reality is.

Of course, reality did not simply disappear. Erwin Schrödinger (1887-1961) developed a statistical equation providing a view of where a subatomic particle, such as a photon or electron, is likely to be before it is observed. When observed, this wave "collapses" into a precise location. Unobserved reality, then, is merely a collection of statistical possibilities. In attempting to get rid of this mysterious collapse of a particle when observed, the multiworlds theory was developed, in which all possibilities are realized in an ever-splitting (due to observation) universe into parallel worlds that cannot communicate with one another. All such views are based on what is known in quantum physics, but clearly involve philosophical, and especially metaphysical, assertions.

Sir Arthur Eddington (1882-1944) gave the name 'wavicle' to Einstein's discovery that light sometimes acts as a wave and sometimes as a particle, the photon. Bohr set out his principle of complementarity, which holds that no single model of a particle fully describes it. For example, we need both the wave model and the particle model to fully describe light. The same is true for other subatomic particles. Once again, there is a gap between what we can know and what reality is.

This brief and inadequate sketch of where we are in science frames what has happened in studies of consciousness. In psychology, the positivist¹⁰³ approach led to something called behaviorism, the view that consciousness had nothing to do with a person: only behavior, that is, speech and actions, could be studied and only they counted for explaining human beings,

¹⁰³ Positivism is the claim that the only justifiable assertions are those that can be scientifically verified or logically or mathematically proven. This, of course, rules out any metaphysics and much of philosophy and theology.

because subjective states cannot be studied by positivist criteria. This was in part a reaction to the perceived fuzziness of Sigmund Freud's (1856-1939) subconscious and Carl Jung's (1875-1961) unconscious, which came to include a collective unconscious. Behaviorism was shown to be inadequate (incoherent according to Noam Chomsky¹⁰⁴), but both Freudian psychoanalysis and Jungian depth psychology are with us in various forms today. Both Freud and Jung eschew philosophy, though Jung's psychology is suffused with it. Psychiatry has taken a largely materialist perspective, assuming that consciousness is chemically-based and developing therapies that reflect that position.

In the second half of the twentieth century, consciousness returned in significant ways. Novelist and believer in a perennial philosophy Aldous Huxley (1894-1963) published *The Doors of Perception* in 1954, anticipating the interest in alternate states of consciousness that arose in the 1960's in the United States. Huxley recounted his experiments with mescaline, and then there was Timothy Leary (1920-1996) who experimented with LSD in and out of the lab. While these efforts were eventually suppressed under United States law, they heralded a renewed interest in the nature of consciousness and its relation to reality. Philosophers and many scientists have found three possibilities: dualism, in which consciousness and matter are distinct substances; materialism, in which consciousness is a by-product of the organization of matter; and panpsychism, in which the substance of existence has both physical and mental properties. All three general views have many variations.

In the 1990's David Chalmers (b. 1966) proposed a form of dualism to explain consciousness. The root idea goes back to the scientist, mathematician and philosopher René Descartes (1596-1650) who held that reality consisted of two substances, *res extensa* (extended stuff, matter) and *res cogitans* (thinking stuff, mind). The two were utterly unlike one another, and Descartes could never satisfactorily explain how they are connected, as in, for instance, a human being. He was attempting to save soul or mind from the creeping materialism of his day. The failure to show how the two are connected and thus can affect one another led to a general rejection of his view. Chalmers has resurrected a sophisticated version of this position.

Chalmers points to three problems with consciousness. The "easy" problem is the correlation of brain states with mental states, complex enough in itself, but a problem which has seen great advances in the last fifty years.

¹⁰⁴ Noam Chomsky, "The Case Against B.F. Skinner," *New York Review of Books*, December 30, 1971. This is a review of Skinner's *Beyond Freedom and Dignity*.

The “hard” problem is how mind and matter are connected, the problem that dogged Descartes. There is also the “combination problem” which arises if one thinks of consciousness as somehow a property of matter. If atoms have some mental, psychic or conscious property, how does an aggregate of atoms give rise to the unified consciousness we experience? That is, how do trillions of atoms that form the human body collectively exhibit consciousness and self-consciousness? These problems are in the forefront of consciousness philosophy today.

Many materialists argue that consciousness is actually an illusion. Conscious states are only brain states, electrochemical configurations and activities of the brain, and absolutely nothing more. Paul (b. 1942) and Patricia Churchland (b. 1943) are philosophers deeply studied in neuroscience who hold this view. Since I find it difficult to understand how a self-conscious being can use its consciousness to discover that there is no consciousness, I will not pursue this avenue. Consciousness is so rooted in the nature of the universe that thinking of it as a kind of effluvia cast off by the brain is not appealing. The view that consciousness somehow arises from the organization of non-conscious matter, perhaps as smoke arises from fire, is difficult to substantiate, because the idea of emergence now popular in biology and evolution studies is not explained in materialist detail¹⁰⁵. Just *how* does consciousness emerge from non-conscious stuff is the problem. Put another way, how does subjective experience arise from objective stuff? Science has no answer or even an idea of what an answer might look like. We have no convincing model that we can test.

Dualism, of course, has the problem Descartes had, though in modern form. Again we cannot explain how two different fundamental substances interact. Just saying that they do will not work. Again, we currently have no viable model.

This leaves the panpsychist view, and I include in this pantheism, given the close relation of the two. Philip Goff, already mentioned, takes the panpsychist view. This approach has a long history, going back at least to the universal mind of Anaxagoras (b. about 500 B.C.), hinted at by Plato (424-348 B.C.) and featured by the neo-Platonists, notably Plotinus (204-270), Iamblichus (245-325) and Proclus (412-485), among others. And the German Idealists, notably Fredrich Wilhelm von Schelling (1775-1854), pursued a panpsychist approach in different ways. Though Leibniz (1646-

¹⁰⁵ Emergence is the view that as matter organizes itself, a new level of being arises, such as living forms from lifeless chemical interactions. What emerges are new laws and states of being. So far, this view remains something of a vague label, since we cannot explain either how or why emergence occurs.

1716) believed in a creator God, he held that God created monads, each of which reflected the whole universe from its own point of view and each of which had a mental or psychic component, from mineral to the human being.¹⁰⁶ And Baruch Spinoza (1632-1677) held that God or Nature was the sole reality, only two aspects of which, mind and body, are known to the human being.

Panpsychism, then, is hardly new. And it often occurred among those who were both philosophers and scientists. The same is true now. The great explorers of quantum theory, already mentioned, along with others of equal stature, were open to panpsychist views. This is shown in their writings where they reflect on the meaning of their joint discoveries. The scientists of today who take panpsychism seriously are not suddenly departing from the past; they are continuing a tradition that is as longstanding as science itself, even though suppressed in the late nineteenth and most of the twentieth century. In fact, the border between science and philosophy has always been porous, and it is even more open today.

Among contemporary thinkers, we see philosopher Thomas Nagel (b. 1937) arguing that Darwinian evolutionary theory is fine as far as it goes but is inadequate to explain consciousness and will only be correct when it embraces some form of panpsychism.¹⁰⁷ Even more recently, Paul Levy has made a remarkable attempt to bring science and consciousness together in his book *The Quantum Revelation*.¹⁰⁸ He provides a deep analysis of quantum theory and the fact that the observer cannot be left out of the experimental (observational) situation. For him, Schrödinger's wave equation expresses potential and observation (that is, consciousness) makes it actual. Consciousness, then, is fundamental to reality, which does not exist except as potential, until observed. Our consciousness creates the reality in which we live. But in one sense, this is obvious, since we are separate from one another. We both observe a rainbow, but given our spatial separation, no matter how small, we see "different" rainbows, since rainbows are only the interaction of reflected light from water drops and the eye and mind.

Yet Levy goes beyond that trivial statement by pointing to quantum entanglement of particles. Two particles, once entangled, can be separated by cosmic distances, and yet when one is observed, we can know the other's

¹⁰⁶ For Leibniz, God is all these points of view simultaneously. Any object, including a human being, is a vast collection of monads "controlled" by a ruling monad, such as the human mind.

¹⁰⁷ Thomas Nagel, *Mind and Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature Is Almost Certainly Wrong*, Oxford University Press, Oxford, 2012.

¹⁰⁸ Paul Levy, *The Quantum Revelation: A Radical Synthesis of Science and Spirituality*, SelectBooks, New York, 2018.

spin state instantly. If the spin of one particle is up, the other will be down, and so on for the various observations we might make. Yet, since nothing can travel faster than the speed of light, the observed particle cannot inform the other of how it was observed in time for the other particle to adjust accordingly. Put simply, two entangled particles act as one “entity” no matter how far apart they might be. But, Levy points out, the whole universe is entangled since the early inflation of the Big Bang, and while entanglements can be broken, they are everywhere. Particles are fields, like whirlpools in a moving river, seemingly stable, but the water of the river is constantly moving through them. The whirlpools are ever different in substance but the structure looks the same to us because of our perspective, which is gross compared to the particles themselves. We cannot even say that two observations of an electron, for example, are observations of the same electron. What is in fact ever-changing appears to us to remain the same. Levy applies this understanding to all objects.

If we were standing with a friend looking out over a lake from the shore, we would not notice the differences in our perspectives because they are so slight on the macroscale. And we do not notice quantum effects on our scale, since trillions upon trillions of atoms are involved in our view. Further, consciousness is entangled, so our consciousness and our perceptions are not just ours. When the mechanical typewriter was invented in the nineteenth century, it took a long time for secretaries to become accomplished typists. After a number of people managed to learn typing, rather suddenly others could master typing much more quickly. It is as if those who first learned made a path that others could follow more easily. This phenomenon has been seen in other cases of learning and discovery and even among some animals.¹⁰⁹

For Levy, consciousness is the fundamental feature of all existence. In this sense, he says we dream up the universe. It is not as if there is something to be observed before observation: there are only potentials, possibilities of observation. As we observe, we turn potentials into actualities. And so for him panpsychism is not just the way things are: consciousness is the very root of what is. Again, such an idea is hardly new. One finds it in some form in many traditions, including Hindu and Buddhist philosophies, as well as in the Western world. What is radical, Levy argues, is that the most up to

¹⁰⁹ Biologist Rupert Sheldrake developed the idea of morphogenetic resonance to explain such phenomena, the view that previous structures (including structures of consciousness, such as those developed by the first typists) affect subsequent similar structures (such as the consciousness of later typists) across time, space and minds. His view is, of course, largely rejected, yet has inspired other thinkers.

date science, quantum physics, supports such a view as the only plausible one.

My own understanding of the world is a little different. From ancient times, the world of typical experience has often been considered an illusion, a dream. In the Middle Ages, philosophers and theologians turned this idea on its head, arguing that reality came in degrees, of which the material world was the lowest. The soul inhabited a higher degree of reality, and its powers of thought and intuition could reach even higher, toward the ultimately Real, which they called God. Whether one thinks in terms of ascending degrees of reality or descending degrees of illusion, the idea is the same. This God is of course not a being, but the root of all existence. And what is missing from much philosophical discourse is this concept of levels of consciousness, each level attuned to, or dreaming, a level of reality, all of which are illusory compared to their ultimate source, sometimes called God, sometimes the Absolute, the One (Parmenides, 5th century B.C.), or just ‘Tat’ (the Hindu Sanskrit demonstrative pronoun ‘that’).

Outside transcendent experiences as found in meditation, mystic states, or other numinous experiences, we are typically unaware of levels of consciousness. Thomas Nagel, already referred to, published the now famous article “What Is It Like to Be a Bat?”¹¹⁰ He argued that we cannot possibly know what it is like to be a bat. If we try, we imagine ourselves as humans in bat form. There is no way we can imagine navigating through the air and finding dinner in the form of insects by echolocation, sending out high-pitched sounds and determining the location, speed and direction of travel of an insect by the reflected sound returning to finely-tuned bat ears. Yet bats are conscious. We have no way of experiencing that consciousness, for the bat world is quite different from ours. As we move down the chain of conscious beings, knowing the consciousness of a fish, a plant, and so on is utterly impossible. For this reason, I tend to use the word ‘mind’ rather than consciousness, only because the word is more open-textured than we may take the word consciousness to be. Panpsychism is the view that mind pervades all existence, down to the mineral, even atomic and subatomic level, and the version espoused by Levy has all mind or consciousness interconnected. Together we realize a universe.

If this idea sounds familiar, though the language is different, it is because it is a core teaching of Helena Blavatsky, the co-founder of the modern Theosophical movement. She was born here (thank you, Dnipro and

¹¹⁰ Thomas Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?,” *Philosophical Review*, vol 83, No. 4 (October, 1974), Pp. 435-450.

Ukraine!) and she insisted that all existence, all manifestation visible and invisible, is One Life, one unified existence, differentiated by levels of consciousness. One of her teachers said that he did not mind being called a materialist, but not a materialist in the sense that physical stuff is all there is. From the Source, all that unfolds is material, including mind and consciousness, in level upon level of differentiation. And, of course, quantum theory has dematerialized matter into quarks and fields, perhaps just the vibrations postulated by string theory. For quantum science, there is no matter in the traditional sense.

Just as ordinary human self-aware consciousness is only one level, we cannot claim to experientially know lower levels of consciousness. Theosophy disturbs many people because it holds that there are beings whose levels of consciousness are far above the ordinary human level, including creative beings that in some sense help evolution as well as beings in human form that are enlightened in various degrees.¹¹¹ But once we realize that we cannot know what it is like to be a bat, so we cannot know what it is like to be such beings. Of course, we can use analogies to sense something of bat consciousness, even of plant consciousness, though the farther away from our own ordinary consciousness, the less we can sense them. And so with “higher” beings. We can learn something of them since the One Life is all there is, but we cannot presume to know what their mind or consciousness is like. Hence those traditions that accept levels of consciousness advocate techniques for both sensing what such levels are and for self-consciously moving toward those levels. Deepest thought about such matters and meditation are the most common practices these traditions teach. And these practices cannot be successful if one does not live them out with integrity and compassion, since the mental and the physical, thought and behavior, are one in the light of the One Life. But it all begins with giving consciousness, including one’s own consciousness, the right place in the scheme of things, which is the One Life. That is the first step in transforming one’s own consciousness into something more than it presently seems to be. In this view, proper preparation of consciousness allows for the infusion of higher levels of consciousness into the lower structures of consciousness we typically experience.¹¹²

¹¹¹ These levels of increasing enlightenment are closely tied to universality of consciousness, that is, to extension of consciousness beyond the separate ego into increasingly inclusive experiential awareness of the One Life and of oneself as part of it.

¹¹² The problem of emergence, mentioned before, might be solved by a view such as this. Rather than thinking of consciousness “emerging” from an organization of matter, one might think of consciousness manifesting in the appropriate organization. It would have its own principles which

At least as practiced in the Western world, science, one might say, has not shown such possibilities to be real. But science, beyond the neurosciences which correlate brain activity with aspects of consciousness, has hardly attempted to do so. It took years of development in theory and billions of dollars to discover the Higgs boson at the Large Hadron Collider. What if we spent as much effort in theory development and in money on the exploration of consciousness? Who knows the result? Doing so would also revolutionize current conceptions of what science is. Whatever we think, the gap between so-called subjective experience and so-called objective reality is narrowing, thanks to quantum science, in which the observer cannot be separated from what is observed. We have a long way to go, but the future looks promising.

THEOSOPHY AND ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS

Maurice Bisheff
USA

PhD, Professor, California State University, Northridge

Theosophical perspectives can serve to reorient a basis of thought which can elevate and illuminate hidden connections in modern ecological consciousness. Theosophy points to man's capability to perfect himself and to ascend in states of consciousness, co-evolving with all of living Nature. Theosophy speaks of the living power of human thought to awaken and unfold in consciousness more ethical and encompassing views of unity, universal interdependence, and harmony—all of which are central concepts in modern ecological consciousness.

Theosophy as a Divine Science posits the unity of all life in Spirit. It is from spirit, H. P. Blavatsky tells us, that Man and Nature emanate from the Cosmos, and that the evolution of the universe and the evolution of man (and nature) form a seamless whole. All matter is imbued with the presence of the divine. All of Nature is alive with spirit intelligence and possesses varying degrees of latent, unfolding consciousness. The One spirit in matter pervades the universe.

were always present but latent rather than miraculously emerging from such organization. (See footnote 6).

Using a model of analogy and correspondence, we may turn to biological science for illustration. Oneness is expressed throughout the design of the cell. From Andre Lwoff's lucid observations we find: "When the living world is considered at the cellular level, one discovers unity. Unity of plan: each cell possesses a nucleus imbedded in protoplasm. Unity of function: the metabolism is essentially the same in each cell. Unity of composition: the main macromolecules of all living beings are composed of the same molecules...For in order to build the immense diversity of living systems, nature has made use of a strictly limited number of building blocks."¹¹³

Speaking from the perspective of ecology, physicist Fritjof Capra comments, "The extensive explorations of the relationships between science and spirituality over the past three decades have made it evident that the sense of oneness, which is the key characteristic of the spiritual experience, is fully confirmed by the understanding of reality in contemporary science...The awareness of being connected with all of nature is particularly strong in ecology."¹¹⁴ The poet, William Blake, gives beautiful expression of this concept in his verse:

To see a World in a grain of sand,
And a Heaven in a wild flower,
Hold Infinity in the palm of your hand,
And Eternity in an hour....¹¹⁵

Capra stresses the primacy of human consciousness to modern ecological thinking. "It is becoming more clear that the qualities of consciousness—the perceiver of—and the ability to awaken and perceive patterns of wholeness at different levels of perception (as the knower becomes one with the known in the Platonic sense) allows us to belong to the universe as its ethical trustee." "Connectedness, relationship, and interdependence are fundamental concepts of ecology."¹¹⁶ Oneness is the unifying principle which serves as the vertical axis of fundamental connectedness and universal causality of the myriad diversity of nature.

The Platonic ascent in consciousness can be thought of as an urge for perfection, or the harmony of the whole. A Theosophical student reflects

¹¹³ Hermes, Nov. 1978, "The Cell", Concord Grove Press, Santa Barbara, CA, P. 300

¹¹⁴ Capra, Fritjof, *Network Review*, 2017/1, "Mystics and Scientists in the 21st Century: Science and Spirituality Revisted," P. 17.

¹¹⁵ Blake, William, in *The Jewel in the Lotus*, CGP, Santa Barbara, CA, 1983, P. 273.

¹¹⁶ Capra, Fritjof, *Network Review*, 2017/1, "Mystics and Scientists in the 21st Century", P. 17.

that when the seeker attains a higher level of awareness, the mind's perception of the perfection of nature is the recognition of eternal Beauty, a reminder of divinity in Nature and in humanity, the One Life. *Eros* or spiritual aspiration is the desire to return to that divine or oneness. The ascent requires a purification of the heart of the observer to release the love and wisdom of the soul's vision. The purity and quality of the observer influences his or her capacity to apprehend and understand principles of Natural Law which are based on harmony.

Being more than an urge for perfection, human perfectibility represents our ability to make adjustments in attitude and outward actions. In Theosophical thought, these adjustments can be seen as an illustration of the operations of the law of Karma. "Karma is an undeviating and unerring tendency in the Universe to restore equilibrium, and it operates incessantly."¹¹⁷ Thus, a disturbance in one part of the universe produces effects in others and sets up action causing the return to harmonious relationships in due time. Wherever there is a breakdown in harmony there is discord and conflict. Perfectibility refers to all thought and action that promotes harmony.

With the development of self-consciousness and related sense of responsibility, there is a point of challenge for the individual. Platonic becoming is an existential struggle, yet valid. As Raghavan Iyer discusses, it is a question of identity for the individual who would make the ascent in consciousness, who would express his own capacity to make the intuitive reality that he senses come alive, to choose to exercise his reality-assigning function. To participate in the higher level of reality is to approach closer to the One, the homogenous and the noumenal. Understanding at the level of *nous* is that which gives a more inclusive perspective, a wider vision and a greater strength. It provides a continual stimulus to growth. In this becoming the individual is "able to grow in a direction that is in harmony with the whole of nature. His moral growth is marked by an increase in the intensity and potency of his power of thought and ideation."¹¹⁸

A passage from H. P. Blavatsky epitomizes a noetic outlook on a down-to-earth human situation. The following is a prescient and stunning message – universal, perceptive of root causes, looking to the whole,

¹¹⁷ Judge, W.Q., *Theosophical Tenets*, CGP, Santa Barbara, CA, 1987, P. 100.

¹¹⁸ Iyer, R. N., *Parapolitics, Toward the City of Man*, Oxford University Press, New York, 1979, Pgs. 38-43.

compassionate, and providing a profound vision of interdependence. H. P. Blavatsky narrates in 1879 “a most painful experience” of her travel through numerous hillsides of North India where she saw, “treeless, sun-parched waste, the presage of doom unless the necessary steps were at once taken to aid lavish Nature to reclothe the mountain tops with vegetation....” She comments further:

“the stripping of hills and the drainage slopes of their vegetation [are] a positive crime against the nation, and will decimate the population more effectually than could the sword of any foreign conqueror...the ruin and ultimate extinction of national power follow the extirpation of forests as surely as night follows day. Nature has provided the means for human development; and her laws can never be violated without disaster...he who would learn one great secret why food-grains fail, poverty increases, water courses dry up, and famine and disease ravage the land in many parts, should read the communication of ‘Forester’...”¹¹⁹

Our human responsibility is to restore and maintain harmony. Addressing this principle, educator and ecologist Satish Kumar writes of the need to realize that harmony is a fundamental principle of ecology.¹²⁰

In his systems analysis, Fritjof Capra describes how an ecosystem is a flexible, ever-fluctuating network. Its flexibility is a consequence of multiple feedback loops that keep the system in a state of dynamic balance. No single variable is maximized; all variables fluctuate around their optimal values. Biologically, homeostasis is an active adjustment to retain balanced functioning in relation to a core value and dynamic cycles of interchange—birth, maturity, and decay – with other entities.¹²¹

Satish Kumar reminds us that “nature is not just out there; we are nature too.” When we learn ‘from nature’ and not ‘about’ nature, we establish a close relationship or kinship with her. Nature’s tremendous complexity requires an implicit humility and reverence towards the mysteries of natural processes.¹²² Similarly, in the mystical work, *The Voice of the Silence*, given from verses of the ancient Buddhist tradition by H. P.

¹¹⁹ Cranston, Sylvia, *The Extraordinary Life and Influence of Helena Blavatsky, Founder of the Modern Theosophical Movement*, G. P. Putnam’s Sons, New York, 1993, Pgs. 205-06.

¹²⁰ Kumar, Satish, *Soil, Soul, Society*, Leaping Hare Press, Brighton, UK, 2013, P. 23.

¹²¹ Capra, Fritjof, *The Hidden Connections*, First Anchor Books, Random House, New York, 2004, P. 231.

¹²² Kumar, Satish, *Soil, Soul, Society*, Leaping Hare Press, Brighton, UK, 2013, Pgs. 22-23.

Blavatsky, we are urged to “Chafe not at Karma nor at nature’s changeless laws. Help Nature and work on with her and Nature will regard thee as one of her creators and make obeisance.”¹²³

Acceding to the responsibility of humankind to restore and maintain ecological harmony in our era would require at the same time a change of thinking, a move to a holistic rather than a reductionist or instrumental line of scientific approach to man and nature. Spiritual experience is an experience of aliveness of mind and body, as unity with all of life. A holistic approach does not separate man from nature or self from the world. It is not transactional, and it is cognizant of the operation of law -- a perspective in which human beings are part of nature, sharing an essential oneness or spirit, reflecting nature’s visible and invisible aspects.

An approach to the process of changing our moral and mental perspective and a critique of our use of reason shines in the reflections of Arne Naess on ‘deep ecology’. Naess writes:

“Rational action for him is action involving absolute maximal perspective--that is, where things are seen as fragments of total Nature....The rationality of a total view, like Spinoza’s is perhaps the only form of rationality capable of breaking down the pseudo-rational thinking of the conservative technocracy that currently obstructs efforts to think in terms of the total biosphere and its continuing blossoming...”¹²⁴

While it is the case that if the sense of the oneness of all life is lost, harmony breaks down, yet we can correct disharmony with a rational view of the whole situation.

Let us then pose a key question concerning true ecological living--what is the best use of the power of the human mind? Consider first the following, as an allegory of Humanity on what it has discovered about the present time: In modern life, we repose in what we can see and measure which is usually outside of ourselves. Thus we have become other-directed rather than inwardly-directed, and as a result, the strength of motivation toward ecological action tends to be sporadic and half-hearted.

¹²³ Blavatsky, H. P., *The Voice of the Silence*, The Theosophy Co, Los Angeles, CA, 1928, P. 15.

¹²⁴ Naess, Arne, *The Ecology of Wisdom, Writings by Arne Naess*, Eds. Drengson and Devall, Bill, Counterpoint, Berkeley, CA, 2008, P. 130-31.

Consciousness itself is too externalized and diffused – we view all as separate objects. This produces a reliance on instrumental action, using nature for selfish purposes rather than revering nature as kin to us and in intrinsically right relation to the whole.

A constellation of thinkers have come forward to articulate the meaning and health-giving conceptual directions of ecology – Naess, Capra and Satish Kumar (and we notice relevant principles are prefigured in writings of H. P. Blavatsky).

Capra speaks of our capacity to awaken and perceive patterns of wholeness, an ability that allows us to belong to the universe as its ethical trustee. Our challenge for an ecological consciousness is to gain spiritual and scientific knowledge in order to create a balance or harmony between our spirit, soul, mind and body. This would be to evolve in consciousness as trustees of our own best natures, our neighbors', and the globe's well-being. For Mahatma Gandhi, trusteeship begins with revering the divine in nature and in others, self-examination, and ordering of our own values. We can begin to subtract our growing multiplicity of wants from our true needs. As Tolstoy wrote, "How much land does a man need? A six-foot box for his grave." We can, then, as Gandhi stated, "live simply so that others may simply live."¹²⁵

Satish Kumar advocates simplicity as a kind of mindfulness. He has articulated elegant simplicity as a way of clarifying one's true needs and of creating, Thoreau-like, space for contemplation, space to allow the individual to continually revere and adore the beauty of all of nature.

A Theosophical student writes, "Intellectual culture has its place. But the heart unfolds through its hands and feet. To release the heart is to live a sanguine, affectionate, spontaneous and joyful life... This is to transform the feeling nature and merge it seamlessly with the intellect." With a clean heart we can gain sparks of insight into nature's noumenal essence.

H.P. Blavatsky illuminated the idea of noetic psychology as the action of higher reason producing universal thinking beyond simple comparison and contrast or rigid separation of perceiver and objects. It involves choosing to give up a passive and false sense of psychic identity. Noetic thinking is our ability to see the whole which is more than the sum of its parts yet inclusive of their ratios and harmonies. It is our ethical power of perceiving spiritual truth with the laser light of higher intuition or apprehension gaining an

¹²⁵ Gandhi, M. K., quoted in *Elegant Simplicity*, Kumar, Satish, New Society Publishers, Gabriola, Canada, 2019, P. xiii.

active higher joy. As Ralph Waldo Emerson states, “Every great and commanding movement in the annals of the world is the triumph of enthusiasm.”¹²⁶

Growth in ecological consciousness at present is consistent with a heightened sense of global awareness and a willingness to shed vested illusions, to abandon an ethic of self-aggrandizement. We are aware at present of a greater tendency to undergo practices in meditation, to choose to take the inward ascent toward compassionate, self-awakening consciousness. Related to this movement, practical action may be undertaken to make sure that everyone is fed and sheltered, that our sacred, life-giving seeds and soil are fertile, and that our local and regional (wild) ecologies are kept in a just balance and dynamic harmony. Such an attitude and changed global environment of life with raised awareness of the oneness of the Self in all, points to the prospect of a greater realization of Universal Brotherhood for all that lives.

PLANETARY AWARENESS: THE WORLDWIDE DEMAND OF THE XXI CENTURY

Yuliia Shabanova
Ukraine

*Doctor of Philosophical Science, Professor,
Honored Educator of Ukraine,
Head of Department of Philosophy and Pedagogics
of the Dnipro University of Technology
Head of the Scientific Group of Theosophical Society in Ukraine*

The phenomenon of consciousness, being the subject of study of many modern sciences, such as biology, sociology, informatics, cognitive science, cybernetics, linguistics, psychology, quantum physics, is not to be reduced to a common understanding in interdisciplinary dialogue. In philosophy, consciousness is one of the main categories which is basic for various ontological, epistemological, axiological, ethical and even social positions. There are three methodological points of view: either based on the predominance of consciousness over substance, or on the minority of

¹²⁶ Emerson, Ralph, W., quoted in *Inspirational Mind: The Fusion of Love and Knowledge for the Good of Mankind*,” Theosophical Seminar, Dnepr, Ukraine, June, 2017, P. 10.

consciousness towards substance, or on the dualism of consciousness and substance.

Theosophical understanding of consciousness stands apart because of the essence of theosophy as "Divine Wisdom", in contrast to philosophy's desire to grasp it. On this basis, the European philosophy of the classical period relates the concept of consciousness to a man, giving consciousness the integrative nature of rationally irrational structures. However, consciousness is not reduced to any of its structures and is substantially greater than their sum. The philosophy of the non-classical period, referring to the ontological category of the unconscious (A. Schopenhauer), and then the anthropological concept of the subconscious (F. Nietzsche, K. Jung), points to the irrational-intuitive aspect, which opens the potential of human expansion of consciousness. Thus, the philosophy of classical and non-classical periods balances rational and irrational modes of consciousness. Post-Classical philosophy of consciousness is represented by E. Husserl's transcendental phenomenology, which explores the immanent acts of pure consciousness and the dialectics of M. Heidegger's everyday and ontological existence. It should be noted that the difference between the positions of Husserl and Heidegger lies in the recognition or denial of the metaphysical status of consciousness of an extrinsic space, which allowed one and did not allow others to consider the form of the essence of consciousness.

In modern philosophy of consciousness, there is an attempt to go beyond the classical definition of consciousness, which is directly related to human activity and to give consciousness an independent metaphysical and ontological status. Reviewing the scientific paradigm associated with the post-classical period demonstrates a tendency to form a picture of the world on the basis of a single field of consciousness.

Modern philosophical and scientific views (quantum picture of the world) on the consciousness are close to theosophical, as the affirmation of the single field of consciousness existence, which takes self-reflecting forms and performs the function of self-awareness of Spirituality in human form. The universe, the Universal Being, possesses self-awareness in which the reflecting capacity of man contributes to the process of self-reflection of Spirituality as the core of living space. The evolutionary task of man is to expand consciousness and to enter into new forms of its objectification – that is, new forms of being.

Peter Russell, a modern British scientist and thinker, believes that the next stage of the evolutionary development of consciousness, will not lead to a change in physical form, as it happened in the previous evolution, but

to a qualitative change of the whole planetary culture¹²⁷. According to him, just as the unification of the simplest at the cellular level led to the creation of more complex evolutionary forms, the unification of individuals into clusters (groups of people) will become the basis for the formation of a single planetary consciousness.

The modern world is already demonstrating this tendency for unification:

1. *Social integration.* Globalization, the common nature of environmental and economic crises, global pandemics, etc., lead to the unification of all humanity in the way of solving problems. In this regard, international, global public organizations of antipandemic, antiterroristic, antienvironmental destruction and other global problems are becoming more active.

2. *Managerial unification.* Modern management tends to a teamwork, a policy of cooperation, not competition. Not everyone, but the best, is important today in the professional world. The concept of a new leader, who is not an administrator or an authoritarian manager, is formed, but a self-sufficient authority, wisely accompanying teamwork.

3. *Unification at the information level.* In the age of digitization, the internet and social networks unite people not by national, religious, racial or age characteristics, but by interests, values, knowledge, views.

4. *Consolidation at the level of consciousness.* The union of a Soul with a Soul, a Man with a Man on the level of relations, understanding, awareness of oneness. In the day of the metamodern, sincerity, openness and sensuality are becoming more and more important.

Thus, in today's world there is a tendency to unite at the social (physical, organizational), mental (information), spiritual (at the level of consciousness) levels. Humanity seeks to function as a single organism, as a single field of consciousness. This is how the tendency for the formation of planetary consciousness, the evolutionary task of which is the self-exploration of the Spiritual, is realized.

This is the unity to which Theosophy calls and seeks to realize the Theosophical Society – to create a single organism (the World Brotherhood), the only field of consciousness around which an evolutionary (quantum) leap towards unification will take place. However, the association does not absorb its structural components, but exists due to the uniqueness of each of them. According to Peter Russell, a qualitative

¹²⁷ Russell, P. *The Global Brain: Speculations on the Evolutionary Leap to Planetary Consciousness*. Los Angeles: JP Tarcher, 1983.

transition to a new planetary level of consciousness will require 10 billion human consciousnesses on the planet¹²⁸. Today, the planet's population is approaching 8 billion. The quantity has nearly been reached, given the upward trend in Earth's population.

However, the unfavorable egoism of consumer society can be the cause of the negative course of history. If in the initial stages of self-awareness humanity had to go the way of individualization in the form of personal separation, today higher self is the true essence of man, the bearer of consciousness, increasingly closed into the shell of self, complicating the process of evolution.

Alan Wilson Watts The Anglo-American philosopher, a well-known translator and popularizer of Eastern philosophy in the West, introduces the concept of "skin-encapsulated ego" encapsulated into the skin (self-encapsulated ego) as a state of self-identification with one's body, mental stereotypes, social roles, beliefs, behaviors etc¹²⁹. This is the process of replacing oneself with true (essential, spiritual) external forms of activity - career, financial well-being, social or ideological dependence. Anything outside the "skin" is automatically defined as "Not Self", separated from any other "encapsulated ego skin" as well as from anything we perceive as our physical environment. "Encapsulation" of the ego was a natural stage of human consciousness of previous periods of evolution for the formation of individuality, without which the uniqueness was lost, and there would hardly be any clear texture for life's reality. Without a wide range of individualization, there would be no source of renewal as a form of eternal life support.

Having accumulated a wealth of experience of individualisations and fragmentary concretizations, the history of planetary humanity ends the era of self-centered "encapsulation" and moves on to a new evolutionary stage – the collection of this experience at a new qualitative level of a single consciousness. It is time to refine, "soften the ego membrane" to carry out the processes of integration into a single field of consciousness. Today is the time to strike a healthy balance between caring for one's personality and constant openness to one life. Scattering the boundary of the "skin" allows consciousness to merge into a single field.

It is today that the phase of the development of billions of consciousnesses on the planet is being fixed, whereby evolution shifts into the inner world of man. Technogenic civilization fulfilled its task - created

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Watts, V. A. *The Wisdom of Insecurity*. - New York: Vintage Books, 2011.

comfortable conditions for human existence. Robotization and digitization help to turn one's inner self. It is already clear that the multiplication of forms of consumer culture is meaningless. We have gone through the stages of external change, science has done everything to enable man to direct his efforts inside himself. This picture coincides with the Theosophical scheme of cosmos evolution cycles, according to which, the subtle spirit-matter, having passed the stage of involution (descent into matter), begins to move along the path of evolutionary matter collapse by expanding consciousness to a single field. In this way, the COVID-19 pandemic has created the conditions for internal concentration and concentration, an expansion of consciousness at the individual level for the reproduction of a single field of planetary consciousness. Lee Edelcourt, a well-known global trendsetter, founder of Trend Union Trends and Mindset Campaign, calls the pandemic "Quarantine of Consumption". We must learn to live in a world free of unnecessary things, external stereotypes and a consumption cult. But today, there is clearly a stratification in society of those who have remained in the skin and continue to divide the world and those who are conscious of the integrity of consciousness and are following the path of internal evolution.

Turning to the historical periodization of culture, which underlies the level of consciousness development, we note that today we have entered the phase of metamodern, the conditional beginning of which is determined in 2010 and is associated with the release of "Notes on Metamodern" by the Dutch cultural philosophers Timothyurin Vermeublin Akker¹³⁰. The authors define the metamodern as a discourse of oscillation (fluctuation) between the optimism of modernity and the irony of the postmodern, as the oscillation between the internal and the external in search of true meaning and the acquisition of a new quality of consciousness, a depth of essential understanding of the world in the first decades of the XXI century. The metamodern looks for the place where our true self feels "at home", that is, itself, not the form from which it is usually identified. This search is done through the oscillatory combination of inner focus and external involvement. An attempt is made to hold the outside life and its inner depth. This depth is not something new. It is age-old wisdom that permeates and holds the whole of human culture. Wisdom that is embedded in all spiritual teachings, practices, philosophical views. Wisdom, which is the transcendental source and foundation of Theosophy.

¹³⁰ Vermeulen, T., Akker, R. Notes on metamodernism // *Journal of Aesthetics & Culture*. - 2010. In 2. - Pp. 56-77.

Whereas in earlier periods of consciousness individualization this wisdom was revealed through spiritual teachers and absorbed by the mass consciousness of time, now, given the above social trends, eternal wisdom is revealed through the internal transformations of everyone, which should lead to a highly organized society. This transformation of consciousness - that is, the awareness of the need to remove the "skin", must occur at the level of individual self-awareness of their responsibility for the fate of planetary evolution.

According to Peter Russell, the main task of humanity at this stage is "not only to think in the new, but also to be in the new." That is to make this path from "ego" that is immersed in "skin" to "ego" with blurred borders. And if we don't, then we just keep talking about unity.

Thus, based on the theoretical achievements of the philosophy of consciousness and theosophical understanding of consciousness as a single field, as well as the processes of civilizational development and its crisis phenomena, one can argue the modern period of human development, as a time of dramatic evolutionary changes on the way to the achievement of essential unity. However, the only field of consciousness exists beyond time and space, presenting eternity. That is why every moment of our lives is the most precious point of consciousness. And it is necessary to live in such a way that to give every moment fullness of meanings, that is to the maximum, to fill the living space with the inner activity of individualized consciousness, and not to dream of future improvement or probable changes. As Alan Watts said, "You do not play a sonata in order to reach the final chord, and if the meanings of things were simply in ends, composers would write nothing but finales."¹³¹

Practical Theosophy is a way of life according to the attainment of unity at the level of consciousness. On this basis, we must follow the steps that contribute to the expansion of consciousness of modern mankind, not at the level of abstract theories that are not perceived by the masses, but at the level of individuality, which according to the principle "like, attracts like", changing itself, contributes to evolutionary processors – forming consciousness.

In this way, the following steps are presented today:

1. Conscious understanding of the inner essence of man. The change of focus from its external, conditional forms of existence to internal ones. To live consciously is to realize and hold on to my true self, my own depth or higher self in everyday life.

¹³¹ Watts, V. A. The Wisdom of Insecurity. - New York: Vintage Books, 2011.

2. Integration of the higher self into external life forms. The methodology of such ideological changes is the theosophical understanding of the indissoluble connection of consciousness and matter. In this regard, Anna Bezant states: "Consciousness and matter affect one another, because they are two parts of a single whole, both of them manifest when separated from each other and both disappear in union; and when they are separated from each other, there is always a connection between them"¹³². At the philosophical level, this connection is substantiated in the dialectic of the ontological and everyday existence of M. Heidegger¹³³.

3. The expansion of consciousness is due to the thinning of the membrane "ego", so that the individual no longer perceives himself as a particle, but joins a single field of consciousness. Oriental mystics call this transcendental state of satori, samadhi; Western esotericism – ecstasy, insight, illumination; psychoanalysts – "changed states of consciousness", death of ego, psychedelic episodes. Regardless of the name transpersonal, peak experiences contribute to the disincentive to one's own ego. That is why in the modern world the meditative and spiritual practices of the traditional East have become widespread in the non-traditional culture of the West. Spiritual practice should not be a fascination with the elect, but a daily work of the modern man.

4. Empathy and compassion. The inner concentration and focus on the unconditioned state is the point where empathy and compassion begin, held not on emotional short-lived states, but on the realization of the unity of being, as a single reality, of a single field of consciousness. Empathy is the way to blur the skin shell, to the dispersion of the Ego.

5. The ethics of accepting each is based on an understanding of the unity of the world and the right of each individual and individuality to exist and to manifest according to one's level of consciousness. By embracing the world in its multifaceted nature, we are expanding our vision to a holistic picture of the universe, where everything is appropriate and natural. This is a condition at the world level – the expansion of consciousness to the planetary, on the social - the formation of tolerance and the elimination of conflict and aggression.

6. Wave effect (I. Yalom). The realization that each person spreads concentric influence circles, both around others or the environment, and on a single field of cosmic consciousness, changes the world at the energy-information level. Any existence, though limited in time, or little visible in

¹³² Bezant, A. Research of consciousness. - M.: REFL-book, 1997. P. 33.

¹³³ Heidegger, M. Being and time. - M.: Ad Marginem, 1997. 452 p.

its achievements, makes sense to the universe. Material or socially conditioned things are not evolutionary, because they are finite. The resonance in the universe has what is spread at the level of consciousness: meaning, understanding, experience, the values which compose wisdom. In practice, it is widespread through the acts of anxiety, help, understanding, consolation, comfort.

7. Death as the definition of conscious life. "The memory that we will die makes us human beings"¹³⁴. This position forms a conscious attitude towards life. Epicurus's argument of symmetry reminds us that the eternity from which we come and into which we depart is the only reality. We are torn from eternity into the illusion of temporal dimensions and not feel eternal. Moreover, eternity before birth is of little concern to us, and eternity after death frightens¹³⁵. As death is inevitable, we must remember it throughout life, that is, to give life meaning in eternity. Keeping the memory of the eternity from which we have been torn out and contributing to understanding who I am and what consciousness is.

Modern phenomena of world, geopolitical conflicts, world crises and pandemics are a clear hint of the universe to the need for world-wide changes at the level of consciousness. COVID-19 related forced solitary confinement, self-isolation, removal from the hustle and bustle of society, its false roles and goals, natural slowing down the pace of life, abandoning unnecessary activities (the era of digitization created conditions for virtual events, conferences, communication in interest groups), conscious self-education and self-improvement, have become the reality of every person today. Through these forms, humanity must come to understanding of changes and specific actions at the individual level. Planetary consciousness is formed "from below" by a quantum leap from individual life forms as a linear process to a holographic awareness of one's higher Self as the defining part of the universe. This is the manifestation of the Theosophical postulate "All in All"¹³⁶. According to quantum physics, the Consciousness of the Subject creates worlds, manifesting a single field of consciousness in actualized Reality, through which the "Absolute Consciousness, however, the only Self-Reality" is manifested¹³⁷.

¹³⁴ Yalom, I. Looking into the sun. Life without fear of death. - M.: E, 2015.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Blavatsky H.P. The Secret Doctrine. - M.: Progress-Culture, 1992. - Vol.1. 384 p.

¹³⁷ Ibid. P. 36.

SPIRITUALITY AS CRAVING TO PERFECTION

Svitlana Havrylenko
Ukraine

*President of the Theosophical Society in Ukraine,
Chairman of "Committee for Ethics and Humanitarian Expertizing",
Chairman of Organizing Committee of International Forum
"Ways of Spiritual Development for Man and Society"*

There were many attempts of determination of such concept as spirituality. Its importance we see not in withstand determinations, but in deepening of understanding of this concept.

Some work has already been done. This feature article is to some extent an invitation to reflection, summarizing for the sake of continued consideration of this topic, and does not claim to dot the i's.

Undoubtedly, true spirituality manifests itself in the daily life of man, in his thoughts and actions, which correspond to the highest ethical ideals, the basis of which are the principles of the common Good, Love, Truth, Justice, Beauty.

Spirituality is inherent in a highly evolved human consciousness that perceives the phenomena of the Spirit and flows through itself.

In its highest sense, spirituality is an experience of oneness with a higher primary, emotionally experienced by a person in the form of feelings of joy, fullness of being, peace, spiritual clarity, warmth of heart. Mentally it is characterized as being able to find answers to the questions within, this state is also called "staying in Truth".

What traits do we give to a person, we want to call a spiritual authority, spiritual leader? It foremost:

- Awareness of higher principles and values as guiding ones;
- Non-antagonistic life position, ability to think not from confrontation, but from unity;
- Vital wisdom, that does not teach, but induces to understanding of reasons of events and phenomena that take place around a man and inside his/her consciousness;
- Private life purity, that allows to be a moral example for others, a positive role model;
- Unity of the proclaimed principles and individual life;
- Holistic consciousness, the ability to see integrity in multiplicity;

- An ability for the knowledge and impressions transmission, as well as the internal state of stability and harmony;
- Readiness to self-sacrifice in a fight against ignorance/incompetence;
- Realization of beauty and its implementation;
- Selfless active love;
- Inner self-freedom and respect to free will of others;
- Voluntarily acceptance of responsibility – for oneself, for loved ones and others, for the people, humanity, the planet.

Spirituality is manifested in the daily life of an individual in such ways:

- in love to neighbors and the whole world;
- in an anxiety about common good, deep internal conviction that good for all is also good for oneself, acting exactly from such life-setting;
- in aspiration to wonderful, perfect in the actions, in work;
- in humanity, compassion, tolerance,
- in generosity, selflessness, friendliness;
- in selflessness, courage;
- in diligence,
- in self-control, prudence, responsibility, sincerity;
- in pure motivation at the beginning of any deed, consistent with one's own conscience. Dedicating any action to God you believe in.

Spirituality manifests itself in various spheres of human activity in such ways:

- In the field of morality - higher moral qualities, the principle of "do no harm",
- In an art – beauty,
- In the social sphere, selfless activities in the interest of the common good,
- In religion, the realization of the highest spiritual divine principles,
- In science, a sincere unconditional pursuit of knowing the truth.

Striving for the highest inner qualities, we improve ourselves. And this is the most difficult task we have to deal with. And each of us must at least realize this need and want to do it. Changes in society begin with those internal changes that we will decide upon. And this will be the key to the desired changes in our country's life. These changes are already happening in the world, and in our country, we can find our place in this noble work, in this serving.

Directions for the Spiritual Revival of Ukraine

- The development of a complementary education system for all segments of the population that emphasizes issues of outlook, life goals, psychology, healthy lifestyles, it is also development of creative potential of personality, creative workshops, design studios;
 - Involvement of volunteer and philanthropic assistance to improve the functioning of the social sphere, in particular such forms of social work as: psychological counseling, legal aid, nursing service;
 - Creation of effective sector of civil self-governing, support for civil initiatives;
 - Improvement of the informational environment of citizens' existence throughout the country;
 - Establishment of a network of state and public committees of ethical expertise, granting extraordinary powers to the state ethics committee;
 - Development and state support of physical culture and mass sport network;
 - Development and implementation of the state system of patriotic education and enhancement of the cultural level of citizens through the network of public television and radio broadcasting;
 - Development of the public checking system of ecological indexes in all regions.

I am sure that there is nothing substantially new for many. Why do we want to say these noble words again? Is it not because we know it well but do not always **practically embody** it?

That is why it is desirable to repeat these words **to reproduce inner ideals**. The majestic, the beautiful and the high are not out there. It is always with us. But sometimes we forget about it and separate this reality from our lives. So, let us allow our inner images of perfection to lead the way in our lives. Feeling this spiritual urge, letting it manifest in our lives, **we will** actually **change ourselves**, our life orientations, our values. And then the world around us will change. So, let us become ourselves **bearers of the changes** we want to see around us, in the world that surrounds us. Let's support each other on this noble path.

A MATTER OF CONSCIOUSNESS IN MODERN SCIENCE AND BLAVATSKY TEACHING

Alexander Prygunov
Ukraine

*Doctor of Technical Sciences, Professor,
Member of TS (Adyar)*

At the turn of the third millennium, scientists in various fields of science are turning to a deep study of the phenomenon of consciousness. Consciousness is regarded as a necessary component of physical reality. In the second half of the XX century there is considerable interest to the hypothesis of the quantum nature of consciousness. However, in the 40 - 80 years, only a few scientific works on the "consciousness and quantum reality" topic appear, despite the fact that the idea to adapt quantum mechanics to the explanation of certain features of consciousness arose at the dawn of the "quantum era". In the 1990s, interest to the subject of the quantum nature of consciousness increased sharply. R. Penrose's "New Mind of the Emperor" can be considered as the beginning of wide interest in this topic. However, it is only in recent years that research in this area has taken a systematic approach. In this regard, we can speak of a "quantum" transition to the study of consciousness, as a completely formed new scientific direction that emerged at the intersection of physics, psychology and philosophy. Here it is worth mentioning the works of I. Z. Cekhmistro, H. I. Shvebs (Ukraine), H. I. Shypov, V. N. Volchenko, V. P. Kaznachejev (Russia), foreign scientists D. Bohm, E. Laszlo, S. Grof, P. Russell, D. Chalmers, F. Wolf, M. Drunval and others. The direction associated with the search for a specific physical realization of the "quantum mechanism of consciousness" in the human brain is being intensively developed. In this regard, we can talk about the emergence of a new scientific direction – "quantum neurodynamics". At present, scientists have come to the conclusion that consciousness is a fundamental component of the universe, based on the results of our research. And the awareness raising (expansion of consciousness) is the main task of Mankind, the solution of which will help to overcome the modern global crisis and take the path of spiritual rebirth, indicated in the ancient oriental teachings and theosophical works of H. P. Blavatsky.

H. P. Blavatsky's mission was to show the Humanity the way of transition from a consumerist, modern selfish culture to a culture of the future, gradually changing the rational path of Humanity to the expansion of consciousness to the spiritual dominant of life. Today, we appreciate H. P. Blavatsky's enormous contribution to the world culture as for addressing the problem of consciousness. In her Theosophical writings, H. P. Blavatsky paid serious attention to the problem of consciousness and combined the concept of consciousness with the concept of life.

In her works Blavatsky states that everything in the universe at any level of Matter development has Consciousness: "Everything in this Universe, in all its kingdoms, is endowed with consciousness; that is, endowed with the consciousness inherent in its mind and in its cognition plan. We humans must remember that if we do not see signs of consciousness that we might recognize, say in stones, then, nevertheless, we have no right to say that there is no consciousness in them. There is no such thing as "dead" or "blind" matter, because there is no "blind" or "unconscious" Law¹³⁸.

Considering the problem of primary substance and Divine thought in the "Secret Doctrine" H. P. Blavatsky speaks of the possibility of manifesting Consciousness only through matter: "The manifestation of consciousness, the Subconscious, or even the "Unconscious intentionality" is impossible except through the material conductor: that is, in our plan, where human consciousness in its normal state cannot rise beyond that, known as transcendental metaphysics"¹³⁹.

Modern science considers three scientific fields in the study of the universe and consciousness, which are taken as the main, for further development in solving the problem of consciousness.

In Psychology, it is "Transpersonal Psychology" by Stanislav Grof – an American psychologist and psychiatrist of Czech origin, M. D., founder of transpersonal psychology, one of the first scientists to study altered states of consciousness.

In physics, this is the bootstrap theory of Jeffrey Chu, an American nuclear physicist; The Holographic Universe Theory of David Bohm, researcher in Quantum Physics, Philosophy and Neuropsychology and

¹³⁸ Blavatsky H. P. The Secret Doctrine. Synthesis of Science, Religion and Philosophy. In 4 volumes. Vol.1 - Donetsk: Pub. Stalker, 1997. Pp. 363-364.

¹³⁹ Ibid. P. 42.

Theory of Physical Vacuum and Torsion Fields by Shypov, a Russian theoretical physicist.

In philosophy, it is the "Theory of the Universe Integrity" by Erwin Laszlo – a philosopher of science, a systems researcher and an integral theorist.

The fundamental discoveries of the second half of the twentieth - early XXI centuries in different fields of knowledge are scientific prerequisites for the formation of a new scientific paradigm of the XXI century. This allows us to formulate the basic provisions of the development of science in the XXI century, which, in our opinion, correspond to the main provisions of the problem of consciousness, described by H. P. Blavatsky, and are as follows:

1. The global role of consciousness in the universe.
2. The unity of world laws for physical, biological and spiritual systems.
3. The general nature of the connection between the elements of these systems.
4. Presence of informational type of interaction in Nature.
5. The universal nature of the transformation of different types and forms of energies, matter, fields and information.

From the foregoing, it follows that modern scholars are increasingly turning to the foundations of Ancient Wisdom, the ideas of Eastern religions, and the basic tenets of theosophy set forth in the writings of H. P. Blavatsky, combining them with the most progressive achievements of modern science in the study of the subtle world and consciousness.

THE FORMATION OF THE PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL PARADIGM OF SPIRITUALITY IN THE WESTERN EUROPEAN CULTURAL TRADITION

Anatoliy Osypov

Ukraine

Doctor of Philosophy,

*professor of the Department of Philosophy and Pedagogics
of the Dnipro University of Technology*

Having undergone a historical evolution, the philosophical anthropology, at the present stage of its development, requires both the substantial clarification of its own doctrine and the rethinking of its place

among other modern philosophical concepts. The globalisation of society life processes is exacerbating the contradictions between the human and the national-cultural priorities in the conditions of competition in all spheres of society functioning: economic, political, cultural, ideological etc. In the general context of the philosophy development, the role of philosophical and anthropological ideas changed and gradually increased according to the stages of society development. The changes and the role increase depend on how the common social and the separate individual phenomena relate to each other.

It is known that the isolation of the individual phenomenon from the general context of social life in the Western European cultural tradition occurred in the Hellenistic era. This was reflected in the socio-ethical issues of Epicureanism, scepticism, stoicism representatives. "...Polis did not know all the depths of individualism, subjectivism and psychology in general"¹⁴⁰. "Individualism is the main feature of Hellenistic culture"¹⁴¹. In that period, most philosophical issues were connected to the fact that a man had to find the potential to oppose a society, in which the social order could not be maintained any longer. For the first time, a human began to consider himself as a holistic self-contained unit of being, locked in his subjectivity. As declared by the scepticism representatives, a man is the measure of all things, whether they exist or not.

Neoplatonism, based on the achievements of Plato's philosophy, developed a thoroughly refined dialectical methodology for analysing the unity of the opposites of the single and the common, having thus prepared the ground for scholastic "theorising" on the relation of God, Son, and Holy Spirit in the Middle Ages: "Any plurality is involved in one way or another to the whole"¹⁴². Herewith, the "practical" aspect of the relationship between man and God in the middle Ages was associated with the formulation of the idea of the spiritual ascent stages of the man soul to God in Augustine of Hippo's religious anthropology, which was later developed, in particular, in the John Climacus' works. Medieval theology set the human evolution vector in the direction of achieving spirituality by focusing on the divine world. Thus, the theological and metaphysical stage of the philosophical and anthropological paradigm development of philosophising in the Western European tradition has ended.

¹⁴⁰ Losev A. F., The history of Ancient Aesthetics. Early Hellenism. M., "Iskusstvo", 1979, P. 5.

¹⁴¹ Ibid. P. 8.

¹⁴² Proclus. The Elements of Theology. Hymns // Transl. from the ancient Greek by Losev A. F. Comp. by Tahoe Godi A. A. - M., Progress Publishing Group, 1993. P. 9.

From the Renaissance to the early twentieth century, in the twenties of which the philosophical anthropology emerged as a separate course of philosophy, a person full of confidence in his own powers of reason, science, technical tools of cognition and mastery of the world becomes the content of philosophical and anthropological paradigm. The material life practice goals are increasingly begin to determine the priorities of all human existence dimensions. Though I. Kant still thinks in categories of theological-metaphysical picture of the world, however, he defines the question of the human nature as the main condition for solving all world-view issues (theoretical, practical reason, artistic and aesthetic activity, the relation of science and religion). Herewith, I. Kant considers the human nature in two dimensions: the metaphysical-religious (“a thing in itself”, a priori; such notions of Reason as God, soul, universe) and the logical-analytical dimensions. After Kant, the rapid capitalism development, with its competition and scientific and technological revolution, is increasingly paying attention to the new society needs and wants. As it is known, this context continued to serve as the background for the evolution of works of L. Feuerbach, K. Marx and F. Engels, and later - the positivism of A. Comte and H. Spencer. In spite of the differences of these nineteenth-century philosophers, in the issue of the nature of man they are united by an orientation to the sensual and material factors of consciousness formation, with the highest form of the consciousness formation spiritual potential represented by the mind and thinking.

The philosophical and anthropological tradition of spirituality in the Western European cultural tradition is formed on the basis of ideas of H. P. Blavatsky, Rudolf Steiner's anthroposophy and Max Scheler, the founder of philosophical anthropology. Blavatsky's works constituted a grand project of attempting to synthesize science, religion and philosophy in the language of esoteric traditions, carried out on the basis of esoteric doctrines “from all over the world from the beginning of humanity”¹⁴³, which focused primarily on the oriental cultural spiritual tradition. According to R. Steiner, the basic paradigm of spirituality was the Christian esoteric tradition, which, as is known, did not coincide with the religious orthodox clerical interpretation of the essence of Christ. Considering the human nature, R. Steiner depicts a wide panorama of the spiritual esoteric forces interaction (etheric body, astral world, devahanic plan, karmic patterns, etc.) and thinking, feeling, the will of man in the terrain of his earthly life existences of pain, suffering, joy,

¹⁴³ Blavatsky H. P. Secret doctrine. Synthesis of Science, Religion and Philosophy. Vol. 1. Cosmogogenesis, “T-KO”. - 1991. P. 4.

memory, laughter, crying etc. The founder of anthroposophy connects the earthly life of man with the universal natural rhythms that act as the scale of the earth history and symbolic biblical history unfolding¹⁴⁴.

In the issue of the human spiritual nature, R. Steiner comes from the esoteric paradigm, in which the existence of the world in the supersensible form is described¹⁴⁵, and with the advent of mankind, its spiritual co-evolution with the Universe occurs through the development of religion and philosophy. In contrast, M. Scheler moves in the opposite direction - from realisation of the human problem in the context of the classical Western European ontology and metaphysics to the mankind world-historical spiritual mission understanding: “*Between* metaphysics of the boundary problems of mathematics, physics, biology, psychology, law, history, etc., and metaphysics of the absolute is another important discipline, which is now gaining in importance and attracting increasing interest: “the philosophical anthropology”¹⁴⁶. Referring to I. Kant, Scheler further emphasizes that “All forms of being depend on being human ... And only *on the basis of* the essential construction of *man*, who is explored by “philosophical anthropology”, can we *conclude* – on the basis of its spiritual acts, which are ascending and performed in the centre of man, - concerning the true attributes *of the highest foundation* of all things”¹⁴⁷. Thus, not only rational arguments in favour of a given position can be heuristic potential for obtaining the truth, but, primarily, there shall be the “spiritual acts”, committed from “the centre of man”. For Scheler, acting from “the centre of man” means “having the sphere of absolute existence before one's thinking consciousness – it belongs to the essence of man and, along with self-consciousness, world consciousness, language and conscience, forms *one* indissoluble structure”¹⁴⁸.

The Western European philosophy has been developing in such a way that either the primary individual structural sections of philosophical knowledge (metaphysics, ontology, epistemology, axiology etc.) of the individual aspects of cognitive activity (mind, feeling, will, intuition, faith

¹⁴⁴ Steiner R. Spiritual-scientific anthropology.: 19 lectures delivered in Berlin between October 19, 1908 and June 17, 1909 / Rudolf Steiner - St. Petersburg: Demeter, 2016.- 316 p.

¹⁴⁵ Steiner R. Essay on Secret Studies // Transl. from German. - L.: Ego, 1991.P. 78-190.

¹⁴⁶ Scheler M. Philosophical Worldview // Selected works. Moscow, Gnosis. P. 11.

¹⁴⁷ Штейнер Р. Духовнонаучная антропология.: 19 лекций, прочитанных в Берлине между 19 октября 1908 г. и 17 июня 1909 г./Рудольф Штейнер – Санкт-Петербург: Деметра, 2016. С. 11.

¹⁴⁸ Штейнер Р. Духовнонаучная антропология.: 19 лекций, прочитанных в Берлине между 19 октября 1908 г. и 17 июня 1909 г./Рудольф Штейнер – Санкт-Петербург: Деметра, 2016. С. 4.

etc.) were emphasized as decisive at its various stages of development. And the very nature of a human was interpreted in accordance with these absolutisations. While developing I. Kant's idea on the urgent need to answer the question of what a person is, M. Scheler, the founder of the philosophical anthropology, comes to the ascertainment of the spiritual core of the individual, in the territory of which the mystery of the co-evolution of God and Man occurs. "As a human is a microcosm, that is, "the world in the small", as all the essential generations of being – physical, chemical, living spiritual being – meet and intersect in being of a human – to this extent the higher foundation of the "great world", the "macrocosm" can be studied on the basis of a human. And, therefore, *the human being as a microtheos is the first access to God as well*¹⁴⁹.

The encountering and mutual enrichment of the esoteric (theosophy, anthroposophy) and philosophical (philosophical anthropology) directions of studying the essence of man on the territory of the philosophical and anthropological paradigm of spirituality in the Western European cultural tradition considerably enhances the heuristic potential of human spiritual nature research to respond to the challenges of the present. And one of the first issues that arises in solving the problem of synthesis of these traditions is the question of developing the categorical apparatus, common to both of them. Hermes Trismegistus's thesis: "That which is below is like that which is above and that which is above is like that which is below to do the miracles of one only thing"¹⁵⁰ shall be filled with the specific content of systematic cultural and historical knowledge acquired by mankind during its millennial history.

¹⁴⁹ Ibid. P. 4.

¹⁵⁰ Hermes Trismegistus and the Hermetic Tradition of East and West. Kiev "IRIS". P. 314.

**INDIVIDUAL CONSCIOUSNESS AT TRANSITION PERIODS
TO A NEW CYCLE**
**According to the H. P. Blavatsky's Works
and Theosophical Tradition**

Tetyana Holovchenko
Ukraine

President of the Helena Blavatsky Lodge (Dnipro)
The Theosophical Society in Ukraine

Everything that happens in the Universe, from the beginning of Mahamanvanthara, happens according to certain laws of the Universe. These Laws are an expression of Higher Consciousness. Everything that exists, from electron to star, is permeated by Consciousness. This Primary Reality is still beyond our perception, but sages and saints have always named it by contradicting terms. Many called it “God,” others called the Law, Heaven, the Great Architect, Evolution, Avalokiteshvara. Each person, in accordance with his character and experience, can determine his attitude towards this Consciousness, which directs everything in the manifested Universe. According to theosophical tradition and cosmogony, there is only a single Law in the Universe, “the law of harmony, perfect balance”¹⁵¹, which acts as a single energy through the Logos. And during Manvantar, the Logos has its own consciousness and its own individuality, which, in turn, first manifests itself as Light, or universal consciousness, and then as individual consciousness. The Trinitarian Logos acts through the Creative Hierarchies of spiritual plans, these are the plans of the Higher Consciousness on which the Logos unfolds the Universe, “supporting it during its existence and taking it into Itself at its completion”¹⁵².

At the stage of the manifested Universe, we can talk about cosmic consciousness, since the words Universe and Cosmos in this case are synonyms. H. P. Blavatsky says that cosmic consciousness exists on the following seven plans: “Atmic; Buddhic; Manasic Kama-manasic; Kama-pranic; Astral; Practical”¹⁵³. You can also refer to the corresponding

¹⁵¹ “Letters of the Mahatmas”; Collection; RIPOL classic; Moscow; 2006. P. 58; 245.

¹⁵² A. Besant "Study of consciousness"; REFL book, Wakler; Kiev; 1997. P. 17.

¹⁵³ H. P. Blavatsky “Instructions for the internal group students”; Sphere; Moscow; 2000. P. 67.

diagram in *The Secret Doctrine*¹⁵⁴. The division into Plans must be understood correctly, because in infinite Space, all plans interpenetrate each other, representing different levels of spirit-matter.

These seven plans correspond to the seven states of human consciousness. The first two Plans are the Higher Consciousness Plans, accessible to understanding only by the Initiates, since they are still inaccessible to human intellect in its present development. On the next two plans – Buddhic and Atmic – special Initiates' evolution takes place. The evolution of an ordinary person happens on three lower plans: physical, emotional (astral) and mental. Each of them unfolds sequentially one after another, developing inside the previous one. Each plan has its own substance or matter of space, and therefore its own specific quality of consciousness.

Aware of the metaphysical nature of many of the mentioned plans of being, one can ask: “Do the presented diagrams and schemes give anything to the seeker?”, We find the answer in one of the *Secret Doctrine* writing goals: “to prove that Nature is not“ a random combination of atoms” and indicate to man his rightful place in the scheme of the Universe”¹⁵⁵. This means that for our rather limited human mind and the limited possibility of the five senses for knowing non-physical plans, schemes and diagrams can only help in creating the internal scheme of the universe. But for real awareness of even the plans of being, which constitute only our solar system, the knowledge of the ancient knowledge basics, and most importantly, for awareness and transformation in a special period of transition to the next cycle – the Age of Aquarius, an ordinary person in the West **needs to change his way of thinking**, which is consciousness expansion.

It is difficult to do this quickly, “for a person can think only along his usual rut, and if only he does not **have the courage** to bury it and build a new one for himself”¹⁵⁶. More developed Souls have always helped and supported humanity in its development, and especially during periods of trials. They and we have the common task of building a solid foundation for a new world of thought (new thinking). In the *Mahatma Letters* we find:

“Countless generations have built ... the giant Tower of Infinite Thought, where Titan lived and will, if necessary, dwell alone, leaving it only at the end of each cycle to invite selected people from humanity to

¹⁵⁴ H. P. Blavatsky “*The Secret Doctrine*”; Vol. 1; Theosophical Edition, Adyar, Madras, India; 1991.

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ “*Letters of the Mahatmas*”; Collection; RIPOL classic; Moscow; 2006. P. 5.

cooperate with him and help him enlighten the superstitious person. And we will continue this periodic work; we will not allow to embarrass us in our philanthropic attempts until **the foundation of the new world of thought** is built so firmly that no amount of opposition and ignorant cunning ... can not be overcome”¹⁵⁷.

All the great changes of today's world are happening according to the divine plan of the Higher Consciousness. The transition to faster higher vibrations and the corresponding individual consciousnesses of people is only one of the transformation processes in a given period of transition into the next cycle, the next era. Sublime, positive thoughts just correspond to such fast high vibrations. And the thought enlightened by love is infinite and omnipotent. Man must change, since only individuals transformation can lead to a general humanity transformation.

Souls, individual consciousnesses, which have received more developed forms for the evolution on Earth passage – the body, have been coming during the last few years and these days. We can find inspiration in changing ourselves to help them and the whole of humanity move into the Golden Age of truth and purity.

“TRANSESTHETICS” AS AESTHETICS OF INFORMATIONAL CULTURE AND THE LOST IDENTITY

Natalia Tarasova
Ukraine

*PhD (Philosophy), associate professor
of the Department of Philosophy and Pedagogics
of the Dnipro University of Technology*

Already in the first half of the twentieth century, it was obvious to T. Adorno that late-fashioned art, incorporated into mass production commercialization system, was subjected to profound anthropological shifts, changes its social functions, being changed internally. It lends itself to universal reification and is entangled in contradictions, reflecting objective antinomies. And in an effort to overcome these contradictions, it brings them to extremes, simultaneously losing daily properties – to give

¹⁵⁷ Ibid. P. 15.

illusions, to turn reality into an ideal one. There was inevitably a collision in the aesthetics of the opposite tendencies – the "restoration of deliberate withdrawal from the ratio" and the opposite desire for total rationalization. But, as Adorno noted, this is just music, where even the issues of counterpoint proved the intransigence of conflicts¹⁵⁸.

The advent of the informational age has led to even more drastic changes in aesthetic consciousness in the context of the general feeling of being in an "after orgy" state, as J. Baudrillard has metaphorically defined it. Technology has taken a strong position in creative activity. Aesthetic operability is equal to operability of cybernetic programs. According to the philosopher, aesthetics has become a trans-aesthetic that embodies the state of liberation of art from previous reification, symbols production, the explosion of signs, the cult of aesthetic delights, movement into the void. The art of network civilization, without creating a new one, seeks to play out, to stage the entire past aesthetic scenario, because it has got the "epidemic of pretension"¹⁵⁹. Informational media are numerously replicating, artistic forms, ideals, fantasies, images, different times dreams are multiplying, thus instilling the "logic of the virus of network scattering" to the aesthetics. Works are cloned linearly. Aesthetic value falls into the continuing spiral of household-market-structural-fractal values, the essence of which resembles the growth of metastases, virulence, chain reaction. The aesthetics of liberation, supported by network consciousness, offer endless substitutions, increase the possibility of variability. Deprived of the genetic code of values, ideas, concepts, aesthetics becomes deprived of its essence. In the informational space, the functioning of the work is completely indifferent to the content. The function of creative reproduction replaces the meaning of existence. The collapse of the integrity of artistic creativity plunges into chaos. When everything is aesthetic, then aesthetical is also technical, political, sexual, advertising, informative. Art disappears, according to Baudrillard, it cannot be performed in this atmosphere as an ideal, perfect form, a "second reality", an illusion that denies reality as a talented adventure. The work of art is dissolved in everyday reality, in "trans-aesthetic banality"¹⁶⁰. All revolutionary, avant-garde movements in the name of new forms, images, language, even the "critical events" of Duchamp's Dadaism and anti-art are overdue for banal images. Art frees itself from its typical rules of higher aesthetic play. Superficiality, vanity,

¹⁵⁸ Adorno T. V. *Philosophy of New Music*. P. 6-7.

¹⁵⁹ Baudrillard J. *The Transparency of Evil*. M.: Dobrosvet, "KSU" Publishing House, 2012. P. 9.

¹⁶⁰ *Ibid.* P. 17-20.

which expels silence from creativity for the work of fantasy, thought, emotion, purpose, comprehension, stimulates "continuous fiction, which saves us from the emptiness of our mental screen", is delivered as a chain reaction to the aesthetic¹⁶¹.

The philosophical position of O. Zabuzhko is close to this in the discussion of the aesthetic consciousness of informational culture. According to her, in the artistic world, the informational revolution was marked by the onset of post-tragedy, the loss of subjectivity, and the purifying catharsis. The life of the tragic appears in the forms of grotesque, remakes, criminal chronicles. The author's irony was replaced by his sincerity. A man with a personal computer, conscious of one work substitution – many similar, does not understand the value of a unique creation, unique, instant – the "lost violin" (manuscript, canvas, temple, library, first and last love)¹⁶². And, in his opinion, the informational society coincides with the totalitarian one. Tragic heroisation is distorted by the interchange of the victim and the punisher, the idea of guilt and redemption, of judgment, lose their sense of "good and evil, beauty and ugliness, truth and lie merge in the continuous whirlwind of a raging dance." "Misery is no longer" converted", the audience "does not read", "does not visit", "is not interested", "artists in the global neurosis of culture" do not serve as fabulous birds - "thrushes", that are feeding, "laughing and scaring". Only "grotesque dentistry" instead of mental and moral purification is justified by the only aesthetic form required¹⁶³.

All this confirms the true in today's art and the aesthetic theory search in escape from real life, personal thoughts, high art, deep feelings of artistic creativity algorithms. Only "digitization", modeling of temporal and architectonic processes, different types and styles of representations, computer imitation of artistic techniques are stimulated by a fundamentally altered aesthetic need of the artist – to get practical benefits from the work of art. In aesthetics, cybernetic ideas are propagated, the micro-aesthetic concept of modeling the whole of art is applied through the choice of specific elements according to the "yes-no" informational principle, instead of the ordering criterion, the criteria of redundancy, entropy, synergetics, fractal, Fibonacci series, etc. are applied¹⁶⁴.

¹⁶¹ Ibid. P. 21-22.

¹⁶² Zabuzhko O. About Art in the Post-Tragic World // Chronicles of Fortinbras. K.: Fact, 2009. P. 30.

¹⁶³ Ibid. P. 31.

¹⁶⁴ A.S. Mihunov, S.V. Yerokhin. Algorithmic Aesthetics. S-P.: Aletheia, 2010. P. 6-7.

Instead of the conclusion: informational culture provoked in the modern aesthetic consciousness of the age of "transaesthetics" (J. Baudrillard), which manifests itself as the age of lost artistic identity due to inexhaustible contradictions of identity and multiplicity, lack of movement and deprivation of the inner surface, static and superficial. However, is a cybernetic aesthetic mind an alternative to creative "silence" as a source of creative inspiration and creativity, phenomena of artistic value, sense, event, tragedy, subjectivity, uniqueness? If so, one can only assume what new anthropological shifts in world-view, social activity, cognition, personal life-world of informational generations will give fractal criteria of algorithmic aesthetics in expression of artistic truth with the art of the near future.

HAPPINESS AS A STATE OF CONSCIOUSNESS

Oleksandr Tymofieiev
Ukraine

*PhD (Philosophy), associate professor
of the Department of Philosophy and Pedagogics
of the Dnipro University of Technology*

The importance of what people understand under the word "happiness" is difficult to put under doubt. The pursuit of happiness is inherent in every human being and is an integral part of human nature. Happiness is one of the main human values. However, the phenomenon of happiness eludes clear definitions and categorizations. In our article, we will try to consider the problem of happiness in the context of the state of consciousness.

In ancient philosophy, there were basic approaches in the happiness understanding that were developed in the following epochs – hedonism, stoicism and eudaemonism.

The hedonistic position which was formulated by Aristippus (the path to happiness is pleasure and avoidance of pain) has become the object of criticism of all subsequent happiness theories, which emphasized that pleasure is a trap: embarking on the path of pleasure, one becomes a slave of pleasure. An interesting addition to the hedonistic position is Epicurus's statement: "In order to enjoy yourself, you must limit yourself." This statement can be considered as a transition to Stoicism.

Stoics (Epictetus, Seneca, Mark Aurelius) considered the internal state of man as the main factor of happiness. They have drawn a sharp line between the inner world of human and the external circumstances of his life: nothing external can affect a person's mental well-being. The human's happiness means to live according to the Logos, the cosmic law.

Eudemonism (Socrates, Plato, Aristotle) associated happiness with the possession of virtue. Aristotle defined happiness as a perfect activity with self-worth and pleasure. Such perfect activity is virtuous behavior because it brings pleasure to the person. Etymologically, the Greek word "*Eudaimonia*" (= true happiness) consisted of two parts – *eu* (good) and *daimon* (deity), meaning literally that a virtuous person is under the gods' patronage.

In modern philosophical literature, there are two parts of sources, each of which corresponds to the specific contents of this concept. In some texts, the word "happiness" is used as an appraisal concept, roughly synonymous to well-being or prosperity. In another part of works, this word is used as a purely descriptive psychological concept, similar to the terms "depression" or "rest"¹⁶⁵.

In rough approximation, these two meanings can be combined in the understanding of happiness as a state of consciousness. As a result of this approach, happiness can be identified with the Greek *eudaimonia* – the positive attitude of the individual towards his own life. This is how we avoid the traps of hedonism – we do not seek individual pleasures, but the pleasures of life in general. On this path, it is important to combine stoic wisdom in accepting external circumstances with Aristotle's understanding of happiness as a habit of virtue. If we attempt to cultivate virtuous qualities, then eventually their use in our lives is in communication with others and the outside world becomes a habit that can be defined as a form of life. It is in the awareness of such a well-established form of life that I can consider myself happy (happiness as a mental, emotional state).

Thus, considering happiness as a state of consciousness, we believe we should agree with Aristotle's definition: "happiness is the activity of the soul in the fullness of virtue"¹⁶⁶. Indeed, happiness is within us. But its focus is the well-being of others. An awareness of this can be fostered by the habit of virtue. In this context, our conclusion is in line with H.P. Blavatsky's words: "If the actions of human bring prosperity and happiness to other

¹⁶⁵ Dan Haybron. Happiness. URL: <http://www.philosophy.ru/ru/happiness/>

¹⁶⁶ Aristotle. Nicomachean Ethics / Translated from Ancient Greek by Victor Stavnyuk. - K. : Aquilon-Plus, 2002. P. 49.

living creatures, they will respond with the same prosperity and happiness on himself or herself"¹⁶⁷.

HELENA BLAVATSKY AND THE MODERN WORLD ATTITUDE – EVOLUTIONARY VIEWS OF CONSCIOUSNESS ISSUES IN THE INTERDISCIPLINARY DIMENSION

Julia Rodina
Ukraine

*PhD, associate professor
of the Department of Philosophy and Pedagogics
of the Dnipro University of Technology*

The category of consciousness is very complex in modern science. The phenomenon of consciousness cannot be illuminated and explained by scientists in one direction and dimension¹⁶⁸. The subjective nature of consciousness was explored by various methodological strategies in understanding its categorical nature. It did not allow consciousness to be considered in its overly complex multilevel nature. Classical psychology defines consciousness as highly organized matter of the brain. It does not answer the philosophical problems of being human, and does not respond to current research on man and the world¹⁶⁹.

The challenges of time return researchers to the backbone of a synthesis of consideration of all basic concepts and require a comprehensive multidisciplinary approach.

The following principles reappear in the study of man: Subjectivity – in all disciplines that study man return to the principle of individualization. Individualization was lost earlier in the obligatory statistical scientific research base, and did not allow to study the most rejected, but interesting cases. Antropological – allows to consider consciousness inseparably from

¹⁶⁷ H.P. Blavatsky. Karma, or the Law of Cause and Effect // H.P. Blavatsky, N.K. Roerich. Shambhala. The past or the future of the world? – Moscow: Algorithm, 2018. - 239 p. URL: <https://mybook.ru/author/elena-blavatskaya/shambala-proshloe-ili-budushee-mira/read/>

¹⁶⁸ Klochko V., The Problem of Consciousness in Psychology: a Post-Nonclassical Perspective // *Moscow University Bulletin. Series 14 "Psychology"*. 2013 No. 4. P. 20–35.

¹⁶⁹ Guseltseva M.S. Cultural and Analytical Approach to the Study of the Evolution of Psychological Knowledge: Thesis. ... PhD (Psychology) / M.S. Guseltseva. M., 2015. 459 p. Umrikhin V.V., Romashchuk A.N. At the Turning Point of Methodological Platforms: from Classical Psychology to Psychology of the Twentieth Century, Modern Psychology: Methodology, Paradigms, Theories. Ananiev readings 2009.V. 1. 2009.P. 109–114.

the person and its possibilities. Such consideration takes a person to a higher level of existence than he does, which classical science had relegated to earlier. Dynamics – is a necessary condition for taking into account the flowing, labile, processually continuous nature of consciousness, which has been revealed by new fields of research, such as neuropsychology.

Transdisciplinarity is a new challenge and a must in the approach to the study of man in general, and the phenomenon of consciousness in particular¹⁷⁰. This principle combines naturalistic and socio-humanitarian approaches to the consideration of consciousness, expands the range of research strategies.

All this brings back to the ascending origins of the evolutionary approach of considering human consciousness. The connection between the initial energy and the foundation of the World creation becomes apparent¹⁷¹.

This is the evolutionary approach introduced by Helena Blavatsky in her writings in the 19th century. She founded the Theosophical Society and combined in her writings the research tasks of various scientific fields. It gave the world and science a basic approach combining the scientific achievements of the East and the West in the paradigm of the unity of human nature and the nature of the World.

She wrote in her works¹⁷² that every manifested form of life is moved by ascending spiritual energy. This means that every form of life has different levels of consciousness. But this consciousness energy manifests itself in the highest property only in man.

Helena Blavatsky wrote in her works that the original science of man and his soul does not reproduce all levels of its existence. This science (psychology) cannot explain the highly organized nature of consciousness only on the basis of the materialistic concepts of Western science. It must consider its subject – the soul of man (the psyche from the Greek – the soul) within the framework of the Eastern paradigm, where the ultimate point of the development of consciousness is the union with the divine consciousness. This conception is based on the premise that man, the

¹⁷⁰ Guseltseva M.S. Cultural and Analytical Approach to the Study of the Evolution of Psychological Knowledge: Thesis. ... PhD (Psychology) / M.S. Guseltseva. M., 2015. 459 p.

¹⁷¹ Gindilis, L.M. Consciousness and its Role in the Universe: Scientific, Philosophical and Meta-Scientific Aspects. *Materials of the Xth Interdisciplinary Scientific Conference "Ethics and Science of the Future" - Consciousness as the Creative Power of the Cosmos*. M.: Delphis, 2011. p. 5-13. Rodina Yu. D. The Level of Consciousness as a Determinant of Human Life. *Materials of the Xth interdisciplinary scientific conference "Ethics and Science of the Future" Consciousness as the Creative Power of the Cosmos*. M.: Delphis, 2011. p. 24-27.

¹⁷² Blavatska H. P. *The Human Phenomenon*. M: Sphere. 2006. 480 p.

microcosm, is the reflection of the macrocosm as the existence of a living Universe.

The Theosophical Approach to the Phenomenon of Consciousness, in fact, gives the bridge to the study of human nature and the nature of consciousness through divine wisdom, which is literally the definition of Theosophy.

The Upanishads list five levels of human consciousness¹⁷³. First level is ana-maya – the human consciousness is grossly sensitive, determined by the animal's search for saturation of food and in sensual pleasure sees the only meaning of its existence. Second level is prana-maya – consciousness understands happiness as an opportunity to continue life and maintain one's health. The third level is jnana-maya – consciousness opens and values for itself the knowledge of the world on the intellectual level. At the same time, consciousness does not see the connections of wildlife. It reflects knowledge in the process of knowledge acquisition at its own pleasure. This reflects the classic level of scientific approach that has existed for more than a century. The fourth level is the vyjnana-maya – the vision of the kinship of all living things, the possibility of establishing relationships at the divine-spiritual level – this is the theosophical approach, the bridge to the study of the natural science content, which Helena Blavatsky built in her works. The fifth level is ananda-maya – the person feels the pleasure of only working for the divine plan. The person in this level gives all his activities to the Service without losing his nature and identity. So a person goes beyond his own personality.

This approach brings back the value of each individual who carries it through the ability to reach their level of consciousness. It also brings evolutionary development opportunities to all of humanity and all of advanced science. We see the effect of this approach on the example of the life and activity of Helena Blavatsky, which in the fundamental work of "The Secret Doctrine" gives science a true key to the study of the nature of man and the universe at the proper level of the great Truth of Existence¹⁷⁴. The "Secret Doctrine" has become contemporary and relevant at the time of writing and remains such today. Because it gives the true perspective of the only possible interdisciplinary approach to all nature.

Helena Blavatsky herself gives an example of the existence and service of humanity and the universe on the highest possible stage of consciousness.

¹⁷³ Rodina Yu.D. The Level of Consciousness as a Determinant of Human Life. *Materials of the Xth Interdisciplinary Scientific Conference "Ethics and Science of the Future" Consciousness as the Creative Power of the Cosmos*. M.: Delphis, 2011. p. 24-27.

¹⁷⁴ Blavatska H. P., *The Secret Doctrine*. M: Eksmo. 2018. V.1 880 p.

When we study her works and life, we have the opportunity to understand nature and consciousness most fully too – in all its divine, nature (at the same time changing and constant). It brings together all levels of scientific inquiry in a truly evolutionary, transdisciplinary methodology.

**IRRATIONAL FACTOR ANALYSIS
IN THE MASS CONSCIOUSNESS FORMATION
BY THE FRANKFURT SCHOOL REPRESENTATIVES**

Oleksiy Zakharchuk
Ukraine

*PhD (Philosophy), associate professor
of the Department of Philosophy and Pedagogics
of the Dnipro University of Technology*

Mass culture as a manifestation of mass consciousness is a truly new, unique phenomenon of modern civilization that has no analogues in the past. In retrospect, one can only speak of the traditional type of culture. Mass culture is entirely a product of scientific and technological progress and industrial society.

From the logic of the Frankfurt School philosophers, the primary importance of the production structure and economic relations for the society nature should be concluded. Indeed, it is logical to assume that the presence of mass production implies the presence of mass consumption. The question of what is primary and of secondary importance in concrete-historical realities is no longer important, since there is a much more urgent problem – the maintenance of this system in a functional state. Otherwise, civilization awaits collapse and death. And it is the mass culture as a culture of consumption that makes it possible to further development of the existing business and economic model.

G. Marcuse believes that the sphere of production is not limited to just goods and services. They are accompanied by various habits and reactions that are imposed on the person from the outside, to more firmly associate him with the production sphere. “Goods absorb and manipulate people; they produce a false consciousness that is not susceptible to their own lies”¹⁷⁵.

¹⁷⁵ Marcuse G. One-dimensional man / G. Marcuse // Marcuse G. Eros and civilization. One-dimensional man: A study of the ideology of a developed industrial society: Transl. from English. – M.: LLC "Publishing house ACT", 2003. Pp. 134-135.

In today's context, according to the Frankfurt School philosophers, mass consumer culture is absolutely dominant over all other cultural manifestations, this applies to both traditional culture and classical spiritual heritage. Theodore Adorno, a well-known art theorist who was himself a composer and musician, notes that the essence of modern culture is the desire to mass production of a standardized and unified product by analogy with industrial production. In the process of mass material and spiritual production, T. Adorno states, there is a suppression of the human creative potentials by means of imitation, deception of the consumer, when the image of the new and original is created by a deeply secondary made product. "... Popular songs of today are being released more and more like each other. They are characterized by a basic structure, parts of which are interchangeable. However, this structure is cleverly hidden by the excesses, novelties and stylistic changes that are added to the songs as something that gives them uniqueness"¹⁷⁶.

From the above interpretation of mass culture, we can conclude that it is rather than the political institutions that form the mass consciousness. Both democracy and liberalism and other political ideologies are forced to adapt to the conditions that have been formed in society, and these conditions themselves are more dependent on scientific and technological achievements and the level of material production. It should be noted that material factors in the life of society should not be absolutized, as it was in the case with Marxism, but their influence on the society life should not be denied either.

Therefore, it is not natural to rely solely on science and technology to solve social problems. One can completely agree with the criticism of antisynthetic course representatives about the problematic impact of scientific and technological progress on the civilization development. And the essence of this problematic influence, the same representatives of the Frankfurt School see in the rational and irrational principles clash.

Science and technology, as derivatives of a rational beginning in man, create new conditions and prospects for the development of society, but the irrational beginnings of human nature, as more powerful, often turn scientific and technological progress into a problem, and even a threat to society.

"The purpose of the mind," explains G. Marcuse, "is to ensure the realization of human capabilities through the more efficient transformation

¹⁷⁶ Strinati D. An Introduction to Theories of Popular Culture. Second edition / D. Strinati. – London; New York: Routledge, 2004. P. 59.

and exploitation of nature. However, it seems that over time, the goal changes places with the means: time given to alienated labor also takes time for individual needs – and begins to determine the needs themselves. Logos unfolds as the logic of domination. And then, when logic reduces holistic arrays of thought to signs and symbols, the laws of thinking are eventually transformed into techniques of calculation and manipulation¹⁷⁷.

In fact, this statement states the fact that scientific and technological progress and increasing literacy of the population can not eliminate social problems, and on the contrary, according to G. Marcuse, in particular, they intensify them. For irrationalism, a modern industrialized society has proved to be a favorable environment. The rationality of progress has increased the irrationality of its organization and focus. “Today,” writes G. Marcuse, “mystifying elements are mastered and put into the service of industrial advertising, propaganda and politics. Magic, sorcery and ecstatic service are practiced daily at home, in the shop, at work, and the irrationality of the whole is hidden through rational achievements”¹⁷⁸.

Therefore, the mind and everything that it generates cannot solve social problems, since the irrationality of the human nature inevitably distorts its achievement. True freedom and all-round development of individuality in today's industrial and post-industrial society is impossible, as freedom in traditional society was not possible before.

¹⁷⁷ Marcuse G. *Eros and Civilization* / G. Marcuse // Marcuse G. *Eros and Civilization. One-dimensional man: A study of the ideology of a developed industrial society: Transl. from English.* - M.: LLC "Publishing house ACT", 2003. P. 100.

¹⁷⁸ Marcuse G. *One-dimensional man* / G. Marcuse // Marcuse G. *Eros and civilization. One-dimensional man: A study of the ideology of a developed industrial society: Transl. from English.* - M.: LLC "Publishing house ACT", 2003. P. 453.

**THE “H.P. BLAVATSKY AND HER
FAMILY MUSEUM CENTER” CREATION PROJECT
BASED ON THE DNIPROPETROVSK NATIONAL
HISTORICAL MUSEUM NAMED AFTER
D.I. YAVORNYTSKY**

*Olena Alivantseva
Ukraine*

*Founder and scientific supervisor
of the “H.P. Blavatsky and her Family Museum Center” project,
Honored Worker of Ukrainian Culture,
Head of the Dnipropetrovsk National Department of
Historical Museum named after D.I. Yavornytsky*

In 1990, a public initiative group was created at the Dnipropetrovsk Historical Museum named after D.I. Yavornytsky to study the heritage of the prominent native Prydniprovyie citizen H.P. Blavatsky and to create dedicated to her Museum and Science Center it in the city (now Dnipro) on the territory of the historical estate where she was born (Dnipro, 11, Knyaz Yaroslav the Wise St.).

The project was named “H.P. Blavatsky and her Family Museum Center” and began to develop due to the joined efforts of the international community. The core of the initiative group was the Scientific and Cultural Association “Universum of Helena Blavatsky”, which included scientists, museums, cultural scientists, theosophists, local historians.

Since 1991 and up to now scientific conferences under the general name “H.P. Blavatsky and Modernity” are held annually in Dnipro with relevant topics for each year by the initiative group supported by the international community. The conferences are held on May, 8 and are dedicated to the H.P. Blavatsky day, generally known as White Lotus Day. On August, 12, H.P. Blavatsky birthday, scientific readings dedicated to her are held in Dnipro; at the late March – “H. P. Blavatsky Studios”, during the year - summer and winter series of scientific and educational lectures and club meetings.

In 2002, a research and exposition departments were formed with the aim of creating a Museum Center based on the Historical Museum named after D.I. Yavornitsky.

In 2004, 4/5 areas of the monument house, preserved on the territory of the historical estate of the state and public personality A.M. Fadeyev (1789 - 1867), were transferred to the balance of the Historical Museum. Here, on

July, 31 (August, 12), 1831, his eldest granddaughter, O.P. Blavatsky (1831 - 1891), was born.

In the early 2000s the 19th-century the homestead house where Blavatsky was born and the Fadeyev dynasty lived was in an emergency condition. Over the next few years, it was brought into working condition by patrons and volunteers (it was not possible to renew the heating system only).

In 2005 the pilot project of the “Zero Cycle Museum” was launched in the building: experimental exhibitions, a lecture hall for scientific, educational and club work, were created in four halls.

In 2018, the owner of 1/5 of the building donated the area he possessed as a gift to the museum (the legal transfer procedure is not completed).

On January 25, 2018 the status of the Monument of National Importance No. 040025 was given to the building, where the H.P. Blavatsky and her family Museum Center was created.

The results of thirty years work on the H.P. Blavatsky and her family Museum Center creation are:

- systematic focused work on the H.P. Blavatsky's heritage returning to the context of national science and culture, which made the name of our distinguished countrywoman widely known in the Motherland, her worldview attracted the attention of the Ukrainian society and specialists;

- creation of a launching pad for the implementation of the “H. P. Blavatsky and her family Museum Center” project, all directions of its activity development;

- scientific understanding, creation of the “H.P. Blavatsky and her family Museum Center” concept, which was supported by experts, at both Ukrainian and international scientific forums;

- international community of H.P. Blavatsky's heritage researchers formation, whose joined efforts annually hold a number of international scientific and cultural forums in Dnipro, and scientific collections are published;

- creation of a scientific library with a collection of research and first-source literature dedicated to H.P. Blavatsky, with the works of her followers, the works of related philosophical teachings and public directions representatives (7 thousand volumes);

- creation of a number of public Ukrainian and international associations in support of the H.P. Blavatsky and her family Museum Center.

Thus, on the basis of thirty years activity, as a creation of a thorough scientific-museum-cultural base and formation of a domestic and foreign

researchers community, we consider it appropriate to strengthen and continue the public activity in the way introduced in the state the Dnipropetrovsk Historical Museum named after D. I. Yavornytsky as a structural unit of the H.P. BLAVATSKY SCIENTIFIC CENTER.

The main purpose of the Scientific Center is to systematically study the heritage of Helena Petrivna Blavatsky and to comprehend it in the context of 21st Century worldviews, with the aim of value foundations and paradigmatic attitudes formation in accordance with contemporary challenges of the world and national cultural space.

The tasks of the center:

- comprehensive understanding and scientific study of the place and significance of H.P. Blavatsky's heritage in the domestic and world context;
- study of the significance of H.P. Blavatsky personality of and her family members in the cultural space of Ukraine and the Dnipro region;
- research of H.P. Blavatsky's ideas (as well as of her associates, students and followers) and their influence on scientific and socio-cultural spheres. Studying the history of the Theosophical movement in the world;
- comparative study of ancient and modern world religious and philosophical doctrines on the basis of H.P. Blavatsky synthetic view in order to form an ethics of tolerance, a new system of understanding;
- study of little-researched, scientifically perspective views on the nature of Man and the Universe;
- consolidation of international research efforts and creation of an international scientific association of H.P. Blavatsky's and her followers heritage researchers;
- integration of Blavatsky's ideas into the modern field of scientific research;
- justification of the newest methodology of knowledge and modern thinking in the context of the post-classical paradigm of science.

Areas of activity:

- creation of research groups, sections, laboratories to fulfill the tasks of the Center;
- cooperation with foreign researchers involvement. Establishment of cooperation with domestic and foreign scientific institutes and organizations;
- preparation and holding of conferences, scientific readings, seminars (May, 8 - the H.P. Blavatsky Remembrance Day), August, 12 - the H.P. Blavatsky birthday.

- H.P. Blavatsky and her family Museum Center Scientific Library development; scientific catalogs, biobibliographic indexes creation; holding conferences and seminars;
 - scientific-methodical and scientific-educational programs development;
 - carrying out scientific researches on the activity topic in archives, museums, libraries, private collections;
 - publishing;
 - exhibitions;
 - scientific-methodical, scientific-educational and popularization work.
- Thematic programs development and implementation.

GANDHI ON THEOSOPHY AND THE GLOBAL CIVILIZATION OF TOMORROW

by James Tepfer
USA

Associate, United Lodge of Theosophists

Invocation

"Common be your prayer;
Common be your goal;
Common be your purpose;
Common be your deliberation.

Common be your wishes,
Your hearts in concord,
Your intentions in concord,
Perfect be the union amongst you."
*Rig Veda*¹⁷⁹

Dedication

Let me begin this evening by honoring the ancient and noble practice of saluting those who have made this talk possible. I have drawn inspiration for Gandhi's connection with Theosophy principally from Gandhi's own writings and from Louis Fischer's sparkling and insightful biography, *The*

¹⁷⁹ As quoted in: *The Jewel in the Lotus*, Concord Grove Press, 1983, facing page.

Life of Mahatma Gandhi. I have also immensely benefitted from the brilliant and profound elucidation of Gandhian thought by Raghavan Iyer in his book, *The Moral and Political Thought of Mahatma Gandhi*. Lastly, I have drawn from a variety of contemporary sources for meaningful pointers toward the emerging global civilization of the future. However, the richer, wider prospects and possibilities of the dawning Aquarian Age have been nurtured by many seminal articles penned by H.P. Blavatsky as well as by that most insightful of all books on the prospects of a "universal civilization", *Parapolitics: Toward the City of Man*, also by Raghavan Iyer.

Before turning to the substance of my talk, I would like to add that it is especially a privilege to present this talk on the sacred soil of *Aryavarta*, on the very site which was consecrated by the dynamic presence of that great and compassionate initiate, H.P. Blavatsky. It was H.P. Blavatsky, as we know, who made Adyar holy as she dedicated it to the global Work of the spiritually wise and magnanimous Brotherhood of Bodhisattvas. And, to its immense credit, the Theosophical Society, Adyar has nobly weathered all the trials and tribulations of its past and might yet fulfill the prophetic declaration from *The Great Master's Letter* that the Theosophical Society is to be the cornerstone of the religions of the future. Considering these profound facts, what more auspicious place to discuss Gandhi, Theosophy and global civilization than here in Adyar, at this gathering of students of *Theosophia* from across the globe?

About Gandhi

M.K. Gandhi was the most eminent social revolutionary of the Twentieth Century and perhaps one of the many paradigms of the Aquarian man or woman of the coming centuries. No doubt, Albert Einstein spoke for peoples across the globe when he said:

"Generations to come will scarce believe that such a one as this, ever, in flesh and blood, walked upon this earth."¹⁸⁰

Gandhi's benign influence has been global, spanning geography and generations alike. He was the forerunner and inspiration to a Nelson Mandela in South Africa, a Martin Luther and Coretta Scott King in America, a Vaclav Havel of Czechoslovakia and, of course, the intrepid Malala of Pakistan. Each of these exemplary individuals has, in turn,

¹⁸⁰ *Einstein on Peace*, Albert Einstein and Otto Nathan, Random House, 1981. (Read out by the eminent American broadcaster, Edward R. Murrow, on the occasion of Gandhi's funeral in New Delhi.)

become an inspirational prototype in our own time and will undoubtedly continue to affect generations to come.

As a thinker and a committed social reformer, Gandhi held that truth, non-violence and creative suffering are equally vital to universal human uplift. Truth, to Gandhi, is at the core of our being and of all existence. Truth involves the whole person and encompasses thought, word and deed. Truth, to be truth, is also relevant to every sphere of human life, public as well as private. Finally, and most significantly for man, Truth is embodied in the world as the Law of Interdependence. This is the scientific basis of morality, sacred and secular.

Non-violence is action free of the urge or impulse to do harm, to act out of malice. It is rooted in the mind and heart of the actor. It is the deliberate negation of self-assertion, of pushiness, of arrogance and of the desire to exploit others. Non-violence ultimately releases some degree of unconditional love towards one's friends and one's enemies alike. It involves the conscious ability to reduce one's ego to a zero. It is, as one contemporary thinker put it, the science of "un-selfing the mind". From a theosophical perspective, we might say that non-violence is the conscious negation of the asuric will, of atavistic Atlantean pride and of the willful misuse of higher creative powers. If this is so, then non-violent, egoless action is that moral conduct that honors perceived truths by negating the personalizing will and releasing the latent, Gangetic waters of pure love.

Intrinsic to Gandhi's theory and practice of non-violence is that of "creative suffering". Voluntary suffering is a necessary ingredient of all non-violent truth-acts and especially so when it comes to dealing with seemingly intractable social and institutional injustices. Self-suffering is really the alchemical hyphen that connects truth and non-violence. Suffering ignites the moral chemistry that releases the light within truth and the energy within unconditional love. This is intrinsic to the life of the undaunted and benevolent social reformer.

Gandhi, as we know, was an unusual individual with many admirable qualities. As an earnest thinker, he was principled, lucid and insightful. As a *karma yogin*, his actions were purposeful and discriminating. As a *bhakti yogin*, he was a lover of God and man and, most especially, a lover of God-in-man. He was also honest to a fault, full of love for friends and strangers alike and was blessed with abundant good humor. With respect to the latter quality, Gandhi was once asked by a British journalist if he had not felt scantily dressed when meeting King George at Buckingham Palace. After all, persisted the journalist, Gandhi had only worn a *dhoti* and a shawl to the occasion. Gandhi smiled and retorted that he did not feel awkward at

all since his majesty had on enough clothes for both of them. Gandhi could also take a joke at his own expense. Louis Fischer, his best biographer, visited Gandhi in 1942 and again in 1946. On his second visit, Gandhi humorously remarked that Fischer must find him as unhandsome now as he had four years ago. Fischer, with a twinkle in his eye, immediately said that he would never dare to disagree with a great man. Gandhi laughed loudly and walked arm and arm with Fischer to his simple dwelling in the ashram.

Beyond all his admirable traits there was a deeper more profound quality in Gandhi that is often over-looked – his desire to heal. Gandhi's fervent wish as a young man was not to be a lawyer or a social reformer or a national leader. His heart's wish was to be a doctor – a healer. However, he wasn't allowed to study medicine because of the practice of vivisection. Nonetheless, his compassionate, healing impulse still found moments of spontaneous expression throughout his life. It motivated him to enter into forbidden areas of plague on at least two occasions in order to tend to the desperate and the dying. He also voluntarily took into his home lepers and people with various maladies. He formed an ambulance corps during two wars in South Africa and together with his ambulance crew risked his life to relieve the miseries of wounded soldiers on both sides of the battle. All in all, Gandhi's supple mind was obedient to his compassionate, oceanic heart. The latter was, in fact, the source of his moral genius.

Gandhi and Theosophy

There was a golden current of Theosophical influence that continually sustained the spiritual arc of Gandhi's life. That fertile current entered his life in November of 1889 at the age of twenty in London and continued as a vibrant, tempering influence until the very day of his assassination in 1948. The seminal "Theosophical moment" that occurred in London was when Gandhi met two Theosophists who introduced him to the *Bhagavad Gita* and, most significantly, took him to a meeting of the Blavatsky Lodge. There he met H.P. Blavatsky and Annie Besant. (He had, by the way, read Annie Besant's book on why she became a Theosophist and he was very impressed by the reasons she gave for her conversion.) As a result of Gandhi's personal encounter with H.P. Blavatsky as well as the encouragement of Theosophical friends, Gandhi studied *The Key to Theosophy*. Among other things, his study of the *Key* made him keenly aware of the philosophical richness and spiritual potency of Hinduism. It helped him to see through the many criticisms of Christian missionaries and eventually led him to declare that philosophical Hinduism was the religion that spoke to him the most deeply.

We are told more about young Gandhi and his first encounter with Theosophy in London from P. Nayyar, Gandhi's personal secretary in his later years. Nayyar tells us in his biography on Gandhi that:

"He (Gandhi) read Mme. Blavatsky's *The Secret Doctrine*, and on March 26, 1891, was enrolled as an associate member of the Blavatsky Lodge."¹⁸¹

The cumulative effect of Gandhi's fortuitous encounter with H.P. Blavatsky and his subsequent study of Theosophical teachings, is that it helped him to spiritually self-ignite; it kindled and fed what became an all-consuming fire of spiritual aspiration, an ardent search to experience God-consciousness.

Later, in South Africa, Gandhi continued his study of the *Gita* and of selected Theosophical writings. In his private library in Durban could be found the works of H.B. Blavatsky, Leo Tolstoy and other eminent writers on spiritual ideas. Gandhi also had a deep interest in Esoteric Christianity as well as in *Raja Yoga*. In addition, he contributed to the activities of the Theosophical Society of Southern Africa – Johannesburg Lodge. While he apparently never became an official member of the Johannesburg Lodge, he did give a series of talks there on the major religions of India.

Gandhi's personal association with Theosophists continued in India from 1915 until his death in 1948. He interacted frequently with Theosophists in the pursuit of Indian Independence and often collaborated with Shri B. P. Wadia, an eminent Theosophist, an original co-worker of Annie Besant and the founder of the first Labor Union in India. Furthermore, Gandhi freely acknowledged the historical fact that one of the co-founders of the Indian National Congress was a Theosophist. He later repeated his recognition of Theosophy's seminal contribution to the Indian Independence Movement when he said:

"In the beginning, the top Indian National Congress leaders were Theosophists."¹⁸²

In a wider sense, we might say that Gandhi implicitly embraced the "Three Objects" of the Theosophical Movement (but with specific reservations about the Third Object). As we know, the First Object of the Theosophical Movement is to form the nucleus of a universal Brotherhood of Humanity, without distinction of race, creed, sex, caste or color. Gandhi's whole adult life could be seen as an attempt to embody the living spirit of

¹⁸¹ *Mahatma Gandhi: The Early Phase*, Pyarelal Nayyar, Navjivan Trust, 1956, pg. 259.

¹⁸² *The Life of Mahatma Gandhi*, Louis Fischer, Harper and Row, paperback edition, 1983, pg. 437.

this aim. It was the root inspiration of his fertile spiritual life and of his numerous "experiments with truth". Brotherhood was also the universal constant in his solution to the complex algebra of the religious communal issues that plagued India and which the British government so cleverly exploited. As Indian independence neared in the late 1940s, and violent disagreements intensified between Muslim and Hindu Congressmen, Gandhi saw his hopes for a politically unified India wane. In an interview in June of 1946 with Louis Fischer, Gandhi lamented the patent smugness of many Hindus toward Muslim members of the Indian National Congress. He equally lamented the devolution of the Muslim belief in the brotherhood of man into the brotherhood of Muslims only. In light of this sad, dual realization, Gandhi made the following unequivocal declaration to Fischer:

"Theosophy is the teaching of Madame Blavatsky... Theosophy is the brotherhood of man."¹⁸³

Gandhi was, in effect, making it clear that H.P. Blavatsky was the true teacher of Theosophy and that its essential message of brotherhood was what both Hindu and Muslim proponents were sorely lacking in practice. In the end, the lack of brotherhood in the Indian National Congress led to the devastating division of a unified *Aryavarta* into the separate nation states of Pakistan and India.

The Second Object of the Theosophical Movement is to encourage the comparative study of ancient religions, philosophies and sciences. Gandhi was a Hindu – initially by birth but ultimately by choice. He was also an ardent student of the world's major religions. Since he came to recognize that each religious tradition embodies a profound set of spiritual truths, he declared that "Truth alone is God." This statement parallels the Theosophical motto taken from the Maharaja of Benares: "There is no religion higher than Truth." It is not surprising then that since Truth alone is God, Gandhi believed fundamentally in the following:

"... (I believe in) the religion which transcends Hinduism, which changes one's very nature, which binds one indissolubly to the truth within and which continually purifies. It is the permanent element in human nature which counts no cost too great in order to find full expression and which leaves the soul utterly restless until it has found itself..."¹⁸⁴

This notion of an in-born "transcendent-religion" – rooted in Nature and man – was dialectically compatible with, and supportive of, a diversity of religious teachings. Like the full moon simultaneously mirrored in many

¹⁸³ *Ibid.*

¹⁸⁴ "Young India", December 5, 1920, pg. 2.

different lakes, each authentic religious teaching reflects some portion of Absolute Truth. This calls for more than mere tolerance. It calls for an abiding reverence for the world's multiple religious teachings and a willingness to search for underlying truths beneath constricting dogmas and rituals. It is not surprising then, that Gandhi admired the universal and universalizing spirit of Theosophy. This appreciation was aptly and simply expressed in his "Foreword" to the book, *The Brotherhood of Religions*, penned by the Theosophist Sophia Wadia. In Gandhi's "Foreword" to that book, he says:

"An understanding of and respect for the great faiths of the world is the (very) foundation of true Theosophy."¹⁸⁵

In this respect, Gandhi also noted that true religion not only transcends all formal religions – including Hinduism – but also unifies them without destroying their fundamental, discrete integrity. This dialectical outlook is compatible with true *Theosophia*, is it not?

The Third Object of the modern Theosophical Movement is to investigate the hidden laws of Nature and the creative powers latent in man. Gandhi recognized these subtler dimensions of Nature and humanity. To quote from his autobiography:

"...(W)e are children of one and the same Creator, and as such the divine powers within us are infinite."¹⁸⁶

Gandhi also deeply believed in *karma* and reincarnation. Furthermore, he recognized that the moral law was impersonal, subtle and many-layered. In the human kingdom, this meant that *karma* works principally through the agency of the mind. To Gandhi, the highest creative faculty in man was pure thought and that faculty was regulated by the impersonal, subtle and multi-layered law of *karma*. His belief in the karma-generating power of thought sometimes created peculiar problems for him. Take, for example, his reaction to the Bihar earthquake of 1934; after the earthquake, Gandhi publicly commented that, in his view, the earthquake was caused by the sin of untouchability practiced by most caste Hindus. Well, as you might expect, many rationalists, scientists and friends were thunder-struck and dismayed by this statement. So was Gandhi's close friend, Rabindranath Tagore. In fact, Tagore publicly chastised Gandhi and stated,

¹⁸⁵ *The Brotherhood of Religions*, Sophia Wadia, 1944, "Foreword", pg. 3.

¹⁸⁶ *The Story of My Experiments with Truth*, M.K. Gandhi, Beacon Press, 1957, (6th printing), pg. 276).

"... physical catastrophes have their inevitable and exclusive origin in certain combinations of physical facts."¹⁸⁷

Gandhi's retort to Tagore and his critics alike was:

"To me, the earthquake was no caprice of God nor a result of the meeting of mere blind forces. We do not know all the laws of God (*karma*) nor their workings."¹⁸⁸

While Gandhi recognized the reality of occult powers, he felt that it was often an unhealthy diversion for mystics, Hindus and Theosophists to focus on hidden and as yet undeveloped psychic powers. Like Saint Paul, Gandhi believed that boundless charity was a far greater possession than the development of psychic powers. Gandhi's concern, as we know, echoes a serious point made in *The Great Master's Letter* in which the aim of universal brotherhood is fervently upheld and the fascination with occult powers strongly criticized. As the Great Master unequivocally states:

"... perish rather the Theosophical Society with both its hapless Founders, than that we should permit it to become no better than an academy of magic, and a hall of Occultism!"¹⁸⁹

In the last issue of Gandhi's journal, *Harijan*, ironically published on the very day of his assassination (January 30th, 1948), Gandhi wrote the following:

"There are many admirable works in Theosophical literature which one may read with the greatest profit; but it appears to me that too much stress has been laid upon ...intellectual studies, upon the development of occult powers, and that the central idea of Theosophy – the brotherhood of man and the moral growth of man – has been lost sight of."¹⁹⁰

In the final analysis, Gandhi believed that the identity of all life with God and the derivative principle of brotherhood were the keys to the fullest possible life for all. This is certainly compatible with the presiding and moving spirit of *Theosophia*, Divine Wisdom.

But, a final word before turning to the global civilization of tomorrow. What about Gandhi's "inner voice"? Like the Greek philosopher and revolutionary, Socrates, Gandhi seems to have had an "inner voice" which guided him at certain critical points in his life. Unlike Socrates, whose inner

¹⁸⁷ *The Mahatma and the Poet: Letters and Debates between Gandhi and Tagore, 1915–1941*, National Book Trust, Sabyasachi Bhattacharya (editor), first edition, 1997; see review by Venu Govindu at website "India Together", May 2003.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ *Human Solidarity*, "The Brotherhood of Humanity", The Maha Chohan, Concord Grove Press, 1987, pg. 9.

¹⁹⁰ *Harijan*, January 30, 1948 as quoted on website "Gandhi Serve Foundation".

voice *prevented* him from doing a particular thing, Gandhi's inner voice *commanded* him to do a particular thing. Gandhi claimed to have always followed the positive guidance he received. Take for instance, Gandhi's meeting with a select group of eminent dons at Oxford in 1931. The friendly gathering soon became an intense intellectual interrogation of Gandhi's views on independence. Professor Johnson, who attended the meeting, describes "the battle of wits" in the following way:

"For three hours he (Gandhi) was sifted and cross-examined.... It was a reasonably exacting ordeal, yet not for a moment was he rattled or at a loss. The conviction came to me, that not since Socrates has the world seen his equal for absolute self-control and composure; and once or twice, putting myself in the place of men who had to confront that invincible calm and imperturbability, I thought I understood why the Athenians made the 'martyr-sophist' drink the hemlock. Like Socrates, he has a 'daemon'. And when the 'daemon' has spoken, he is as unmoved by argument as by danger."¹⁹¹

Now, how do we look at Gandhi's "daemon" or inner voice? What framework of understanding do we adopt here? I think that it is perfectly reasonable to regard Gandhi's inner voice as a higher *Bodhisattvic* influence. If so, that further places him within the vast, nourishing current of the Theosophical Movement, of the Army of the Voice.

Gandhi and the Global Civilization of Tomorrow

"East and West are no more than names. Human beings are the same everywhere. He who wants to will conduct himself with decency.... If we look into the future, is it not a heritage that we have to leave to posterity, that all the different races commingle and produce a civilization that perhaps the world has not yet seen."¹⁹²

M.K. Gandhi

[The above quote from Gandhi could not only prove to be true of India – which I revere – but true of my beloved America as well. It is my belief that America will in time grow into its noble vision and join hands across the "great divide" with Mother India. In so doing, they will bring together science and spirituality in such a unique way that it will give birth to a

¹⁹¹ *The Life of Mahatma Gandhi*, Louis Fisher, Harper and Row, paper back edition, 1983, pg. 284.

¹⁹² As quoted in: *The Jewel in the Lotus*, Concord Grove Press, 1983, pg. 533.

spiritual, intellectual and social renaissance that the world has yet to witness. However, I digress.]

Let us now turn toward the unchartered future, toward a possible global civilization of tomorrow. In doing so, we will humbly embrace Rainer Rilke's intriguing observation that:

"The future enters into us, in order to transform itself in us, long before it happens."¹⁹³

In this sense, the "global civilization of tomorrow" is here now – in embryonic form.

Our age is often characterized as one of *avidya*; of spiritual ignorance, of intuitive obtuseness, of moral confusion and of the supremacy of material values over spiritual ideals. There is a keen awareness by many of the cancer of greed, the pervasive fear of suffering and death, the debilitating epidemic of loneliness and the unhealthy alienation of many from their cultures and communities. In short, the spiritual has spiraled down and crystalized into a materialistic mentality. But is this the whole story of our tilting "age of transition"? Isn't it possible that there is more incubating beneath the surface that is as yet unborn, or perhaps even partially pushing itself up through the soil?

Fortunately, there are subtle signs of a dawning Aquarian awareness in which the valorous, creative spirit of man is shown to be as yet undaunted and resilient. The most significant indicator of man's "solar possibilities" is rooted in the irreversible recognition that human and global interconnectedness are established facts; culturally, economically, ecologically, intellectually and in a thousand other ways we are bound together in a common destiny. No man, no woman, no country, no religion is "an island unto itself". We are painfully inching our way toward a new kind of inclusive mentality, a new kind of cross-cultural compassion. For instance, there are now a plethora of NGOs across the globe rendering various forms of timely assistance to the needy and dispossessed. On virtually every continent, spontaneous initiatives to alleviate poverty and ignorance are taking place. What is more, ecological awareness of the fragile web of interdependence that bind together man and nature has made us more conscientious trustees of our natural resources. Even empirical science, with its built-in materialistic assumptions and narrow methodologies, shows signs of becoming more philosophically open if not exactly socially responsible. For example, most theoretical physicists now acknowledge that

¹⁹³ *Letters to a Young Poet*, "Letter 7", Franz Kappus, 1929.

they cannot empirically prove either "string theory" or the "multi-verse hypothesis" without contemporary philosophers helping them conceive of new, non-empirical criteria of validity. Furthermore, ground-breaking brain research has discovered the power of meditation to create new neuron pathways, to awaken empathy and even compassion. Beyond this, heretical researchers at the University of Virginia's School of Medicine have compiled over 2,500 case studies of children across the globe who have credibly recalled past lives. These intrepid researchers have concluded that the only rational explanation that fits all the facts is that consciousness, in some sense, survives death and is reborn. Finally, there is the deep feeling amongst the young and the young at heart that the spiritual is open-ended and that it is up to each one to engage in acts of self-definition, self-determination and self-transcendence.

If all of this constitutes an "indicating vector" toward a more hopeful, humane and regenerated humanity, then let us raise an over-arching question: "Could there emerge in the decades and centuries ahead a *Novus Ordo Seclorum*, a "New Order of the Ages" for the whole of the human family?" Yes, there could, if we are only courageous enough to think big, to think comprehensively, to dream and to dare.

Well, if a "New Order of the Ages" (or a "City of Man") is genuinely possible, then it is only appropriate that we turn to Gandhi for pointers toward a more hopeful future. In fact, Gandhi is vitally relevant to the present and to the zig-zag unfoldment of the ensuing epochs. If this is true, then what role might Gandhi's guiding principles of Truth and non-violence, innovative social and economic reforms and *ashram* experiments play in helping to bring about, if not a global civilization, then at least a multitude of "civilizing centers"; civilizing centers in which the initiative is on the side of inclusiveness, universality, generosity, cooperation and trusteeship rather than of on the side of suffocating tribalism, insatiable greed, self-destructive competition and cowardly coercion?

In answer to that question, let us first recognize that Gandhi has already left his indelible imprint on generations yet to come. Look at what took place on the world stage in the years and decades immediately after his death. First, there was the pivotal incident that took place in India, itself, on April 18, 1951 – almost 100 years to the day of the birth of that great Theosophist, William Quan Judge. On that day in 1951, Vinoba Bhave, (one of Gandhi's truest disciples) began the revolutionary *Bhoodan* land reform movement. This reform movement, in my view, saved India from decades of violence and ideological conflict. This nation-altering movement originated in the following way. For some time, Bhave had been mulling over the problem of

what to do about the millions of landless peasants in India. The antiquated and unjust Zamindari feudal system was suffocating the landless. Furthermore, and most significantly, the communists were fomenting violent revolution among the desperate peasants. There was chaos and mayhem throughout the major provinces of Telangana (then called Hyderabad State). To make matters worse, the new, national government of India was struggling with a host of problems and had not yet found a solution to dismantling the Zamindari system or for coping with fiery communist insurgents. Fortunately, Bhave stepped into the epicenter of this dangerous situation and appealed to the wealthy landowners to voluntarily redistribute a small percentage of their land to the starving poor. At first Bhave's appeal fell on deaf, unsympathetic ears. But at the village of Pochampalli, a landlord spontaneously stood up and offered 100 acres of his land to be allocated to forty families in his village. Bhave was delighted and intuitively saw this generous act as providential. This wealthy Zamindari had spontaneously brought together in his concrete gesture the Gandhian principles of trusteeship and non-coercive, social transformation. The Land gift Movement called *Bhoodan* had begun and would, in time, slowly spread across India.

A few months after the start of the Bhoodan Movement, Prime Minister Nehru stood before the Indian Parliament and made the following comment about Vinoba Bhave and his burgeoning land reform efforts:

"This frail man has just accomplished, solely by the force of non-violence, what all the military power of the (Indian) Government would be unable to do."¹⁹⁴

In the end, Bhave collected and re-distributed over four and one-half million acres of arable land to the landless. And, just as importantly, Bhave – and the gifts of the wealthy – halted a teeming communist revolution.

Turning to America, we have the prophetic observation made by Gandhi during a meeting with an American Negro Delegation in 1936:

"...It may be through the (American) Negroes that the unadulterated message of non-violence will be delivered to the world."¹⁹⁵

This of course brings us to the sterling example of Martin Luther King, Jr., the Christian exponent of non-violent social and racial reform. At a critical turning point in King's early life, he was encouraged by a remarkable mentor to read the writings of Gandhi, which he did. It was only then, he admitted, that he understood that it was possible to take the Christian

¹⁹⁴ *Gandhi to Vinoba: The New Pilgrimage*: by Lanza Del Vasto, Rider and Company, pg. 91.

¹⁹⁵ *Harijan*, M.K. Gandhi, March 14, 1936.

principle of unconditional love and apply it to the social, economic and racial problems of America. By the mid-1950s, King emerged as the leader of the American civil rights movement and was responsible for initiating economic boycotts and civil disobedience campaigns across the racist South. His activities became a fundamental challenge to the conscience of America. During these creative and tumultuous times, King conceived the wish to travel to India. That wish finally came to fruition in 1959 when he made what he termed a "pilgrimage" to visit the land of his revolutionary mentor, Mahatma Gandhi.

King's five-week pilgrimage to India had a profound influence on his understanding of nonviolent resistance and his commitment to America's struggle for civil rights. During his stay in India, King met with Prime Minister Nehru, with the reformed communist and socialist leader, J.P. Narayan, with Vinoba Bhave and, most importantly, with hundreds of local Gandhians, social workers and untouchables across the sub-continent.

On his final evening in India, King made a moving radio address to the Indian people. In that eloquent address, he said:

"Since being in India, I am more convinced than ever before that the method of nonviolent resistance is the most potent weapon available to oppressed people in their struggle for justice and human dignity. In a real sense, Mahatma Gandhi embodied in his life certain universal principles that are inherent in the moral structure of the universe, and these principles are as inescapable as the law of gravitation."¹⁹⁶

King returned to America with a deeper understanding of the dynamics of non-violent resistance and a tremendous appreciation for the Indian peoples and their ancient culture. Four years later, on July 2nd, 1964, the United States Congress enacted the Civil Rights Act which legally ended racial discrimination across America. This act, and the collective sacrifice that inspired it, continues to sustain all concerted efforts toward American racial justice and equality.

Turning now to Gandhi's influence on Europe, we have the non-violent revolution that took place in former Czechoslovakia in 1989. This revolution of the Czech masses was called the "Velvet Revolution". It spontaneously began on November 17, 1989, exactly one hundred and fourteen years to the day of the founding of the Theosophical Society in New York City. It ended a mere six weeks later. The intrepid non-violent demonstrations and acts of

¹⁹⁶ 18. "The Martin Luther King, Jr. Research and Educational Institute", Stanford University website at <https://kinginstitute.stanford.edu/>, (transcript of an audio recording called "Farewell Statement for All India Radio", March 9, 1959, New Delhi, India).

civil disobedience by the oppressed Czech peoples resulted in the peaceful abdication of the ruling Communist Party and the establishment of a Parliamentary Czech Republic. Four years later, in January of 1993, Czechoslovakia separated into two independent countries: the Czech and Slovak Republics. It was a bloodless, non-violent act of political division called "the velvet divorce". It was no less amazing than the non-violent overthrow of Communist rule four years earlier.

There is now world-wide recognition that non-violent non-cooperation is a constructive form of social, political and economic protest to correct perceived injustices. In fact, the word "non-violence" has entered into our common social and political vocabulary. This global fact is Gandhi's gift to our grandchildren's grandchildren.

But the world still has much to learn from Gandhi if it is to give birth to a "universal civilization". The world's seminal thinkers and dedicated revolutionaries have yet to understand the signal importance of Gandhi's philosophical distinction between Absolute and relative truth. Nor have many New Age thinkers and ecumenical devotees quite understood Gandhi's rich conception of the sacred. Nor have social historians ever intuited the broader significance of Gandhi's ashram experiments. Nevertheless, all three are critical to the human family if it is to pass through its current "dark night of the soul", its *nitya pralaya*— the very painful, inevitable process of consciously "dying into a new life".

As pointed out in *The Moral and Political Thought of Mahatma Gandhi* by Raghavan Iyer, Gandhi made a crucial distinction between Absolute and relative truth, a distinction which is the heartbeat of the First Fundamental principle of the Theosophical philosophy. Gandhi noted that Absolute truth is ever beyond us while relative truth functions as our immediate guide through the labyrinth of daily life. Sadly, Gandhi recognized that the failure of sincere religionists, ideologues, reformers and rebels to clearly distinguish between Absolute and relative truth in their own minds and hearts had created many of the world's tragedies. By unconsciously lending a narrow sense of self to our perceptions of truth we create intense attachments to them and a subsequent narrow-heartedness toward the beliefs and practices of others. So many activists, observed Gandhi, fall prey to the tenacious tendency to "absolutize the relative", to take an idea, an insight or a revered truth and to treat it as final, as ultimate, as the only possible interpretation, as the only viable practical application. This mulish perversity spawns the world's political and religious "isms" and increases violence and divisiveness.

Despite the clash of political ideologies and religious sects in the present, the men and women of coming decades will need to freely acknowledge the relative truths imbedded in the perspectives, beliefs and practices of themselves and others. They will need to gradually transmute their "absolutizing tendencies" and move closer to the synthesizing power of *buddhic* intuition. It could well be, that out of collective pain, disillusionment and suffering the men and women of tomorrow will gradually learn to honor the Absolute in the relative by becoming humbler in the realm of self-assertion and claim-making. And, because of this, the best minds will grow in their understanding that universalization does not mean homogenization but rather the recognition of "unity within diversity". This flexible attitude will no doubt be aided by the progressive deglamorization of all forms of political and religious power.

Speaking of truth, it is important to note that Gandhi saw Truth as the foundation of all forms of beauty, especially moral beauty. Moral beauty involves the harmonic relationship between theory and practice, belief and behavior, knowledge and application. The more one can creatively and courageously integrate truth and non-violence the more one's actions will radiate an intelligent and uplifting influence. From this perspective then, disharmony or "moral ugliness" is not poor practice or weakness of will but hypocrisy or disingenuousness – a lack of inner integrity which leads to soul blindness and a disfigured personality.

Theosophically speaking, spiritual beauty seems to involve the rational integration of the macro and the micro, the global and the local, the parapolitical and the political. This is elusive but will become perhaps the primary focus of the best academies of the future. But more importantly for students of Theosophy in the present, it is important to recognize that beauty is double-edged. It can beguile, seduce, intoxicate and divert us as well as exhilarate and inspire us to persist in our arduous journey to the summits of impersonal truth. Unthinking fascination with beauty, *per se*, can easily mislead and blind us such that we forget the suffering of the world around us. The intoxicating spiritual beauty experienced at times by the student of Theosophy can unconsciously transform his Bodhisattvic commitment to rescue humanity from its ignorance and suffering into a desire for the ecstatic experience, for spiritual self-absorption, for *nirvana*. This Calypso-like enticement must be resisted. The pursuit of universal fellowship with its trials and tribulations must trump all, even the desire for beauty.

Let us turn now to Gandhi's conception and exemplification of the sacred. This is perhaps one of the signposts of the future. While rational knowledge rather than religious belief seems to be a defining difference

between the Piscean and Aquarian Ages respectively, reverence is vital for the awakening of spiritual insight. This is because the rational can be infused with reverence, and reverence can be rational; truth is sacred. To Gandhi, the vivifying sacred gives birth to the pervasive feeling of "reverence" for the divine in all its marvelous manifestations: reverence for spiritual teachers, for knowledge, for sacrifice, for moral courage, and, of course, increasing reverence and respect for the bounty of Nature. In this sense, Gandhi saw that not only is God sacred, and Nature too, but humanity is likewise sacred. We, as human beings, are neither hopeless sinners, random cosmic accidents, bundles of instincts nor sophisticated machines. No, we are essentially god-like and worthy of admiration when we act up to our moral, intellectual and spiritual potential. Thus, in the not-so-distant future, the notion of the sacred will cease to be confined to conventional religions only, nor will it be limited to certain holy activities housed in enclosed spaces called temples, pagodas, churches, synagogues or mosques. Nor will the sacred be viewed as something forever somber or grim but as something joyous and elevating. On the whole, there will be such a pervasive feeling of the sanctity of life that men and women will learn to honor the hidden potency of the unblemished divine as it manifests itself in everyday life. The most mature individuals in the centuries ahead will inwardly salute the presence of the divine and the divinely human whenever and wherever they witness acts of authentic selflessness, of moral and spiritual courage, of spontaneous generosity and of voluntary renunciation.

Amidst the complex political challenges in South Africa and later in India, Gandhi realized that it was necessary to initiate a new kind of *ashram*, namely a micro-community of committed individuals that deliberately brought together the spiritual and the social through the transfiguring power of vows. Spiritual vows were solemnly taken to honor certain eternal, guiding principles: truth, non-violence, non-possessiveness, non-stealing and the like. As a result of taking such comprehensive resolves, there was an active recognition and place for diverse religious teachings within the *ashram*. But Gandhi felt that spiritual vows and religious teachings are impotent unless they are creatively related to concrete social needs. Therefore, in addition to preparing for various forms of social and political protest in British India, Gandhi and his *ashram* co-leaders agreed to radically reconfigure Indian society within the parameters of their own miniature community. Over many years, they organically evolved a communal structure which eliminated inappropriate caste differences, purged it of untouchability, re-established the nobility of womanhood,

honored the innate dignity of bread labor and integrated the head, the heart and the hand in the education of children and young adults alike.

Gandhi's conception and exemplification of leadership in his *ashrams* was as much modern as it was traditional. His ashrams were structured but not static, egalitarian but not anarchic. While Gandhi was the visionary, the one who took the initiative and assumed primary responsibility for *ashram* activities, he was really the "leader" by virtue of his moral example. As a leader Gandhi was rational, responsible, transparent and totally committed to the importance of public self-correction when called for. And, when important communal issues arose, Gandhi observed the primary rule of the Pythagorean Community of classical Greece; namely, he consulted and deliberated with others before acting. In this sense, Gandhi's *panchayat* council of elders was the living embodiment of the legendary King Arthur's "round table" in which King Arthur was simply "the first among equals."

In the end, Gandhi's *ashram* experiments embodied a new kind of thinking, an original way of bringing together the seemingly separate worlds of religion and social reform by transforming both. His deliberate communal centers became the transformational levers that helped to realign God within man, the sacred within the social, the citizen within the political community. Members of Gandhi's *ashrams* in South Africa and India sought not *moksha* or *nirvana*, but *dharma*, skill in rendering intelligent service to the larger society and to humankind as a whole. Not surprisingly, these pioneering *ashram* experiments generated several internal challenges and problems, all of which were examined and thought out in ways deemed compatible with the vows of truth, non-violence, non-possession and service.

Now, it is rarely brought to the public's attention that there are at this moment thousands of eco-villages and intentional communities busily at work on every continent. These innovative communal experiments have become quiet centers of social, political, religious and even intellectual pioneering. They are visionary, knowledge-based as well as value-bound and are refreshingly unostentatious. They are to be found in inner cities, suburbs, the country side and villages. Their historical roots are many, but they are, in some sense, subtly indebted to Gandhi's own bold *ashram* experiments of the last century.

All that we have discussed so far points to the fact that the global civilization of tomorrow will continue to call for a seismic shift in consciousness – an inner transformation sparked and supported by innovative social and political arrangements at the micro-level. As we have

seen, this is already occurring in some fashion. But more is needed, especially at the psychological level. What is most needed in our own time, is not so much the yearning for a lost Golden Age or the determination to recover some paradise lost, but, more to the point, we need to recover a lost self-confidence, individually and collectively. We need to arouse a deeper confidence in the potential of man to rise from the hell of self-will into the heaven of cooperative fellowship.

How, then, do we ascend step-by-step toward an unshakable confidence in ourselves, in others and in the uncircumscribed future? Gandhi's solution is simple, seemingly paradoxical and very challenging. He says that the fundamental cure for lack of self-confidence is moral and spiritual courage. Most of us, he suggests, are not as morally weak, intellectually confused or as uncertain as we believe we are. Somewhere in our searching minds, we *know* what we ought to do. We *know* what is the decent thing to do. But we lack the courage or the verve to do it. In moments of quiet solitude, when we honestly scan our lives, we can clearly see that so many of our mistakes and tragedies could have been avoided with a little courage, a little daring, a little caring, a little self-honesty, a little detachment from ourselves. If this is true, then what we need to do is to arouse our moral and spiritual courage by making a Promethean resolve to reduce our personalities to a zero in specific moral situations. This unconditional resolve summons the heroic element in us and awakens our altruistic will to act rightly and honorably, without concern for consequences or for self-image. Albert Einstein put this more metaphysically but just as compellingly when he commented that the responsibility of true religion is to help men and women remove the "optical delusion of separative consciousness" from the mind.¹⁹⁷

However, while timely self-renunciation in daily life is the ideal, Gandhi was no romantic idealist nor a foolish optimist. He was, instead, an objective idealist. He understood that man and society are necessarily full of imperfections. It is part of the human condition that error, sin and injustice shadow all human activities. So, when our actions toward others fail to measure up to our ideals of truth and love, we must have the courage not to lie, temporize or rationalize our mistakes, either to ourselves or to others. We must correct ourselves before life does it for us. Through unwavering resolve, Gandhi became a master of self-correction in every aspect of his life, from the personal to the political.

¹⁹⁷ See <http://www.lettersofnote.com/> for a transcript of a letter Einstein wrote to a grieving father on the loss of his son (1950).

On one occasion in South Africa, Gandhi and his wife, Kasturba, engaged in a heated argument over her doing scavenger work in the *ashram*. Eventually, Gandhi realized that he had lost his temper badly and was trying to force Kasturba to do something that was, as yet, completely unnatural to her. Gandhi felt badly and, over-coming his righteousness, said those magical words: "I was wrong." He immediately followed this up with the potent mantram: "I apologize." These acts of self-correction restored harmony between him and his noble companion and increased their mutual understanding and respect for each other.

Gandhi carried over the principle of self-correction into that most difficult of all realms of social encounter, the political. In 1919, Gandhi initiated a mass *Satyagraha* campaign throughout India in response to the British government's oppressive Rowlatt Act. The British army responded to the non-violent *Satyagraha* campaign by brutally repressing protestors. Eventually, some protestors were unable to measure up to the high standards of non-violent action and turned to violence and mayhem. Gandhi soon realized his mistake and publicly declared that he had made a "Himalayan miscalculation" in thinking that India was ready for non-violence on a mass scale. He took personal responsibility for his error and called off the national campaign despite the heated disagreement of almost all his associates.

In both cases of deliberate self-correction, we can see that Gandhi had the courage to set aside his ego. He was forced by the moral logic of his own vows to swallow his pride, his hurt feelings, his righteous anger, his high expectations, his deep disappointment and perhaps even his self-image. He consciously chose to follow the morally and psychologically demanding path of truth and non-violence. In doing so, he purified his consciousness and, paradoxically, increased his confidence in his own capacity to learn and to grow morally and spiritually. Clearly, the Gandhian template of selfless action and timely self-correction is vital if we wish to progress toward a better, more harmonious world.

Now it is important to note that self-renunciation is aided by two factors. According to Theosophy, Eastern philosophy and modern cutting-edge science, those factors are daily meditation on high themes and the conscious cultivation of universal responsibility. These inner activities are the keys to positively transfiguring the mind. Meditation is alchemical and is ultimately about Self-gestation. It's about calmly negating the subtle tyranny of the lesser self and gradually ascending the ladder of consciousness into the empyrean of the transcendent, all-compassionate One. Persistence in meditation, self-study and service helps us to progressively "un-self" the mind. In time, it becomes natural for us to

generate an expanding series of inclusive circles of responsibility for others – from one's family to one's community and, ultimately, to the family of humankind. In light of this inner dynamic, we can understand why Gandhi was said by many to "breathe compassion". After all, one of his self-confessed disciplines was daily meditation on the plight of the starving and distraught millions. This golden thread of recurrent meditation was the heart-beat of his rich and fruitful quest for God-realization, gained through rendering timely help to others.

Broadly speaking, as a spacious sense of Self dawns upon human consciousness in the decades ahead, the king faculty of creative imagination will become a willing co-partner with impersonal reason. This happy alliance will make the personality of man more plastic, more capable of being self-shaped. If this is true, there will come about a change in the valence of the mind. It will become more noetic, more suffused with luminous insights. In a word, the mind will become more multi-dimensional and capable of inhabiting diverse perspectives and entertaining opposing points of view. Furthermore, man's empathic I.Q. will increase such that he will suffer and celebrate with others more easily. This new, hospitable mentality is what is really at the heart of "becoming more global". In this sense, one can live in a village and be global or reside in a thriving metropolis and be parochial. It all depends on the quality of the individual's state of consciousness or mental purity.

In summary then, we might say that within the intentional micro-communities of the future there could well take place the creative integration of the spiritual, the intellectual and the social. If so, this could give birth to what we might call the "magnanimous mind" – the dynamic fusion of the alpha intellect and the alpha heart. The magnanimous mind points to a sublime ethical intelligence. Its unfoldment would re-integrate our mental, moral and spiritual lives. It would be truthful and compassionate, morally upright and tolerant, rationally exacting yet flexible and intuitive. At its best, the magnanimous mind of tomorrow would be permeated with a felt sense of the sacred that expresses itself in boundless generosity and consummate grace. Such a spiritual mentality would evince a marvelous *buddhic* mobility. It would excel at shifting its focus from the theoretical to the practical, from the moral to the psychological, from prose to poetry, from the local to the global and back again. And, what is more, this new kind of mentality would be as much at home in the spacious unknown as it would be in the formulated known.

Because of the emergence of the magnanimous mind, the man and woman of the future will find it natural to be many things at once: a seeker

of Truth, a mystic, a lover of science, a viable contributor to the moral uplift of society and a conscientious trustee of Nature's resources. In essence, the man and woman of generations to come will, like Gandhi, learn to be spiritually independent, intellectually open and socially responsible. They will withdraw excessive allegiance to church and state, to sect and party, and, by holding firmly to universal principles, regenerate civil communities within a multi-layered global civilization.

Finally, the magnanimous mind, when nurtured within the numerous micro-communities of coming centuries, could well give birth to authentic "islands of brotherhood" that would grace the globe. Such iridescent centers of culture would summon to our rejuvenated earth *jnanis* from celestial spheres. These magus-Teachers would take birth once again and freely walk among men and women without threat of being "hunted as devils or worshipped as gods." Such wise magicians of the heart would open wide the windows of perception so that the receptive and the distressed might equally catch a glimpse of the Divine. They would reorient human consciousness toward a vibrant idealism and offer fresh hope to the ritualists, the materialists and the spiritually downtrodden. If such exalted sages, if such magnanimous teachers, were to incarnate and restore some form of *Rama Rajya* on earth, then we could all join in chorus with sweet, innocent Miranda in Shakespeare's *Tempest* when she joyously declares:

O' wonder!

How many goodly creatures are there here!

How beauteous mankind is.

O' brave new world, that has such people in't.¹⁹⁸

¹⁹⁸ *The Tempest*, William Shakespeare, Act 5, Scene 1.

WHITE LOTUS DAY

Elton A. Hall

Dnipro, May 8, 2020

Theosophically, the One Life connects all of us and everything in existence. Karma and reincarnation connect us intimately. Surely karma brings us together today and signals the importance of working together for the future of humanity and all that exists. As above, so below. Just as a trillion cells constitute one human body, and a trillion trillion subatomic particles constitute those cells, so all of us together embody the One Life. Consciousness pervades the human body, and yet our consciousness of ourselves make our minds and bodies responsible participants in cosmic and human evolution. Our being together is for something larger than our personal selves.

This powerful and magnificent perspective is due to one human being: Helena Petrovna Blavatsky. Though the Mahatmas have shared this understanding across history, H.P. Blavatsky brought it into its modern focus and clarity. We owe everything we understand and to which we aspire entirely to her. She was the instrument for the Masters to teach all that can be taught to humanity at this time in human evolution. We owe a great debt of gratitude for her persistence in the face of unkindness and opposition, for her self-sacrifice from the moment she met her Master.

That debt can be paid only through our own aspirations, our own self-devised efforts. We pay the debt through our own assimilation of the Three Fundamental Propositions into our thoughts, words, and deeds—each according to his or her ability. The condition of the world since H.P. Blavatsky's work shows the need for our efforts. The century after her passing from the earthly scene saw the hideousness of war and inhumanity of people to other people. The atomic bomb came as a warning. In this century, our awareness of environmental decay and climate change only drive that warning home. Humanity will either rise to the fundamental challenge that confronts itself or it will destroy itself. The question is whether we will be part of meeting that challenge or merely sleepwalk our way into ever greater darkness.

The crossroads facing humanity, taking the left path into ever-increasing decay or the right path toward the divine light, also faces each of us. We have the sacred privilege of having encountered Theosophy, and this

privilege carries a great responsibility. That responsibility is set out in *The Voice of the Silence*. This text is H.P. Blavatsky's great presentation of the most ancient Wisdom, the heart and soul of Theosophy. It asks: do we live for ourselves, our egos that will perish, or for the whole of humanity and existence? We in our highest nature are an eternal part of One Life. In H.P. Blavatsky's language, learning from her about *theosophia*, the eternal doctrine, means that our *dharma*, our duty and the law we have encountered, reveals what we must do.

H.P. Blavatsky's teachings have filtered out into the world in many partial ways, often distorted, misappropriated by personal egos, sometimes turned into notions of salvation and easy optimism. Yet even this is not wholly bad. It has spread ideas like karma and reincarnation and even the One Life around the globe. But all this will not do, unless it opens the way for true Theosophy. And humanity will step into the light of true Theosophy only if we do our humble, yet important, part through our thoughts, words, and actions.

We help ourselves only in helping others. And we are in this great project together. No matter where we live or how distant we are from one another in so-called physical space, we are joined together as souls engaged in the Great Work. Coming together here today is only a public manifestation of an inner truth. It is a truth we are able to grasp in some degree, thanks to the mighty efforts of H.P. Blavatsky. It is appropriate that we meet on White Lotus Day to honor her and remember her with gratitude. The deeper honor of her and greatest gratitude to her is in how we live and work for Theosophy.

Thank you for the opportunity to share with you a celebration of H.P. Blavatsky's life and to be together today. May this be the beginning of many more connections in the future.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Елтон А. Холл ПОВЕРНЕННЯ СВІДОМОСТІ.....	4
Моріс Бішефф ТЕОСОФІЯ ТА ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ.....	16
Юлія Олександрівна Шабанова ПЛАНЕТАРНА СВІДОМІСТЬ ЯК СВИТОГЛЯДНИЙ ЗАПИТ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	23
Світлана Йосипівна Гавриленко ДУХОВНІСТЬ ЯК ПОТЯГ ДО ДОСКОНАЛОСТІ.....	31
Олександр Сергійович Пригунов ПИТАННЯ СВІДОМОСТІ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ ТА ВЧЕННІ О.П. БЛАВАТСЬКОЇ.....	34
Анатолій Олександрович Осипов ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ДУХОВНОСТІ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ КУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ.....	37
Тетяна Володимирівна Головченко ІНДИВІДУАЛЬНА СВІДОМІСТЬ В ПЕРІОДИ ПЕРЕХОДУ В НОВИЙ ЦИКЛ По статтях О.П. Блаватської і теософській традиції.....	41
Наталія Юріївна Тарасова «ТРАНСЕСТЕТИКА» ЯК ЕСТЕТИКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ВТРАЧЕНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	44
Олександр Володимирович Тимофєєв ЩАСТЯ ЯК СТАН СВІДОМОСТІ.....	47
Родіна Юлія Дмитрівна ОЛЕНА БЛАВАТСЬКА ТА СУЧАСНЕ СВИТОРОЗУМІННЯ – ЕВОЛЮЦІЙНІ РАКУРСИ ПИТАННЯ СВІДОМОСТІ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВИМІРІ.....	49
Олексій Феліксович Захарчук АНАЛІЗ ІРРАЦІОНАЛЬНОГО ФАКТОРУ В ФОРМУВАННІ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ ПРЕДСТАВНИКАМИ ФРАНКФУРТСЬКОЇ ШКОЛИ.....	52
Олена Валентинівна Аліванцева ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ НАУКОВОГО ЦЕНТРУ О.П. БЛАВАТСЬКОЇ НА БАЗІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ Д.І. ЯВОРНИЦЬКОГО.....	55
Джеймс Тепфер ГАНДІ ПРО ТЕОСОФІЮ ТА ГЛОБАЛЬНУ ЦИВІЛІЗАЦІЮ ЗАВТРАШНЬОГО ДНЯ	58
Елтон А. Холл ДЕНЬ БІЛОГО ЛОТОСУ.....	79

CONTENT

Introduction.....	82
Elton A. Hall THE RETURN OF CONSCIOUSNESS.....	83
Maurice Bisheff THEOSOPHY AND ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS.....	93
Yuliia Shabanova PLANETARY AWARENESS: THE WORLDWIDE DEMAND OF THE XXI CENTURY.....	99
Svitlana Gavrylenko SPIRITUALITY AS CRAVING TO PERFECTION.....	107
Alexander Prygunov A MATTER OF CONSCIOUSNESS IN MODERN SCIENCE AND BLAVATSKY TEACHING.....	110
Anatoliy Osypov THE FORMATION OF THE PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL SPIRITUALITY PARADIGM IN THE WESTERN EUROPEAN CULTURAL TRADITION.....	112
Tatyana Golovchenko INDIVIDUAL CONSCIOUSNESS AT TRANSITION PERIODS TO A NEW CYCLE According to the H. P. Blavatsky’s works and theosophical tradition.....	117
Nataliya Tarasova “TRANSESTHETICS” AS AESTHETICS OF INFORMATIONAL CULTURE AND THE LOST IDENTITY.....	119
Oleksandr Tymofieiev HAPPINESS AS A STATE OF CONSCIOUSNESS.....	122
Julia Rodina HELENA BLAVATSKAYA AND THE MODERN WORLD ATTITUDE – EVOLUTIONARY VIEWS OF CONSCIOUSNESS ISSUES IN THE INTERDISCIPLINARY DIMENSION.....	124
Oleksiy Zakharchuk IRRATIONAL FACTOR ANALYSIS IN THE MASS CONSCIOUSNESS FORMATION BY THE FRANKFURT SCHOOL REPRESENTATIVES.....	127
Olena Alivantseva THE “H.P. BLAVATSKY AND HER FAMILY MUSEUM CENTER ” CREATION PROJECT BASED ON THE DNIPROPETROVSK NATIONAL HISTORICAL MUSEUM NAMED AFTER D.I. YAVORNYTSKY.....	130
James Tepfer GANDHI ON THEOSOPHY AND THE GLOBAL CIVILIZATION OF TOMORROW.....	133
Elton A. Hall WHITE LOTUS DAY.....	154

Наукове видання

ПИТАННЯ СВІДОМОСТІ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВИМІРІ

Матеріали щорічної наукової
міждисциплінарної конференції
«Духовні аспекти сучасного світорозуміння»,
присвяченій 129-й річниці пам'яті О.П. Блаватської,
8 травня 2020 року, м. Дніпро

Науковий редактор – проф. Ю.О. Шабанова

Видано в редакції авторів статей

Підписано до друку 22.04.20. Формат 30x42/4.
Папір офсетний. Ризографія. Ум. друк. арк. 4,9.
Обл.-вид. арк. 4,9. Тираж 85 пр. Зам. №

Підготовлено до друку та видруковано
у Національному ТУ «Дніпровська політехніка».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1842 від 11.06.2004.

49005, м. Дніпро, просп. Д. Яворницького, 19.